

U-745

№ 203

СТУДНИЦКА

OSNOVE

LIJEPOG OBLIKA.

PRAKTIČNA

ESTETIKA.

NAPISAO

ALOJZIJE STUDNIČKA,

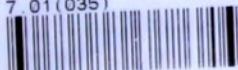
UMJETNIŠKE ZANATLIJSKE ŠKOLE U SARAJEVU,
ČLAN BUDJEJOVIČKE TRGOVAČKE KOMORE,
ČASNI ČLAN MNOGIH DRUŠTAVA.

čitaonica
U

745

7 01(035)

020000745

UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA
U SARAJEVU

COBISS

SARAJEVO.

NAKLADA KNJIŽARE J. STUDNIČKA I DRUG.

1899.

OSNOVE
LIJEPOG OBLIKA.

PRAKTIČNA
ESTETIKA.

NAPISAO

ALOZIJE STUDNIČKA,

DIREKTOR ZEMALJSKE ZANATLIJSKE ŠKOLE U SARAJEVU,
DOPISNI ČLAN BUDJEJOVIČKE TRGOVAČKE KOMORE,
POČASNI ČLAN MNOGIH DRUŠTAVA.

Женска Учитељска Школа
Наставничка Библиотека
Глав. инвентара Бр. 1070
Педар инвентара Бр. 263
Брагујевац

SARAJEVO.

NAKLADA KNJIŽARE J. STUDNIČKA I DRUG.

1899.

U-745

Учб. бр.
745

ŠTAMPARIJA „BOSANSKE POŠTE“.

Учб. бр. 2067

OSNOVE LIJEPOG OBLIKA.

I. DIO.

O UZORITOSTI PRIRODNIH OBLIKA I O POSTANJU LJEPOTE.

Uvod.

Čovječji duh razvija toliku mnogostranost, da mu se diviti moraš. Ne ćeš naći polja, na kome čovjek istražujući nije nanizao znatan broj umnih radovâ, i nema prirodnog oblika, što ga nije oplemenio umjetnik.

Svratimo li se na najnovije tečevine, opazićemo, kako oko, naoružano različitom spravom, prodire u nedogledne daljine svemira i u najsićušnije organizme bilja i životinja. Novootkrivene zrake prolaze i kroz većinu onih stvari, što su do danas za običnu svjetlost neprovidne. Duhovitim se metodama izračunava veličina, težina i put nebesnih tijela, odregjuje se pače i mjesto, na kome su bila prije mnogo hiljada godina, i put, kojim će se kretati poslije hiljada i hiljada godina, makar što se kreću unaprijed brzinom od nekoliko milja u svakoj sekundi. Neki je matematičar izračunao sve pomrčine sunca i mjeseca na hiljadu godina unaprijed; a utvrđeno je, da će se zemlja izmegju sunca i Sirijusa poslije 24.000 godina nalaziti u istom položaju, u kome je bila godine 1896.

Jednostavnim istraživanjem njihova svjetla odregjuje se zviždama materija i razvoj, u kome su. Prerazličitim ispitivanjima dolazimo do poznavanja promjena, koje su se dogodile na zemlji, i do načina, kako su se razvijali njeni stanovnici.

Sunčano svjetlo nadomješta čovjek u noćno doba umjetnim bljeskom, koji mu traje do mile volje; pomoću sunčanih i umjetnih

zraka slikaju se ne samo svi predmeti na zemlji, nego i nebrojene zvijezde, koje se poradi svoje daljine i najboljim dalekozorima opaziti ne mogu. Možda nije daleko vrijeme, gdje će se pomoću usavršenih dalekozora i još osjetljivijih fotografskih ploča moći opazati i tamna, ugasla svemirska tijela, koja će se odražavati sa svijetlog dna, što ga sačinjavaju zvijezde; gdje će se moći u jedno veće pregledati sve promjene pratvari, od praška pa do sjajne zvijezde, i od ove pa do tamnog nebeskog tijela i do njegovog naslućivanog prijelaza u praoblik pri sudaru sa kojim drugim nebesnim tijelom.

Umno sagragjenim aparatima pooštrava se sluh, a živa riječ i svakojaki zvukovi hvataju se, te se mogu, u svako doba, ma i poslije nekoliko tisuća godina opet tačno proizvesti.

Sa svojim antipodima možemo se u tren oka dogovoriti riječju i slovom; ploveći dalekim morem, natječemo se s kitom, a u uzduhu se penjemo do takih visina, u kojima nestaje svakog života, te su drugim stvorovima nepristupne.

Ogromni mostovi presvogjuju morske tjesnace. Zalive i jezera osušio je čovjek parnom silom, a željeznicom i lagjom prevalio je pustinje.

Obdaren iskrom božanstva stupa čovjek tragom stvoriteljevim, zaodijevajući prirodne oblike u nadzemnu ljepotu; sjajnim uspjehom ogledao je svoju snagu stvarajući samostalno uzvišene spomenike graditeljstva i čarobne zvukove muzike, tē krotlice svjetine.

Ali dok su plodovi napredovanja u znanostima i mehaničkim vještinama uz današnji procvat školstva, stamparstva, obrta i prometa pristupačni i širim slojevima stanovništva, zaostaje tvorna umjetnost, pošto ne može dalje od male čete onih umjetnika, koji se njome bave, pa i ovi su prinugjeni da se u današnjem vijeku hladnog razmišljanja i pohlepe za imanjem ljuto bore za opstanak; u tome je razlog, što su starinska djela velikih Grka još i do danas nedostignuta!

No tome nazadovanju nije kriv nedostatak dara, jer u svakog čovjeka i divljaka, pa i u životinje ima smisla za oblik; s toga valja da se drugdje potraži uzrok.

Da se tvorna umjetnost razvije treba ne samo da se ukus oplemeni čestim posmatranjem lijepih oblika, nego da se postigne i nužna vještina u ruci. Danas može dijete ovo dvoje samo u nekoliko postići, jer se u modernoj školi crtanje goji tek od kratkog vremena, pa se ovom umijeću dojako nije mogla da utare onaka staza, kakom se drugi nastavni predmeti kreću već po više stoljeća.

Sve to, a ponajpače jošte neznatni uspjeh obuke u crtanju treba smatrati uzrokom, što se crtanje gotovo uvijek, — a doista neopravdano, — premalo cijeni.

I ako ne uzmemo na um ono znamenovanje, što taj predmet ima za umjetni obrt, te po tome i za blagostanje, a ono bi ipak trebalo da se ne zaboravi, kako su uz sadašnje prilike za čovječanstvo plemeniti prirodni oblici izgubljeni, pošto ono, što čovjek s običnom školskom naobrazbom može da uživa od ljepote prirodnih oblika, iščezava naprama obilju, koje nam priroda nugja svakim korakom. Tako ih godimice umiru na milijune, a da nijesu zapazili krasote prirodnih oblika, pa su posve nalik na one putnike, koji vrativši se u svoju domovinu, ne umiju ni o čem da pričaju, osim gdje su dobro jeli i pili, ili gdje su se dobro zabavljali!

U ovoj raspravi namjeravam istaknuti samo po gdje koju zanimljivu stranu prirodnih i umjetnih oblika, gledajući na ljepotu i plemenitost njihovu. A postiću njome, što sam naumio, ako mi pogje za rukom, da čitaoca navratim na proučavanje ljepote plemenitih oblika, čime će se uzdići nad jade svagdašnjeg života, koji će mu se tako prikazati vedrijim i dostojnijim.

U drugom će se onda dijelu raspravljati uopće o obliku, i naročito će se analizirati umjetno-obrtnički oblici.

O SUŠTINI OBLIKA UOPĆE.

Duševno radi čovjek misleći. Dozriju li misli, tad ih treba već prema tome, kakve su, primjerenim, podobnim oblikom izreći, da ih drugi mognu razumjeti. To redovno biva živom ili napisanom riječi u obliku rečenicâ (odatle definicija: Rečenica je riječma izrečena misao). Pošto se već od mladih nogu vježbamo u stvaranju rečenica, stoga nam je lako shvatiti zamisao, koja je u njima. Glazbene se zamisli ili ideje izkazuju glazbenim stavcima (musikalische Sätze), a tvorni umjetnici iznose svoje ideje očigledno, u obliku umjetnih radova. Tehnički vještaci, graditelji i mjernici u istu se svrhu služe oblikom nacрта; ideje svoje iskazuju oni i saopštavaju tehničkim crtanjem.

Dok je idejama, koje se priopćuju riječima, ponajpače predmetom djelovanje razuma, glazbenim djelima iskazuje se čuvstvo.

Riječ može tek onaj da razumije, koji je jeziku vješt, čustvo pak obično potiče sućut, a da za to i ne treba posebne upute; s toga dopire glazba od srca do srca, od naroda do naroda, ona je megjunarodna. Lijepe narodne pjesme nikle su iz bujnog čuvstva narodne duše, a da im niko nije naturivao kakih pravila.

Bitnost umjetničkih ideja pa prema tome i umjetnih djela čini plemenitost oblika; sadržina je plemenitih oblika ljepota, koju nalaziš u prikladnoj raščlanjenosti, raznolikosti, srazmjeri, razmještaju, plemenitim crtama, boji, često i u uresu i harmoniji megju svim ovim faktorima.

Pošto svaki čovjek ima urogjena smisla za lijep oblik, s toga je umjetni oblik redovno svakome manje više razumljiv. Ali je mjera, koliko ko čuvstvuje ljepotu oblika, veoma nejednaka, pa će se svjetini često militi posve prosti oblici i boje, što će ih razvijeni ukus jedva podnijeti. Smisao za umjetni oblik, kako se razvija na raznim stepenima od prostog prirodnog dara pa do stanovite neke tankoće, zove se uopće ukusom.

Ljepota se čovječje duše očituje u svakom pokretu, u izboru odijela, riječi, društva, rada i zabave, te je, kako se zna, prerasličita; isto tako je različit smisao za oblik, premda se svi, a ponajviše sujetni i priprosti ljudi razmeću, da tobože umiju ljepotu oblika procijeniti bez pogriješke, i da njihov sud odlučuje. Hoće im se raspravljanja o umjetnim predmetima, pa vole svoje mutno naslućivanje isticati prema bistrom pogledu umjetnikovu, što se dakako ne smije nikako dopuštati, jer gdje prevlada ukus svjetine, tu je redovno odzvonjelo umjetnosti.

Baš je teško odmjeriti, koliko je u koga dara za lijep oblik; na ovo se i ovome slično pitanje može tek okolišući odgovoriti.

Ja prosugjujem inteligenciju životinja prema tome, koliko se boje opasnih mjesta i kako se opasnosti uginju. Smisao za ljepotu oblika mjerim u čovjeka po njegovoj pohlepi za novcem, jer kao da su ova dva svojstva u nekom odnosu: što je žešća pohlepa za novcem, toliko je manje osjećanja za lijep oblik, i obratno, jer je poznato svakom, da pravi umjetnici obično nemaju nikakvog smisla za gomilanje zemaljskog blaga, pa šta više, i rasipni su.

Ova tvrdnja pristaje i na čitave narode, što više naime teže za imanjem, to je manje u njih dara za tvorno poslovanje. S toga čovjek fina osjećanja veoma mučno i gleda, gdje se naduven bogatun bani, govoreći o umjetnim predmetima.

U ovoj će se raspravi govoriti jedino o oblicima, koji su napošljjetku napomenuti, t. j. o lijepima, bilo da ih je stvorila čovječja ruka, bilo da nam ih je darovala priroda.

Vrsnoća oblika ponajviše stoji u svezi sa vrijednošću ideje, koju iznosi. Uzvišene ideje redovno primaju veličanstvene oblike (hramovi, himne svemoći božjoj i t. d.); ozbiljne ideje prikazuju se dostojanstvenim oblicima (spomenici junaka, nauka o čudorednosti i t. d.), svagdašnje ideje u poznatim oblicima (obične zgrade, pripovijesti iz svagdašnjeg života i t. d.), pače i prostačke ideje nalaze primjeren oblik (slike i knjige od propalica za propale osobe).

Što neki oblik bolje izražava ideju, koja se u njemu nalazi, tim ova jasnije izbija; katkad u tolikoj mjeri, da nam se čini, kao da nam taki predmet govori (uzorne, značajne zgrade iz kojeg doba). Jer poput lica, koje odaje, kaki je duh u čovjeka, pokazuje oblik umjetnu ideju, a to je navelo nekog mudraca, te je rekao, neka nijemo stojimo pred predmetima tvorne umjetnosti i tu sačekamo, dok nas sami oslove.

I oblici organske prirode odaju na prvi pogled osnovnu ideju svoga sastava. Tako je u vitkom tijelu lijepa hrta izražena nježnost, okretnost i brzina, što mu sve tako divno pristaje uz njegovu nepostojanost; stas lavov slika je njegova dostojanstva, neukrotljivosti i ustrajnosti njegova duha. Možemo pače i u svakom praktičnom obliku, ako je samo uspio, upoznati njegovu osnovnu ideju; čekić pokazuje silu udarca, nakovanj na moćnom panju tvrdoću, ustrajnost i otpor, koji ne možeš savladati.

U organskih stvorova treba razlikovati oblik vrste od oblika pojedinačnog, ličnog. Oblik vrste sadržava sva obilježja, koja su svim individuama dotične vrste zajednička. Negledajući na nepravilnosti, kojima su uzrokom različiti nepovoljni i štetni utjecaji, naći ćemo, da se svaki pojedinačni, lični oblik u nekoliko razlikuje od oblika vrste; na ovim sporednim varijacijama osnivaju se po tome oblici lični ili pojedinačni; ovi su kao rezultati, što se dobiju, kad se u formulu za promjenljivu veličinu umetnu različite vrijednosti.

Pošto nam nijedan od tih pojedinih oblika ne može potpuno predočiti osnovnu ideju, s toga je očito, da ćemo je tek onda upoznati, kada ispedimo mnogo tako na svoju razvijениh prirodnih oblika iste vrste, od kojih je u svakoga druga koja strana osnovne ideje osobito izražena. Tako ćemo se prikučiti bitnosti osnovne ideje, koja se nigdje ne pojavljuje posve čista.

Dok se biljke, pošto su pričvršćene za grudu zemlje, ne mogu slobodno kretati, te se stoga ističu jedino oblikom, dotle se čovjek i životinja mogu kretati najraznovrsnije, po kojima nastaju promjene u položaju tijela. Kao što ideja, očituje se i kretanja u više ili manje savršenom obliku; vrši li se prirodno,

kao u igri i u lijepim potezima, tako da se u njoj, u kretnji, pokazuje volja, o kojoj je zavisna, onda se kretnja svršava prijatno (gracijom), inače ne. U ostalom veli se, da je držanje tijela gracijozno i onda, kad se ne kreće, kad miruje, samo ako je prirodno, ne-usiljeno; ako je os tijela, koja je inače uspravna, umjereno iskrivlje na tako, da parni dijelovi tijela čine nepravilnu cjelinu koja izlazi nesavrnjivo življa, nego kad se tijelo postavi osovno, u pravilan položaj (recimo, kao ono, kad se vojnici postave u red). Umjetnici vele za tako oživljenu grupu, kao da je i ona u kretanju. Otuda se rijetko i vija na štuama da bi tijelo počivalo na obe noge pojednako; samo velike, silne muževe, što prikazuju izuzetno u mirnom držanju, bilo da sjede, bilo da stoje, te se tada vlast i moć javlja u tom mirnom držanju kao veličanstvena, majestetička.

Na gracijoznu kretnju i grupiranje utječe ponajviše plemenitost čovječje ćudi, premda je gracijoznost često prirogjena, te se tako javlja i bez plemenitosti duše. Tim se tumači različit dojam, što ga čini čovjek lijepa rasta, kad govori i kad se kreće, ili kad je miran. Redovno se više mili gracijozno držanje i kretanje, nego li ljepota bez gracije. Neke se životinje odlikuju ne samo ljepotom, nego i prijatnim kretnjama, n. pr. lastavica. Manje je ugledan oblik tijela u vrapca, a njegov se lijet može nazvati upravo neljepim.

Megju tvornim umjetnostima graditeljstvo ide prvo mjesto, pošto se njegova djela prikazuju kao samostalne tvorevine čovječjeg duha, te su najvrsnija da obuhvate sve vrsti tvornih umjetnosti, i pošto je dalje njegov utjecaj na nas poradi veličanstvenosti oblika svojih zapravo uzvišen, a bilo je i povodom dekorativnim umjetnostima. U savršanim proizvodima graditeljstva odražava se duh onoga vremena, kada su nastali, utjecaj podneblja, kome je trebalo da odole, svojstva gragje, koja se upotrebljavala, a osobito umjetnički dar savremenikâ, jer je sve to odlučno za oblik, ako je namijenjen uzvišenijim svrhama.

Ako su netom napomenute prilike potrajale toliko vremena, da su graditeljski oblici mogli primiti neko stalno obilježje, da su se svi primjenjivani oblici mogli potpuno razviti i učvrstiti, i da su se prema tome mogli po odregjenim posebnim pravilima konstruirati, nastao bi nov gragjeveni slog (štil). Pošto se takvi navedeni odnošaji, koji su povodom da nastane nov slog, veoma laganom mijenjaju, s toga se slog može razviti istom tečajem vijekova.

U osobito povoljnim prilikama stvorio se egipatski i grčki slog, s drugih razloga nastadoše razni muhamedovski slogovi, gotski slog i slog renesanse, a novi se vijek drži početkom nove epohe i prethodnikom nekog »sloga budućnosti«, koji će se raz-

viti na osnovu novog gradiva, gvoždja i stakla, a u povodu silnog napredovanja tehničkih znanosti, i novih društvenih prilika i vjerskog mišljenja svjetine. No od ove nove gragje, kojom se sada veoma mnogo u gragjevinstvu služe, nemamo se Bog zna čemu nadati, pošto nikako ne pristaje za monumentalne gragjevine, jer se gvoždje poradi skupoće ne može nego u tankim oblicima upotrebljavati, — pa prema tome nije podobno da nadoknadi kamen i opeku, — a staklo je osim toga krto, lako se razbija, nema trajnosti i ne zadovoljava oko. Napokon je važno za monumentalne gragjevine, da se gragja, oklesana, samom svojom težinom spaja, kad se naslaže, a toga nema u gvožgja i stakla, s toga će ovo dvoje ostati tek vrijedna konštrukcijona gragja za mjerničke svrhe. Nove staze, kojima u najnovije vrijeme stupaju slikari i crtači, i za koje množina drži da pouzdano vode eri novog sloga u slikarstvu, nijesu sa neznatnim izuzetkom drugo što, da mahom podražavanja japanskih i kineskih originala.

Dok se prirodni oblici iz reda odlikuju ljepotom, tvorevine čovječje ruke u tom su veoma različite vrijednosti. Prvo mjesto ide vrsna djela tvorne umjetnosti, koja nemaju druge svrhe, osim da navedenim već svojstvima lijepog oblika pobude plemenito uživanje. (Kipovi, slike.) Od njih se razlikuju zanatlijski proizvodi za svagdašnju potrebu, u kojih se osobito pazi na praktičan oblik (nakovanj, stô, sjekira, lopata i t. d.), premda nam se i na njima mili lukusan oblik. Megju ove dvije vrste mogu se smjestiti proizvodi umjetnog obrta, koji doduše služe praktičnoj potrebi, ali ipak treba da se ističu i lijepim oblikom. (Krasne posude, crkveno odijeło, krasno pokućstvo i t. d.)

Ljudi, koji nemaju smisla za lijepe oblike, često puta posve krivo misle o njima. Sad cijene skupu gragju (predmete od zlata), sad rijetkost (raritete), novost (modu), starinu (antikvitate običnih oblika), veličinu (kod slike) i druge sporednosti.

Da mognemo valjano prosuditi ljepotu kojeg proizvoda, ne treba nikako da se osvrćemo na ova netom spomenuta sporedna svojstva, kao što ne činimo na primjer ni kod geometrijskih tijela; gdje na modelu ne gledamo ni na gragju, ni na cijenu, boju, starinu, čvrstoću ili rijetkost.

O GLAVNIM OBILJEŽJIMA PRIRODNIH OBLIKA.

Prirodni su oblici u svojim svojstvima nalik na proizvode umjetnog obrta, pošto treba da zadovolje sličnim zahtjevima; odlikuju se naime 1. prikladnošću ili podesnošću, 2. trajnošću i 3. ljepotom.

Pošto se osjećanje za ljepotu u čovjeku probudilo istom onda, kad je stao posmatrati ljepotu prirode, i pošto se njome još uvijek usavršava i oplemenjuje, s toga su prirodni oblici postali osnovom za umjetnički rad, pa ćemo se sad ponajprije i osvrnuti na svojstva prirodnih oblika.

1. O prikladnosti prirodnih oblika.

Prikladnost ili podesnost je takvo svojstvo oblika, po kojem može da zadovolji onim normalnim zahtjevima, za koje je određen. Organi bilja tako su udešeni, da se mogu prilagoditi suši i vlazi, slatkoj i slanoj vodi, rijetkom uzduhu u gori i gustom u nizini, a većinom i različitim prilikama podneblja. Ima čitav níz bilja, kome je organizam uređen prema tlu, na kome uspijeva; tako se razlikuje bilje, što češ ga naći na plodnoj oranici, od onoga, što raste na vapnenom, pjeskovitom, glinastom i kamenitom tlu, ili u močvari, ili čak na buništu.

Deblo, koje prkosi sili oluje, utvrđeno je u zemlji premnogim korijenjem; slabša vriježa nježnog cvijeća, koja godimice sagnjuje, ovija se oko čvrstog stabla i njegovih grana, ne bi li se tako očuvala od različitih mehaničkih utjecaja vremena. Drugo se opet bilje korijenjem svojim protisne u pukotine stijena i zidina, ili se pričvrsti nekim osobitim viticama o predmete, do kojih doprijeti može. U nekojih su biljaka ove vitice lijepo kovrčaste, ne bi li svojom gipkošću, popuštajući po malo, lakše odoljeli buri, kad se na njih obori.

Kako su u pupoljku nježne čestice cvijeta divno sklopljene i listići gusto složeni, da im bude mjesta u tijesnom ovoju i da se ne oštete, o tome ćemo se lako uvjeriti, ako ružin pupoljak oprezno raščijamo ili ga poprijeko prerežemo. Isto je tako podesno smotano i gdjekoje veliko lišće, prije nego što se posve razvije.¹⁾

¹⁾ Već i u samom izboru mjesta za kretnje različitih životinja, može se slutiti na viši utjecaj. Zar je prazivotinja mogla imati svijesti o tome, da je uzduh materija u kojoj se može lebdjeti, pa da je nazad toliko miliona godina preduzela, da postupno iznudi od prirode krila?

Ptica je poradi svog malenog i vitkog tijela, velikih pluća, jakih mišića, šupljih kostiju i lakih krila divno opremljena za letenje, kao što je i riba po sastavu svoga tijela divno prikladna za plivanje. Tijelo je u ribe sprijeda istanjeno kao klin, dugoljasto, da može lako presijecati vodu pri svome kao munja brzom kretanju. Dalje ima riblje tijelo gotovo jednaku specifičnu težinu kao i voda, da može u njoj lebdjeti. Osim toga može se riba radi svoja dva mjehura u vodi spuštati i dizati time, što, stežući i nadimljući se, daje tijelu svom različiti obim, a uz istu težinu.¹⁾

Ma koje stvorenje s toga gledišta promatrali, u svakoj ćemo pa i u najjednostavnijoj naći istu savršenost ustroja, istu prikladnost.²⁾

Pravim uzorom prikladnosti može se smatrati čovječje tijelo, koje srazmjerno najbolje poznajemo. Treba da se samo osvrnemo na mnoge i različite radnje, za koje je naša ruka u svakom položaju sposobna, pa ćemo se naći u čudu s njezine vrsnoće! To isto vrijedi i za oko, koje se može prilagoditi različitim daljinama, sjajnom svjetlu i sumraku; slike koje nastaju u njemu, odlikuju se ne samo tačnošću oblika, nego i vjernošću i svjetlošću boje. Kako je i najskuplji fotografski aparat nesavršen, isporedi li se s okom, o tome bi svaki fotograf umio mnogo pričati.

Premda uho svaki i najmanji šum zamjećuje, ma on dopirao i iz velike daljine, ipak ne ošuća, kako šumi krv, koja ga optječe, jer su živci, kako se čini, izolirani za takve utjecaje; čim se pak uho razboli, pa više krivi k njemu navre, osjetićemo, kako nam u ušima nešto kao zvon.

U tijelu je veoma zanimljivo strujanje krvi, kome je srce ishodištem. Poznato je, da život utrne, čim prestane krv žilama protjecati. Da je djelovanje srca povjereno našoj brizi, prestalo bi kucati svaki put, čim bismo se preplašili, da i ne govorim o dugim stankama, koje bi nastajale u snu i nesvjestici, te bismo tako bili neprestano u opasnosti života. Odatle se vidi, koliko je to dobročinstvo po nas, što srce radi samostalno, pa ni onda još ne prestaje kucati, kad čovjek već davno nije pri sebi; ovaj će najvjerniji organ sustati tek onda, kad su se već svi drugi

¹⁾ Ako se oba mjehura stisnu, tijelo će se spustiti, ako se nadmu, dignuće se, pošto je jednom postalo specifično teže, a onda opet specifično lakše od vode. Ali se zrak može djelomično potisnuti i iz jednog mjehura u drugi, s toga se onaj dio tijela, u kome je puni mjehur, digne, a onaj drugi istodobno spusti, pošto su mjehuri smješteni jedan iza drugog uzduž tijela.

²⁾ U najnovije se doba elektrotehničari upravo dive mikroskopičko sličnim spravama za osvjetljenje u nekih kukaca (švijećnjak ili svitac i t. d.), koji svoje svjetiljke pune hladnim načinom. A hiljadama je godina, što se čovjek muči da otkrije način, po kome je ustrojen kod ptica aparat za letjenje, pa zaludu!!!

umirili, te ponestaje svake nade, da bi se tijelo moglo opet u život povratiti!

Slično je djelovanje pluća. Premda donekle možemo da na nj utječemo, ipak će pluća opet sama sobom početi svoj rad, i nema sile, koja će ih moći zaustaviti, kad mine opasnost po život. Da je čovjeku dâno po volji obustavljati djelovanje srca i pluća, ne bi li se strašno umnožio broj onih, koji sami svome životu učine kraj!

Na isti način možemo promotriti i svaki drugi organ čovječjeg tijela, pa ćemo u svakom naći istu podesnost i uz to harmoniju u djelovanju svih skupa.

2. O trajnosti prirodnih oblika.

U svakog prirodnog oblika ima neka srazmjerna trajnost, koja donekle stoji u njegovoj čvrstoći, ali i u zaštićenom smještaju plemenitijih organa.

U biljke su i životinje sve česti dovoljno čvrste, da je obrane od štete u onim prilikama, za koje je odregjena; osim toga su udešene i prema promjenljivim prilikama, primajući, kad zatreba, čvršći oblik, i slabiji, kad nestane potrebe, a zakrčljače, ako predugo mirno počivaju. (Oko će izgubiti vid, ako je mnogo godina mirovalo.)

U oblicima će životinjskim mehanik naći nebrojenu množinu uzornih, pokretnih i čvrstih konstrukcija; tu će napomenuti samo zglavke na nogama i rukama, rakove štipaljke (makazice), član-kovite noge, lubanje, pandže i kljunove i t. d., osobito one, koji se ističu krepkim, paraboličkim oblikom.¹⁾

Proučavajući ove oblike, razumjećemo, kako priroda svuda i svagda uvijek za tijem teži, kako bi pri svojim tvorevinama, nenarušavajući njihovu čvrstoću, što više gragje uštedjela.

Pošto u bilja šupljoj stabljici i vlati, kao i deblu, uz istu čvrstoću mnogo manje gragje treba od punih, s toga na svakom koraku nailazimo na take oblike.

Ali to još nije sve. Gdje se vlaknasta gragja osobito štedi, treba da su strane ovih šupljih oblika veoma tanke; da se ipak ne

¹⁾ Poznato je, da je primjerice za onu potrebu, kojoj služi kljun u ptica, parabolični oblik najpodesniji, jer je uz najmanji potrošak gragje ujedno i najčvršći. Ovoj se crti približuju gore napomenuti oblici.

prelome, — što se i uz najčvršću gragju lako može dogoditi, ako se strane u previjanju jedna s drugom sastanu, — umetnute su u nužnim razmacima prečage, kojima je svrha, da rastavljaju strane valjka, kad vjetar biljku uzniše. Ovamo idu sve vrste trava i trstika; a njihov je najljepši zastupnik šuplja japanska banbusova trstika, koja se od nekoliko godina na milijune u Evropu uvozi i u veoma različite svrhe upotrebljava. Ova se trstika osobito odlikuje lakoćom, čvrstoćom i vitkošću, lijepom zelenkasto-žutom bojom i čistom, trajnom prevlakom, koja sadržava mnogo kremena. Što je niže do zemlje, sve su gušći članci, pošto se na tom mjestu najlakše može slomiti. U naših se žitarica, dok se vlati jošte zelene, i na onim mjestima načine članci, gdje se vlat prelomila (najčešće se ta pojava može opažati poslije ne prejake tuče); njima je svrha, da ojačaju oštećeno mjesto i da preko njega dovode hranu, ne bi li se vlat mogla sa zemlje pridići, jer inače mora biljka uginuti.

I na krilima ptica i kukaca zamijetićeš veliku štednju, koju je svakome lako razumjeti. Već pojedino pero, premda je tako lagano, da se pri padanju, jedva probija kroz uzduh, uvjeriće te na prvi pogled o čvrstoći svoje konstrukcije. Badrljica je naime šuplja, a okreće, kad se krilo miče, širi dio svoga jajolikog presjeka prema uzduhu. Onaj kraj badrljice, na kome je čija, ispunjen je bijelom neobično laganom tvari, da se strane ne bi mogle sastati, jer bi se inače pero lako slomilo.

Na krilima vodenog konjica i većine lepirova opažamo mrežicu veoma tankih rebaraca, koja se odlikuju velikom gipkošću i osobito podjesno složenim sastavom. S onog mjesta, gdje su krila pričvršćena za tijelo, razilazi se množina razgranjenih rebaraca, koja proviruju iz krila, te ga uza svu nježnost čine veoma čvrstim, jer se po više rebaraca mora skršiti, kad se krilo privine. To nas sjeća većine željeznih mostova, u kojih se gornje i donje glavne grede rastavljaju šipkama, sastavljenim poput mreže, ili daske, koja je mnogo čvršća, kad se postavi na kraću osovinu svoga presjeka, ili limenih predmeta s uvrnutim rubom i t. d. Šta više krilo je vodenog konjica u tu svrhu i na širem kraju fino izbrazdeno, što se lako opaziti može na odraženoj (reflektovanoj) svjetlosti.

Gdje se poradi slabe gragje ne mogu upotrebiti tanki i šuplji oblici, tamo se — zacijelo i poradi raznoličnosti, što vlada u čitavoj prirodi — javljaju vitki oblici, koji se, ustreba li, pregibaju, i time od štete očuvaju (n. pr. vrbovo granje).

Štednja se pokazuje u gragji i u tome, što je jačina pojedinih organa različita, prema tome, koliko potrebi imaju da zadovolje.

Ako se naime dvojica jednako razvijenih ljudi, koji su dotle uz umjereni tjelesni napor svršavali jednak posao, dadu na nejednak rad, jedan na primjer na duševni, a drugi na mnogo teži tjelesni rad, tad će i u njihovim mišicama nastati nejednake promjene. U ovog će se naime mišice sve jače i jače razvijati, koliko već bude trebalo za njegov novi rad, a u onog će sve više ginuti, dok ne oslabe do one mjere, koja je tek nužna za savršavanje običnih životnih potreba. Ako li pak do nekog vremena promijene svoj posao, opaziće se obratna promjena. O toj se pojavi možemo svaki dan uvjeriti.

Ne ćemo se prevariti, ako na osnovu ovih i nebrojenih drugih, sličnih pojava ustvrdimo, da u normalnim prilikama nijedan oblik nije preslab i da se uz to štedilo u gradivu, što je više moguće. Prema tome je svaki organizam ustrojen na osnovi ravnoteže megju efektom (djejstvom) i otporom; odakle slijedi znamenita istina, da na zdravome tijelu životinja i bilja nema ništa bez uzroka, ništa, što je izlišno!

Nagjemo li uza sve to, da su nekoji prirodni oblici opremljeni čestima, kojih po našem sudu ne bi trebali, tad možemo, ne domišljajući se ni časak, slobodno kazati, da im je svrha da ukrase i oplemene oblik, što ćemo posle i dokazati.

Trajnost se povećava zaštićenim smještajem osjetljivih organa i neprestanim popravkama oštećenih i istrošenih česti. Čovječje se oko čuva od štete s time, što je smješteno u dubini, što se povrh njega nadnijela čeonna kost, i što se automatski odmah zaklopi, čim mu se primakne kaka pogibao. Nos, koji se pomolio iznad ustiju, kako bi pri svakom zalogaju mogao prosuditi, je li zdrav, postavljen je tvrdom košću samo dokle se nadnijelo čelo, a vrh mu je od gipke rskavice, kojoj ne će ni jači udarac osobito nauditi. Da nosne kosti dopiru sve do vrha, odista bi bilo malo odraslih ljudi čitava nosa. Slično je zaštićena od česte povrede kirica pošto je elastična, i koljeno, što mu je čašica pomična.

Krilašca su u kukaca, koji se moraju često zaklanjati u tijesne rupice, tako udešena, da se mogu saviti; a da se ne poderu, pokrivaju ih i tvrdi kapci. Na obranu od štetnih utjecaja opremljen je plod u bilja različitim ljuskama i kožuricama, na koje bi se čovjek za slične svrhe mogao ugledati.

Napokon se trajnost i time povećava, što se istrošeni dijelovi jednako repariraju. Tu zadaću ima u životinja krv, koja sadržavajući sve hranjive čestice naknagjuje po čitavom tijelu, gdje što treba, u bilja pak sok. Kolike bi čovjek noge izgledao tečajem mnogih godina, da im se dônja koža bez prestanka ne obnavlja, prosudićemo

lako, pripazimo li, koliko puta na godinu treba da dajemo poplate (gjonove) u popravak. I po tome se vidi prikladnost tjelesnog ustroja, što su na nogama one česti, koje se najviše troše, opremljene gipkim jastučićima, koji ne daju da se tvrdo stupa. Izragjivačima koturača (bicikla) došlo je istom nakon trideset-godišnje prakse na um, da oko točka navuku elastičan kaučukov obruč.

Lakoumni ljudi ne samo da ne bi svoje tijelo čuvali od povreda, nego bi ga od obijesti još i nagrdili. Tako se naše ljepotice možda ne bi ustručavale, da štošta promijene na svome tijelu, samo da više udaraju u oči. Van svake je sumnje, da bi n. pr. ruke i noge postale ubrzo nesrazmjerno malene. Da se tijelo sačuva od različitih štetnih i nakaznih dotjerivanja, i da se biće, što u njemu stanuje, prisili da mu bude budnim čuvarom, promisao je stavila u svako živo stvorenje bol, koji ne dopušća, da se bez jako osjetljive kazni ošteti oblik. Odstranite bol, pa će čovječji rod nabrzo propasti!

Da živa bića ne izumru, jer bi od staračke slabosti konačno morala sva izumrijeti, priroda se za vremena pobrinula za rasplod, koji je tim obilatiji, što manje odolijeva svojim neprijateljima.

Iz svega dovde rečenoga, vidi se dakle jasno, da prirodni oblici podobaju prije svega onim zahtjevima prikladnosti, koji su odlučivali pri njihovom stvaranju.

3. O ljepoti prirodnih oblika.

Razgledamo li tačnije oblike sva tri carstva, naći ćemo, da su bez izuzetka plemeniti, i da je svaki opremljen prema svojoj naravi.

Mrtve su rude omegnene ravnim površinama, a ove pravim crtama, čime su, proizvođači miran dojam, veoma dobro obilježene kao mrtve, te bi u mnogo štoćemu trebale da budu ugledom tvornim umjetnostima. I ako bi se dalo iščekivati da je broj takvih oblika od ravnih površina ograničen, ipak je obilje njihovo u prirodi tako ogromno, da mu se diviti moramo; za samo izučavanje njihovo hoće se mnogo vremena i razumijevanja. Čovječja ih mašta nikada ne bi mogla tako krasnih i različitih zamisliti. Svaki se ledac (kristal) odlikuje pravilnošću i raznolikošću površina, razmjerom, sjajem i bojom, a sva se ova svojstva udružuju u skladnu cjelinu,

jer pristaju neživome predmetu. Pokušamo li koji god od ovih oblika mijenjati, vazda će ta umjetna tvorevina ljepotom zaostajati.

I u bilja su oblici udešeni prema naravi toga carstva; oni podobaju uslovima rastenja, kojima se množe česti, a i načinu života i nepomičnosti biljaka. Tu već ima krivih crta i površina, što su u skladu s osnovnim oblikom. Sastav je mnogo složeniji, različitost je beskrajna, u svim čestim vlada razmjerje, te je svaka biljka kao cjelina isto toliko lijepa koliko i zanimljiva. Pojedine česti ističu se ljepotom crta, simetrijom i krasnim bojama; pače i to, što drveće nema pravilnog oblika, treba da tumačimo prema zakonima ljepote. Drveće, taj glavni i jedan od najljepših uresa prirode, kvarilo bi njezin dojam, kad bi sasvim pravilno raslo (primjerice u obliku lopte, čunja ili piramide), budući da u nepravilnu prirodu pristaju opet samo nepravilni oblici, a drukčije kvare harmoniju u njoj!

Poradi svih ovih svojstava, kojim se pridružuje jošte i ugodan miris, i poradi toga, što nikome nije na štetu (biljka se pače ne opire kad je hoćeš da ozlijediš), a napokon, što oživljava svaki kutić na mrtvoj površini zemlje, postalo je drveće ljubimcem ljudi tanka osjećanja.)

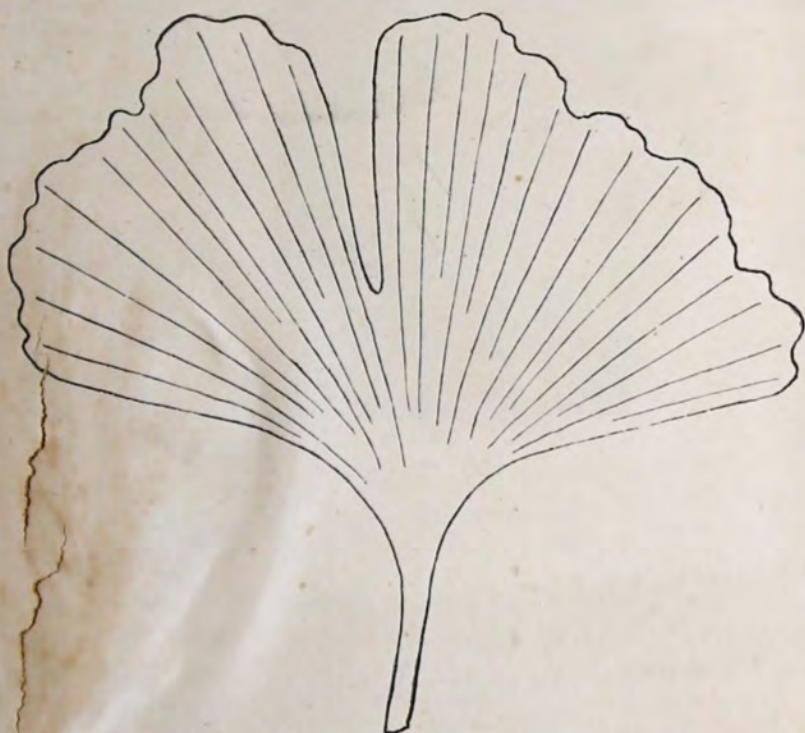
Sva ova već napomenuta svojstva naći ćeš još i u većoj mjeri u oblicima životinja, a u prvom redu na čovjeku. Različitost crta u oblicima bilja veoma nam se mili, a opaziće je i čovjek slabije razvijena ukusa, plemenitost pak crta na tijelu životinja tolika je i takva, da je može razumjeti i ocijeniti samo onaj, u koga ima za to dara i ko ju je duže vremena proučavao. Životinje se odlikuju i bojama, ali te boje imadu sasvijem drugi karakter, te su još zanimljivije nego u bilja. Koliko krasote ima u tom pogledu već na licu zdrava i mlada čovjeka!

Životinje pokazuju i u tom svoju osobitost, što im se oblici slobodno kreću, pa s toga imaju mehanizam za kretanje (noge, krila, peraje). Da se dakle životinje mogu kretati valjalo je prema tome izmijeniti sastav tijela; u oblicima je nastao tijekom kretanjem neki neobični život, neprestana promjena!

¹⁾ Ma gdje da čovječja ruka neku okolicu opustoši ili nagrđi, za malo pa će niknuti bilje, da narušenu harmoniju i opet uspostavi, i da nelijepu partije prikrije. Na ruševinama od kamenja i buništima moraju se obično, prije nego se javi stalno i trajno bilje, odmijeniti nekoliko prolaznih vegetacija kao uslov onom prvom.

O POSTANJU LIJEPIH OBLIKA.

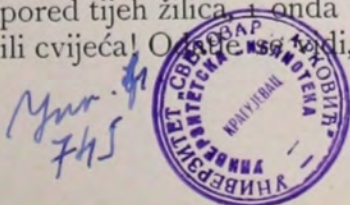
Nameće nam se sad pitanje: Je li ljepota tek od slučaja uz praktične oblike, ili se uz praktičnost pojavljuje sama sobom kao samostalan činilac? Ako li je ljepota samostalna, trebaće i sastav i oblik da se prema njoj razvio. Kad bi već sam praktični oblik stvarao dojam ljepote, mogli bismo pomišljati, da nam se prirodni oblici samo poradi toga svigjaju, što smo im se privikli.

1. slika. List salisburije.

Da ljepota prirodnim oblicima nije nužna za njihov opstanak i uzdržavanje, vidimo na lišaju, koji se bez odregjena pravila rasplogjuje onijem pravcem, gdje nalazi hrane. Da čovjek nije upoznao kod bilja drugog, ljepšeg oblika, zadovoljio bi se i lišajima, te mu ne bi možda ni na um palo, da bi biljka mogla imati i ljepši oblik. Tu podjedno vidimo, da u prirodi ljepota nije u jednakoj mjeri razdijeljena.

Način, kako se u mnogih biljaka udešavaju bojali uzorci lišća i cvijeća, ravna se ponekad po mreži njihovijeh žilica, a gdjekad se razvija bez obzira na raspored tjih žilica, i onda nastaje uzorak, neovisan o ustrojstvu lista ili cvijeća! Ovdje se vidi, da se priroda poljep-

šavajući oblike, gdje može, služi njihovom okosnicom i prema njoj udešava nakit, a gdje joj se to ne čini zgodno, razvija se ljepota biljke nezavisno, t. j. priroda se ne osvrće na strukturu, kao što ćemo i na jednom drugom primjeru dokazati. Isto to vrijedi i za okrajke lišća. Ako naime promotrimo izbliže raspored i sastav žilica i rebaraca na raznovrsnom lišću, opazićemo, da okrajci lišća nije su uvijek u svezi sa mrežom žilica. Prema nepravilno razgranjenim žilicama trebalo bi da bude i okrajak lista kao rastrgan, kao što to razabiramo na listu salisburije (1. slika). Ipak za to nalazimo lišća, gdje se prema jednostavnom sastavu žilica, koji je u razli-

2. slika. List od klena.

čitih biljaka prilično jednak i nepravilan, razvio okrajak u osobito krasnijem crtama. Pri tome nam najviše udara u oči, što one žilice, koje izbijaju lijevo i desno iz glavnoga rebarca, te bi im debljina i dužina počevši od peteljke morala u nekom odregjevom razmjeru rasti ili padati — što bi bilo prirodno — u svom razvoju pokazuju nepravilnost, koja ne može potjecati od rastenja. Tako što se osobito lijepo razabira na listu od klena (2. slika).

Ima primjera, gdje se sa strane izmegju kratkih žilica najednom javlja po jedna vrlo velika, koja onda na okrajku čini ovelik zubac, po kome u obliku nastaje ugodna promjena. Da takav zubac nastane na onom mjestu, gdje će obliku lista biti na poljepšanje,

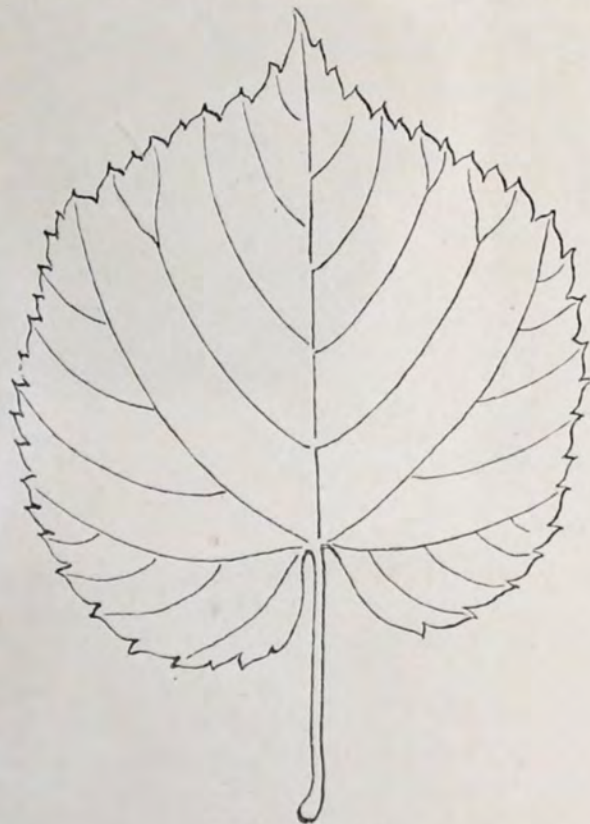
mora ono rebarce, koje će zubac da napravi, izbijati iz sasvijem drugoga mjesta, jer su pobočna rebarca koso prema srednjemu rebu. Čini se, da tu priroda stvara ljepotu svjesno i po nekoj odregjenoj osnovi!

Zanimljiv primjer, kako se kod nekih lišća udešava sastav rebaraca prema ljepoti okrajka, daje nam lipin list, kome je osnovni oblik sroluk (3. slika).

Pošto su zupci u toga lista nagnuti prema okrajku, a ovaj je valovit, to rebarca, kojima su krajevi osi u tim zupcima, ne mogu biti nikako paralelni. Jer kad bi nešto sva rebarca na površini

lista, što čine zupce, izlazila iz glavnog, srednjeg rebarca, onda bi morali biti zupci na njihovim vrhovima tako poredani oko sredine lista kao bodljike u ježa, što zacijelo ne bi bilo lijepo vidjeti. Za to i nalazimo na tim listovima trojaki položaj rebaraca. Zamisao osnovnog oblika bila je dakle ponajprije, a prema njoj su onda udešena rebarca!

Kod gdjekojih oblika lišća razvili su se uz jednak raspored rebaraca i žilica oštri zupci, drugo opet lišće ima zaobljene zupce ili su mu okrajci sasvijem glatki, a često ima i takovoga lišća, kojemu je rub sastavljen od mnogo skupova prekrasnijih crta. (Žeravac-Pelargonium, šljez, list od vinove loze i t. d.) Kod gdjekojeg su lišća zupci pače drukčije razregjeni, nego bismo očekivali; velika se rebarca završuju doduše s dosta velikim zupcima, no ima i takvijeh mjesta, gdje se sastaju sasvijem neznatne žilice, te prave isto tolike zupce na mjestima, gdje bi inače imala nastati velika praznina.

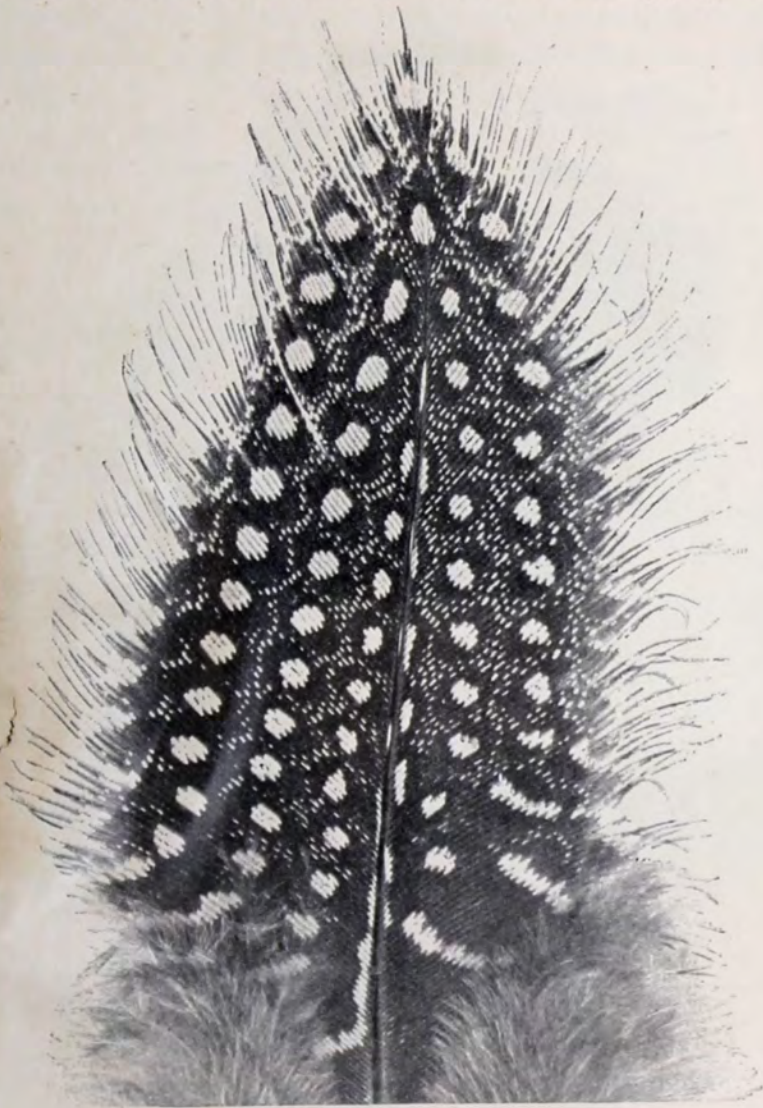
3. slika. List od lipe.

ljene zupce ili su mu okrajci sasvijem glatki, a često ima i takovoga lišća, kojemu je rub sastavljen od mnogo skupova prekrasnijeh crta. (Žeravac-Pelargonium, šljez, list od vinove loze i t. d.) Kod gdjekojeg su lišća zupci pače drukčije razregjeni, nego bismo očekivali; velika se rebarca završuju doduše s dosta velikim zupcima, no ima i takvijeh mjesta, gdje se sastaju sasvijem neznatne žilice, te prave isto tolike zupce na mjestima, gdje bi inače imala nastati velika praznina.

Napomenute već različitosti u veličini žilica nalaze se mahom, kod takvih listova, koji su jako rascjepkani i kod takvih, kojima su okrajci pojedinih dijelova ravni, a oživljava ih samo po dva zupca, što su jedan spram drugog; tako je n. pr. kod lista od klena. Ovi navedeni izdanci njegovi srazmjerno su posvuda jednako udaljeni od središta u listu, pa nas se cjelina harmonijski domimlje. Po gdjekad opet teku dvije velike žile jedna spored druge od glavnog rebarca na jednu te istu stranu, ali samo jedna od njih što tvori napomenuti veliki sporedni zubac, dok se druga nekud izgubi u površini lista. Čini se da u tom slučaju drugi zubac nije bio nikako ni predvigjen; taj drugi zubac zacielo bi nagrdio čitav oblik.

Ako stanemo promatrati oblike životinja, naći ćemo na njima katkad česti, koje obliku služe samo na poljepšanje, pošto s kosturom i uopće s ustrojem životinja ni u kakvoj svezi nijesu, pa se pače često puta moramo čuditi, što su te česti mogle i nastati. Za dokaz ćemo tome izbliže promotriti pero morske kokoši ili biserke. (4. slika.) Temeljna crna boja takovog pera imade po sebi biseru slične pjege; jedan je dio pera po crnoj osnovi posut kao sitnim tačkama, a pjege su opervažene širokim crnim rubom, te tim načinom dobivamo neobično bogat uzorak. Da ove biseraste pjege, koje su prilično pravilno razasute, mogu nastati, treba, da svako vlakance čihe bude u dužini različito, a i svako drukčije obojeno. Na tijem vlakancima ima naime mjesta, koja su ili sasvijem crna, a to su ona, od kojih nastaje crni rub oko pjege, ili dolaze posve bijela mjesta, od kojih se sastavljaju bijele pjege, ili je napokon bijelo išarano rebro vlakanca obraslo crnim paperjem, što tvori išarani temelj. Pošto svaka biserasta pjega sa svojim crnim porubom nastaje od velike množine vlakanaca, od kojih jedno prolazi i njezinom sredinom, mora bijelo mjesto na tom srednjem vlakancu biti najduže izmegju svih bijelih mjesta drugih vlakanaca. Nekoja vlakanca prolaziće kroz bijelu pjegu tek u jednoj tački i samo će im ta tačka biti bijela, a uz nju će se nalaziti nešto podulje crno mjesto, koje će prolaziti crnim rubom. Budući da se ova raznolikost nekoliko puta ponavlja, vidi se, kako je sastav takog oblika neobično komliciran, jer treba da su na svakom vlakancu boje drukčije poredane. Valja nam pripomenuti još i to, da na svim ovim vlakancima, koja daju peru oblik, moraju šare biti razregjene po nekom zajedničkom pravilu, no ipak na svakom vlakancu drugim načinom, a i perje treba zajedno da tvori lijepu cjelinu.

Valjalo je puno razmišljati i proučavati, prije nego smo otkrili uzrok, za što da inače prilično pravilno rasijane biseraste pjege u osovini perca, na glavnom rebarcu čine nepravilne oblike; najzad smo ipak ušli i tome u trag. Na naše divljenje, priroda je

4. slika. Pero morske kokoši ili biserke.

imala u vidu, da su samo strane od perja na dogledu, a po njima su biseraste pjege listom pravilno izobražene. Pošto drugi praktični obziri zaktijevaju, da se okrajci pera umjereno zaokružuju, moralo se to odstupanje od pravilnosti produžiti do glavnog rebra u peru.

Mimo tih bogato ukrašenih perja ima morska kokoš i prostije perje, po kome su biseraste pjegice na crnoj osnovi bez bijelijeh tačaka (5. slika); pa je i ovo još kako lijepo i zanimljivo. Ma što su biseraste pjegice na oko nepravilno raspoređene, pa ih nije moguće sredati tako, da više ili manje perja u skupu tvore jedinstven obrazac od neprekidno nanizanih pjega, ipak se na živoj morskoj kokoši viggaju poveći kompleksi od prilično pravilno raspisanih svijetlih pjega, što dolazi jedino otuda, jer su biseraste

5. slika.

Pero od morske kokoši jednostavnog obrasca.

pjegice po stranama od pera blijedobijele na blijedo-crnoj osnovi, pošto vlakanca prema krajevima ne samo odmiču jedna od druge, nego su tu i sve tanja i tanja. Prema tome se perje, što je ispod gornjih pera, providi kroz te proregjene i istančane okrajke; ondje, gdje se poklapaju jasnija mjesta, nastaje bijela, svijetla biserasta pjega, a gdje se poklapaju tamnija mjesta, nastaje potpuno crna boja, i konačno ona mjesta, gdje se poklapaju krajevi od perja otvorenije boje sa polu-zagastim krajevima, gube se.

Da različitost ukrašavanja ma i približno predočimo, iznosimo u 6. slici lijepo upodobljeno, plameno pero jedne domaće kokoši.

Ako bismo sad u smislu prirodnjačke hipoteze skloni bili vjerovati, da je takvi lijep uzorak postao božem iz prostijih motiva kombinacijom, onda ove okolnosti, što smo ih netom naveli, idu u prilog drugojačijem shvaćanju, naime da se

ljepota razvija slobodno, dakle da potiče s druge neke strane.

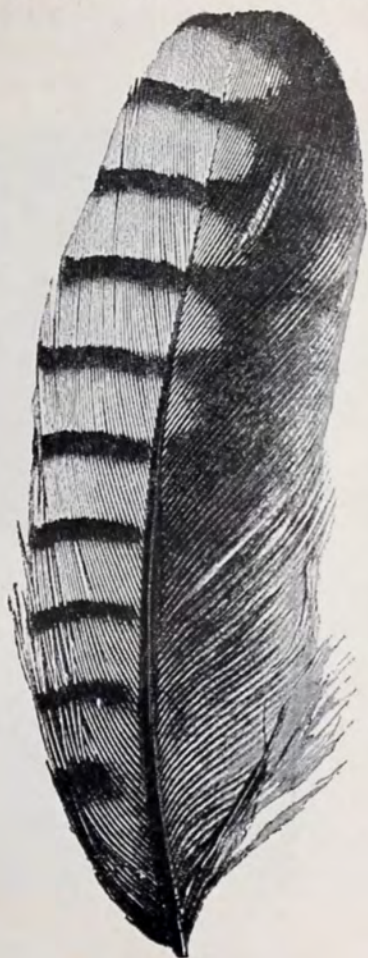
Sama kokoš zacijelo ne utječe ni najmanje na čin, kojim nastaje ovako zanimljiv urnek; kemijski proces kod sastava boja ne zna za umjetničke urese, isti sokovi služe za hranu svim čestima pera; sunce obasjava sve česti jednakim svjetlom i nijedno vlakno nema samosvijesti, niti pojma o šari drugoga, trećega, desetoga vlakanca, s kojima zajedno sačinjava krasnu cjelinu. Kokoš može živjeti i bez toga nakita, jer ih ima i jednodanijastih; s toga možemo pouzdano tvrditi, da sve to služi samo na poljepšanje. Već u onom času, kad morska kokoš snese jaje, nalaze se u njemu po-

čeci čitavoga budućega tijela pileta, brojeći ovamo i urese. Sveza ovih pojava mučno da će se igda dokučiti!

Perje u ptica uopće je vrlo različitih šara. Sjetimo se samo lijepe ptice sojke. Njezino perje (7. slika) ima poprečne modre, bijele i crne pruge. I ovo je perje nastalo vrlo zamršenim načinom, o čemu se možemo uvjeriti, ako sa čihe otkinemo vlakance po

6. slika.
Pero od domaće kokoši
plamene masti.

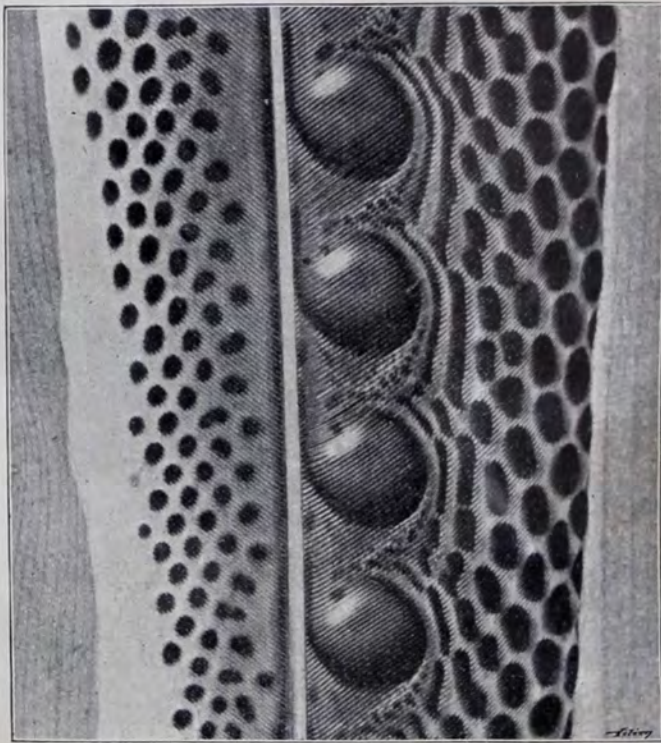
7. slika.
Pero od sojke modrih pruga.
(Dvaput povećano.)

vlakance, što bi se moglo preporučiti i pri proučavanju biserkina pera.

Još zanimljiviji primjer imamo na perju tropske ptice argus. Slika 8. prikazuje nam takvo jedno pero, ali samo malen dio, po prilici osminu od njegove dužine u prirodnoj veličini. Ne samo što je ukrašeno, kako se vidi, okruglijem i duguljastim pjegama, nego ga još vanredno oživljava i na odskok osjenčan

poluokruglasti ures, koji je rasijan po sredini pera cijelom dužinom njegovom, baš kao da si ga iskitio poluobljim pucetima. Kako da se sad objasni to sjenčanje? Da li se išlo za tijem, da se njime obmane oko, kao da je po perju zbilja uzvišenijih mjesta? I ko li je tuna primijenio zakone osvjetljenja, pa da nas u tome smislu obmane?

I tako bi se dalo navesti puno i puno, na stotine primjera koji bi zasvjedočili, da se oblici za poljepšavanjem u prirodi ni-

8. slika. Jedna čest pera od argusa.

kako ne javljaju slučajnim sticajem štokakvih okolnosti. Jer ako bi ona čest pera sa ukrasima kao na tigrovoj koži, recimo, i mogla postati po roditeljima od kojih je mužjak mrko-bijele masti a ženka crno-mrke, — pošto te dvije masti prevlagjaju, — pita se, kako bismo objasnili ono sjenčanje loptastog oblika, što se može postići istom tako, ako se tačno poznaju zakoni osvjetljenja!*) Pa kako da se

*) U originalu je okruglina loptastog oblika puno tačnije izvedena, dok se na slici spored svijetle tačke opaža i sjen (desno). Ta je sjena na slici otuda, što je dotično mjesto na peru žute masti, a žuta boja izlazi na fotografiji kao ugasita.

tek objasni tehnička izrada, za koju se doista može reći, da je uzorna, kad se ima na umu, da je svako vlakance od pera drukče i drukče omaštено, da se boja na njemu mijenja ne po jednoj već po tolikoj potrebi čas postupno, a čas od jednom, bez ikakvog prelaza?! Oprema te jedne jedite ptice znači već čitavo otkrivenje!!!

Veoma člankoviti pipci nekih rušnika (Holzkäfer) dobivaju ljepše obličje time, što se na njima izmjenjuju članci jasne i tamne

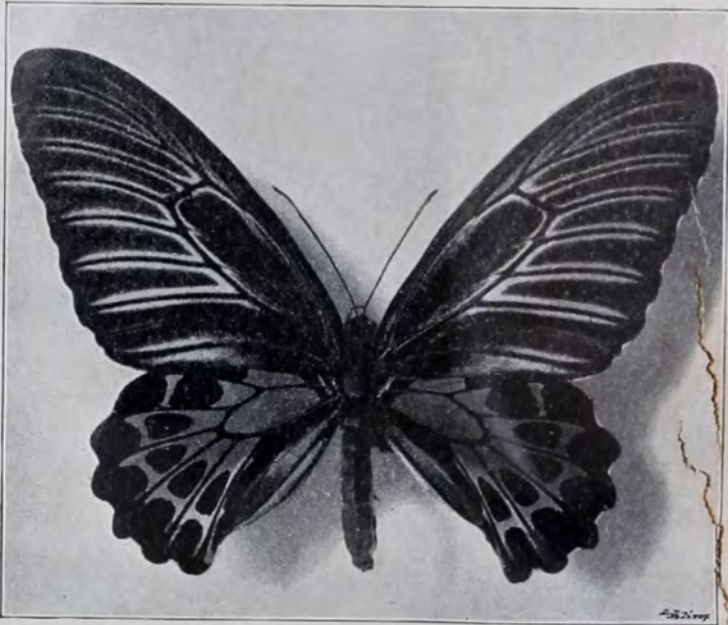
9. slika. Lepir na kome ures zaklanja sastav rebaraca na krilima

boje; nešto slično opažamo i na repu nekih vrsta mačaka, gdje ima na dlaci svijetlih i tamnih koluta. Još samostalnije se razvio ures na lepirovim krilcima, jer kružnice i kolutovi, što se često javljaju po njima i koji ih oživljavaju, rasijana su nepravilno, gledajući na rebarca, koja oni pokrivaju, i time zaklanjaju njihovu prozaičku mrežu. U slici 9. imamo jednog egzotičnog lepira, na kome se tako što lijepo daje vidjeti. Veliki kolutovi, koji su u naravi žuti, utječu tako na gledaoca, da sastav krilca nikako i ne za-

mjećuje. Ako bi se igdje moglo dokazati, da ljepotu u prirodi treba držati samostalnim faktorom, ovaj nas primjer o tom nesumnjivo uvjerava.

Ali da priroda ponekad i manje lijepom sastavu rebaraca podreguje ures, imamo primjer u slici 10. Ovaj isti primjer navodi nas i na to, da zaključimo, kako se u prirodi ide i za raznolikošću.

Od uresnih dijelova možemo prijeći k potpunim oblicima, među kojima ima čitav niz takijeh, koji se ističu vitkim, lijepim rastom. Ovamo ide u prvom redu već napomenuta lastavica, zatim konj, mnogi kukci i lepirovi. Taj se niz završuje čovječjim

10. slika. Lepir na kom je ures potčinjen sastavu rebaraca na krilima.

tijelom, kojemu može ljepotu da procijeni samo malen broj tvornih umjetnika. Na čovječjem se tielu divimo umjetnoj raščlanjenosti, različitosti oblika, vrlo zanimljivom razmjerju, krasnom rasporedu, plemenitosti crta, koje ukrašavaju tijelo i njegove česti dražesnim oblicima, izmjeni svjetla i tmine, što je stvara plastičnost oblika, katkad i različitomu talasastom uresu kose, brkova i brade i napokon i svagdar potpunom skladu, koji vlada izmegju svih ovijeh faktora ljepote.

Lice je čovječje potpuna zbirka najzanimljivijih crta; dojam savršenoga oblika pojačavaju na njemu još dva žarka oka. Ova

se tjelesna orugja odlikuju tijekom, što se u njima zrcali život duha, i sama duša, te tako lice postaje izrazito. Da se oko na licu odviše ne ističe, i s razloga, što sam ga već na početku napomenuo, smješteno je u očnoj duplji; oko zaklanjaju obrve i trepavice, a po tomu dobiva zagonetan i poetičan dojam, sličan onome, što ga osjeća nježna duša uz duboko jezero, okruženo brdinama i šumama. Tim načinom postaje i oko nepristupačno i nedokučivo.

Pogledajmo sad izbliže koji drugi dio čovječjeg tijela n. pr ruku čovječju; i na njoj nema ništa slučajno, sve ima svoje razloge. Ruka se odlikuje osobito različitim crtama, koje se svaki čas mijenjaju i svaki njezin položaj i kretnju oživljavaju; nadalje se ističe ruka zgodnim rasporedom svojih česti i cijelim svojim oblikom, koji se lijepo slaže s ostalim oblicima tijela. U pruženim prstima nalazimo veliku različitost u njihovoj dužini i u rasporedu njihovih članaka. Da je ruku sagradio kakav kipar, možda bi srednji prst takogjer izašao najduži, no ostale bi prste umjetnik sigurno bio poređao simetrično, tako da bi oni, koji su s desna i s lijeva od srednjeg prsta jednako udaljeni imali i jednak oblik. Takva ruka ne bi pristajala našem tijelu, jer bi njezin simetrični oblik kvario dojam nesimetričnih stranâ na našem tijelu.

Isto se to može reći i o nozi; tu dakako ne mislimo na raspoštenu nogu bosonoga radnika, koji radi teške poslove, već obućom nepokvarenu nogu onijeh ljudi, koji provode udoban život. Za primjer napominjemo u svojoj ljepoti sačuvanu nogu starih Grka, koji su obuvali samo sandale. Na toj nozi imaju prsti isto onako lijep oblik, kao i na ruci.

Različite crte, što čine obličje tijela, gube na žalost svoju plemenitost kod ženskinja nezdravim utezanjem tijela, te nam se s toga čini, da je gornji dio tijela u dônji kao usagjen. Da su naše djevojke i žene naučene ma u polak cijeliti plemenitost crta na čovjekovoj podobi, to bi se utezanje zacijelo izobičajilo.

Između različitih vrsta podoba ima jedna podvrsta, kojom se po mome mišljenju iskazuje lebdenje. Takve podobe zovem ja rasterećeni ili lebdeći oblici. Karakteristično je za takve oblike, da im je težište što više iznad podnožja. Kao primjer neka posluže oblici grčkih vaza ili vinske čaše, osobito one, iz kojih se nekad pio šampanjac, čaše za cvijeće, testije i t. d. Ovakijem rasporedom ističe se i ljudsko tijelo, kome cjelinu zapravo i čine rasterećeni oblici. Donje se tijelo razvija iz nogu, koje prema gornjoj strani debljaju, gornje se tijelo takogjer širi prema gornjoj strani, a na vrhu mu se nalazi lijep ovalni oblik glave. Već sami

takav sastav daje tijelu kao eteričan oblik,*) uzdiže čovjeka iz prašine i povećava onaj jaz, što postoji izmeđju čovjeka i majmuna, kome glava i tijelo pokazuje baš obratni razmjer. Ovaj oblik tijela pretpostavlja uspravan hod.

Hoće li ornamentičar da naslika kaki bojali, šaren, uzorak, uzeće kao temeljnu boju neku vrstu boje kao kajmak (Schmettenfarbe), koja ima to svojstvo, da se podudara s ostalim bojama, pa ih nekako kao udružuje. Priroda je obdarila čovječje tijelo jednom sličnom prelijepom, svijetlom bojom, koja se prilagođuje izrazitim bojama kose i brade, očiju, lica i usana.

Ako uzmemo na um sva ova svojstva, ne ćemo se ni najmanje čuditi, što tvorni umjetnici veoma rado prikazuju golo tijelo, i gdje samo mogu nastoje, da oblike tijela istaknu i samijem odijelom.

Stari Grci, koji su toliko voljeli plemenite oblike, slikahu tijelo ponajviše golo, jer je njihovo umjetničko oko vidjelo samo ljepotu oblika, a naše doba, koje hoće da se tobože pokaže stidljivim u svojoj čudorednoj pokvarenosti, a nema smisla za plemenite oblike, opaža samo golotinju. Ovaj gubitak smisla za krasotu oblika veoma je žalosna pojava**).

Veoma se često pojavljuje pitanje: Koje se tijelo odlikuje većom ljepotom, muško ili žensko? Filozofi na ovo pitanje brzo odgovoriše, veleći: Pošto su kod životinja mužjaci općenito ljepši od ženke, valja da isto bude i kod čovjeka. Ovo naivno mišljenje nije megjutim nikakav dokaz. Mi ćemo istaknuti ovdje neke druge razloge. Polazeći od najstarijeg predanja, što se odnosi na ljudski rod, nalazimo da je ženska osoba bila ona, koja je ljepotom opčinila Adama. Grci, ti uzori u poimanju ljepote oblika, obožavali

*) Utezanjem hoće nekoje debele osobe da izgledaju više eterično, ali tijekom remete jedinstvo u podobi svog tijela. A što se stežu i od prirode slabunjave, mlagje osobe, to je za to, što su rade ne samo da izgledaju još više eterično, nego bi pomoću kontrasta da postignu i to, da im oni udovi tijela, što nijesu utegnuti, izgledaju širi, nego što su.

**) Na žalost ima i crtača (naročito ilustratora) i listova, koji idu za tijekom da steku sebi što više mušterija ne toliko umjetnošću, koliko golotinjom tijela. Gola podoba, kad je zaodjenuta ljepotom, ne može vrijetati oko ni u bezazlera ni u zrele čeljadeta! A ono je rafiniranost, s računom udešeno, kad se nespremni i propali »slikari i crtači« nemoćnim i skroz na skroz ordinarnim skicama trude da pokrju golotinju svoje »umjetnosti« i time izopačuju smisao za istinsku ljepotu, truju mladenačku maštu i ne daju da se podigne solidnija umjetnost! Takvi postupak mora ozlojediti svakog solidnog čovjeka i umjetnika!

Prema tome je grdna razlika između dvije gole podobe, od kojih je jedna nastala od težnje za ljepotom, dok se kod druge htjela da istakne samo golotinja, mi bismo rekli gola golotinja!

Isto se može reći i za boje. Seoski svijet voli većinom šarenilo, koje ga spaja u harmonijsku cjelinu. Gomila seoske mladeži o prazničnom danu u ljeto podsjeća nas na ono šarno cvijeće, kojim je livada okićena. Iz šarenila proviruje lijepo čistoća i nevinost. Sasma se pak drukče kiti rafinirani, gradski svijet raznim bojama tako naime, da mu od prve vidiš, da ga je pri izboru rukovodila pokvarenost, nečudoregje.

su boginju, a ne boga ljepote; svojim vjerovanjem, da je ta njihova boginja postala od morske pjene, bijele kao snijeg, htjedoše da istaknu nježnost oblika i eteričnost savršeno razvijenog, ženskog tijela. To se isto može reći i za rimsku Veneru.

Tvorni umjetnici, koji oblike najbolje poznaju, odgovorili bi na to pitanje, da se i jedni i drugi oblici ističu svojom osobitom ljepotom, no da su oblici muškoga tijela oporiji i krupniji, a ženskoga nježniji. Muž treba da porodicu štiti, da se brine za hranu i da u svijet polazi; on je praktična polovica, on je gragja od dvobića, a žensko je tijelo njegova ljepota.

Da se vratimo i opet na prvu stazu, pošto smo donekle skrenuli s nje.

Ako promotrimo poblize životinjske podobe, naći ćemo opet, i ako ne u tolikoj mjeri kao kod čovjeka, svugdje harmonijske pojave, jedinstvo u svakom obliku tako, da ni najsavršeniji umjetnik ne bi umio preduzeti na kom bilo individualnom obliku kakvu bitnu promjenu, a da njome ne naruši cjelinu, sklad u sastavu. K ovome se pridružuje tolika raznolikost u podobama, da je gotovo nemoguće sastaviti koji nov savršen oblik, a da ga u prirodi ne bi bilo; naprotiv u prirodi nalazimo veliku množinu takovijeh oblika, kojih ne bi mogla izmisliti ni najživlja mašta najplodnijeg umjetnika.

Ko bi mogao n. pr. izumjeti kakvu novu vrstu drveća, lišća, cvijeća ili voća? Uz to valja promisliti i o tome, da se organski oblici izmjenjuju, jer svako doba u razvoju zemaljske površine imade svoje posebne životinje i biljke, kao što to vidimo po ostacima, koje nam je narav vrlo brižno sačuvala, pretvorivši ih u okamine i zakopavši ih duboko. I ovi organizmi bijahu ne manje podesni, bijahu trajni i lijepi, te po tom možemo zaključivati, da će se i novi oblici, što budu po vremenu proizašli iz radionice božanstvene prirode, odlikovati tim istim svojstvima.

O izvoru lijepih oblika u prirodi ima megju naučenjacija raznijeh nazora.

Platon učaše, da je «svaka vrsta prirodnijeh oblika samo prolazno ostvarenje božanskih praideja, koje su jedine savršene, nepromjenlive i vječne. Kao što tvorevine umjetnikove ne mogu nikada da dostignu ljepotu njegove zamisli, tako isto zaostaju i prirodni oblici unatoč svojoj umjetničkoj gragji i plemenitosti svoga oblika daleko iza božanskih ideja, kojim su samo slab odsjev.»

U ostalom u prirodi nema ni tako gibljive i plastične tvari, u kojoj bi se praoblik dao dotjerati do potpune savršenosti; jer isti

oblici ledaca, koji se prave od najgibljivijih tvari, od židina i pare, nijesu posve savršeni.

Schopenhauer, jedan od najvećih mislilaca i prethodnik Darwinov, misli, da su lijepi oblici nastali bez prelaznih stepena od jednostavnih, čim su se ispunili svi uslovi, megju koje on ubraja nekoje konštelacije nebeskih tijela.*)

Darvin, koji je ovijem pitanjima posvetio čitav svoj život i tako otkrio mnoge tajne prirode, uči, da su se današnji savršeni prirodni oblici tečajem nebrojenih vijekova razvili iz najjednostavnijih organizama; no ni on a s njime ni svi drugi prirodopisci i filozofi ne odgovoriše do današnjega dana na pitanje, odakle je na zemlju došao organski život, otkuda li potječe njegov najprvi zametak! Čini se, da je božanstveni Platon, imajući kao Grk tanje osjećanje za ljepotu oblika nego naši moderni filozofi, baš po tome napredniji u ocjenjivanju plemenitih prirodnih oblika, pa se s toga smatrao ponukanim, da u tome pripozna neku višu moć, jer se ne može misliti, da su ti oblici, najsavršeniji oblici, postali slučajem.

Po našem je mišljenju sasvim svejedno, kojim su se načinom te promjene dogodile, jer bi svagda trebalo da prirodni oblici, koji se megju sobom upotpunjuju, imadu sposobnost za ove promjene, a u organima, da su takva svojstva, po kojima je taj razvoj moguć; u njima bi se morali nalaziti zameci za budući oblik, kao što na početku već napomenusmo, a prema tome i zameci za ljepotu oblika, poput sitnog zrna, koje u sebi sadržaje sve uslove za oblik, veličinu i ljepotu drveta, koje će se razviti iz njega. Ovo nam svjedoči n. pr. i ta okolnost, što se na čovječjem tijelu samo one česti mogu kretati, što su u tu svrhu snabdjevene mišićima, a i ovi se opet mogu samo ondje razvijati, gdje postoje zameci za njih. Bez tih uslova ni najmoćnija volja ne može proizvesti nikakovi pokret.

Ako s pogledom na ljepotu čovječjega tijela progjemo u duhu različite odsjeke vremena, vidjećemo, da se čovječje pleme, otkako se za njega znade, nije ni u čem promijenilo. Starogrčke ljepotice, kao što nam svjedoče spomenici tvorne umjetnosti, mogu se svojim stasom i plemenitim obličjem natjecati ma s kojim današnjim narodom, premda nas od toga naroda rastavljaju hiljade godina. Tu ustrajnost prirode u oblicima svjedoče i bolji kipovi i slike starih Egipćana i Asiraca i tip starih semitskih stanovnika starog Egipta,

*) Ovo mišljenje čini se da je jedino pravilno, pa se za čudo slaže i sa povješću o stvaranju svijeta, kad se uzmu veliki razmaci u vremenu na mjesto starozavjetnih dana, koji su za cijelo samo simbolički navedeni. A teorija o mehanističkom kretanju novih životinjskih vrsta, kome bi trebali milioni i milioni godina za postupnost, nije drugo do samo nesnosan i ametak za doba razvijanja.

koji se na skulpturama vija takav, kakvog ga i danas nalazimo. A ipak, šta je sve taj narod od tih tisuća godina preturio preko glave!

Kod nekih nevida rasplodi se na dan po nekoliko hiljada, pače i po nekoliko milijuna generacija, pa im se oblik i način življenja nije ni iza tisuća godina promijenio, kako to razabiremo iz bilježaka Grka Hipokrata, od koga nam se sačuvao opis o haranju difteritijskog bacila. Pošto se taj oglašeni grčki liječnik rodio 460 godina prije Isusa, prošlo je od onoga vremena, kad se on bavio proučavanjem ovoga bacila, od prilike 2356 godina, te se izmijenilo za to vrijeme barem $2356 \times 360 \times 1.000,000 =$ blizu 800 hiljada milijuna generacija od toga bacila, a ipak do danas još niko nije opazio, da bi se taj bacil ma u čem promijenio.

Ovaj nam jedini primjer više dokazuje, nego mnogo drugih, kako priroda svoje oblike čuva. U ostalom je poznato, da priroda od onih promjena, koje joj čovjek silom nametne, kod prve prilike odmiče.

Darvinova teorija, po kojoj se lijepi oblici razvijaju po zakonima tako zvanog prirodnog i polnog odbiranja (Zuchtwahl), gdje lijep mužjak s liepom ženkom osniva porodicu, kojoj slijedi još ljepše potomstvo, pobija se time, što ona pretpostavlja, da su već prve životinje osjećale lijepi oblik, a to se njihovo osjećanje ne bi bilo moglo u njima razviti, da nije već tada u prirodi postojala ljepota, i što životinje birajući druga za rasplod, ne gledaju na njegovu ljepotu, već na tjelesnu snagu i jakost; ta poznato nam je svima, da na buništu nije gazda najljepši, već najjači pijevac. Kod ljudi ne odlučuje u tom pogledu tjelesna ljepota i snaga, već redovito zlatno tèle i naslovi, a za dokaz tomu možemo napomenuti, da u porodici glede ljepote vlada veoma često nerazmjerje, da se lijepa žena udaje obično za manje ugledna čovjeka i obratno.*) Veoma je zanimljiva u tom pogledu grčka mitologija, koja je božici ljepote, Afroditi, dala za muža ružnoga, hromoga i grbavoga Hefajsta. (A moguće je, da su ovi daroviti mislioci htjeli tijekom i to da kažu, da se s neuglednim zanatom združuje plemenitost oblika!)

Uzmemo li ipak, kao da je dokazano, da se ljepota zbilja razvija polnim odbiranjem, t. j. tako da životinje jedna drugu za rasplod biraju, onda se moramo čuditi, kako se poslije svega toga mogao uopće sačuvati koji neljep oblik, i kako da biljni oblici, premda se o njima ne može nikako misliti, da se megjusobno za

*) Prirodi je u prvom redu stalo do toga, da se održi rod čovječji, za to i odlučuje na prvo mjesto zdravlje.

rasplod biraju, ne zaostaju ni najmamje u svojoj ljepoti. Osim toga imade jošte nešto, što je vrlo zanimljivo i što ove prilike osobito objašnjuje. Opazilo se naime, da bi nekoje biljke morale izumrijeti, da im ne pomažu vjetar i kukci. Da k sebi primame kukce, šire te biljke oko sebe ugodan miris i darivaju ih slatkim sokom! Cvijeci njihovi uredjeni su tako, da kukac, pohagjajući biljku, na cvijetku nalazi slatki sok, a u zamjenu ostavlja opet na njemu pelud. Njihova podoba slična je podobi onih gostiju, što ih pohode! Je li se ovdje prilagodio oblik cvijeća obliku životinje, ili obratno? Ili je sastav u podobi obih bića nastao drugim kojim načinom? Na ovu i sličnu svezu živih i neživih organizama naročito nas je Darwin uputio! Konačno znamo, da je mrtvo kamenje razvilo toliko već spomenutih krasnijih oblika ledaca, premda na njemu još niko nije opazio kakoga gibanja.

Borba za opstanak ne može se smatrati razlogom, što je u prirodi nastala ljepota, jer kao što se raskoš ljepote onijeh prijedmeta, što ih čovjek oko sebe ima, nalazi samo uz mir i blagostanje, tako bismo isto morali misliti, da bi se i u prirodi u borbi za opstanak mogli razviti i uzdržati samo praktični oblici.*)

Nekoji misle, da je u svezi s napomenutom borboom za opstanak i to, što nekoje životinje, kako je poznato, imadu boju svoje okoline u kojoj žive, tako da se poradi te boje ne mogu opaziti. Nije dokazano, da životinje mogu ma kojim načinom utjecati na promjenu boje svojega tijela, jer kad bi to bilo, morali bismo držati, da je i u životinja razvijeno osjećanje za šare. Pa recimo, da je to zbilja istina! Kako bi onda neprijateljska bila priroda prema onijem životinjama, kojima služe za hranu samo onakove životinje, koje se bojom nikako ne ističu! Te bi životinje morale od gladi propasti! Prije bi se dalo reći, da se životinje sklanjaju onamo, gdje se čute sigurne, a to one doskora razaberu. Ili možda da držimo životinje, koje su boju svoga tijela prilagodile okolini tako, da mogu izmaći pohlepnome oku svojih progonitelja, razboritijim od vojništva evropskih država, koje je tek u najnovije vrijeme počelo uvoditi za svoju odjeću takve boje, koje se ne razlikuju od boje njihove okoline?**)

*) Utvrđena su mjesta i topovi u prvom redu praktični oblici, a istom su u posljednjem redu i lijepi oblici.

**) Neki dan proučavao sam podobu lista na jednom mladom, meni nepoznatom grmu jasne, sive kore, kad al u to natrepam i na dvije lepirice (*Agrotis pronuba*) od iste masti, koje su bile tako slične slomljenoj grani, da bi ih jedva mogao raspoznati. Što grana, grana! Ne samo da im je boja bila jednaka sa slomljenom granom, nego i valjkast oblik, pa i kosi položaj! Ako su i bili zacijelo jedan par, ipak se nijesu postavili jedno uz drugo, nego su zauzeli takva mjesta, koja su podobala položaju grančica. Valjalo im se prikučiti

Makar mi kako pokušali tumačiti razvitak praktičnih i naročito pak lijepih prirodnih oblika po napomenutim teorijama, uvijek ćemo naići na takve nesuglasice, da će nam se valjati okaniti toga načina razjašnjenja.

Mislim dakle, da sam dokazao, da ljepota nije slučajni dodatak praktičnog oblika, da ljepota dakle nije nastala sama od sebe, već da je faktor u prirodi, koji ima svrhu, da oblik oplemeni.

Prema tome ures bilja nije slučajan, niti je slučajan oblik pjega ili pruga na tijelu zvjeradi mačjega roda, a nije slučajno ni šarenilo na perju ptica, na krilcima kukaca ili lepira. Isto tako ne zavisi od pukog slučaja ni lijepa boja na licu čovjeka, rumenilo obraza, lazurna i crna boja očiju, boja rumen-ustiju i biser-zubi. Ni to se ne može smatrati slučajnim, što megju bojama na čovječjem tijelu vlada potpun sklad: što uz crnu kosu nalazimo crne oči, mrku mast kože i jako rumenilo obraza, a uz plavu kosu plave oči, jasnu mast kože i nježno rumenkaste obraze.

Biće veoma zahvalan posao, da se ispitaju pravila, kojih se priroda drži, stvarajući karakteristične urese. Kako je zanimljivo n. pr. proučavanje tamnih pruga na žirafi i mački, njihova prijelaza prema nogama, ili karakteristika mačje i tigrove glave! Mi možemo samo toliko reći, da priroda umije na svojim djelima načinom i oblikom uresa stvarati upravo vještačka obilježja.

Ko je češće promatrao način, kako se tvore praktični oblici, koji treba podjedno da budu i lijepi, biće opazio, kako se teško daje stvoriti takav oblik, gdje praktična strana njegova ne smeta zahtjevima ljepote i obratno; taj će biti došao do uvjerenja, da priroda poljepšaje svoje tvorevine, što bolje može, kako i u koliko to uopće dopušta njihovo ustrojstvo! Ni najvještija ruka ne može tu ništa da ispravi, — čovjek može od prirode samo da uči!

Iz dovde rečenog slijedi, da je oblicima osnovno obilježje prikladnost ili shodnost, a zahtjevi ljepote da ih izmjenjuju.

Tiha krasota prirodnijeh oblika, osobito bilja, utječe na ljudsko srce u tolikoj mjeri, da je čovjeku, ma kako bio razdražen, dovoljno, da boravi u prirodi samo kratak čas, pa će mu se njegov mir opet potpuno povratiti. U prirodi dobije čovjek opet volje za rad, i život mu opet omili!

sasvijem blizu, i znati, da su to lepirice, pa da ih možeš uočiti. Pitam se: jesu li te lepirice isprva proučavale boju kore, oblost, položaj i naklon grane, pa iza toga onda svemu tome podražavale? Od kuda su saznale te lepirice, da je kut naklona, što ga čini njihovo tijelo sa glavnom granom, sličan onome od sporednih grančica, pošto se ovi naklon samo tako procje-
njuje, kad se takva konfiguracija posmatra iz neke daljine i sa dvije strane!

Bez prirodne ljepote ne bi bilo ni tvorne umjetnosti ni umjetnog obrta; poradi toga su stari kulturni narodi nazivali prirodu učiteljicom umjetnosti, premda bi možda zgodnije bilo nazvati je začetnicom i majkom zaštitnicom njezinom.

Silnik čovjek zaokupio je čitavu prirodu, da služi njegovim sebičnim svrhama i pohotama, izgovarajući se, da je sve, što god postoji, stvoreno za njega. Ovaj nevrijedni uzurpator često puta uništuje bez nužde ljepotu čitavih krajeva i muči na smrt životinje. Ali čim se tiče njegove kože i glave, onda se taki poziva na svoje pravo na život, koje pravo pak poriče životinjstvu.*)

Po tome bi i plemeniti oblici bili stvoreni isključivo za čovjeka; ali prilike, u kojima čovjek živi, pokazuju, da nije tako. Jer, premda mi već toliko vremena na zemlji stanujemo, ipak još nikada nijesmo shvatili veći dio prirodnih krasota; šta više, ima jošte množina ljudi, kojim ne pada ni na um, da bi lijepome posećivali onu pažnju, koju ona u istinu zaslužuje. Toliki su, što prolaze mimo najkrasnijih biljaka od prilike sa istom ravnodušnošću, sa kojom ih i krava guta, kad po livadi pase!

S druge su strane opet onakvi oblici, koji se pričinjaavaju i manje darovitom čovjeku tako krasni, da bi ih htio veoma rado promatrati, za nas katkad nepristupačni.

Kada se pojavi veličanstveni kralj pustinje, — onda gospodar svih stvorova na zemlji, čovjek, nema prečega posla, nego da se što brže gdje god sakrije ili uspne na koje obližnje drvo; taj čas, kad mu od straha dršću svi udovi, ne vidi on ni ljepote ni veličanstva lavljega štasa, jer ga ne smije ni da pogleda. A i u kavezu ima lavova majestetična pojava toliku moć, da se upravo čuditi moramo, kako je niska prema njemu ona svjetina, što u njega bulji, a on je ne smatra vrijednom ni da na nju okom svrne! Gospodar svijeta dršće i prěd onakvijem organizmima, koje možemo vidjeti tek vrlo dobrim mikroskopom; premda se protiv ovijeh bori čitav svijet, njih nestaje ipak-tekar onda, kad im dogje vrijeme.

Da su plemeniti oblici odregjeni samo za čovjeka, on bi njihovu ljepotu bez sumnje dokućio, čim bi mu se um razvio; priroda, koja je u svem došljedna, dala je svakome biću toliko inštinkta i razbora, da se umije okoristiti svim onim, što je za njega odregjeno.

Uz to bi lijepih oblika moralo na mah nestati, čim bi izumro ljudski rod. Jer kao što smo već dokazali, priroda ne trpi

*) Surovi ljudi, kad uhvaćenu životinju puste na slobodu, obično će reći: poklonio sam joj život. Ova drskost puno je slična dobroti kakvog lupeža, koji bi, pošto se već dosta raskrao, nešto ostavio i netaknuto sa izjavom: to poklanjam vlasniku.

niti kakav izlišan oblik niti kakvi bilo suvišan stvor. Da je plemeniti oblik stvoren samo za čovjeka, bio bi se i pojavio u svijetu tekar onda, kad je i čovjek došao na zemlju. Ali pošto se ljepota razvila bez ikakvog sudjelovanja čovjekovog i životinjskog svijeta na zemlji, koja je na početku bila žarka tvar, možemo po tome zaključiti, da se lijepi oblici pojavljuju i na drugim svijetovima, a bilo na njima ljudima sličnih stvorova i životinja, a ne bilo. Ljepota je svemirskog podrijetla, neprolazna, vječna!

I ako je organski život, pa prema tomu i ljepota na pojedinim planetima prolazne trajnosti, što se može reći i za našu zemlju, ne treba da nas to u našem veselju ni najmanje smućuje. Kao što običajemo tražiti lijepe krajeve, da se naslagujemo njihovim dražestima, premda znamo, da nijesu naše vlasništvo, i kao što godi našem oku čarobna krasota jutarnje i večernje rumeni, premda znamo, da će je za koji čas nestati, tako isto treba, da se svom dušom podajemo promatranju svihkolikih lijepih prirodnih oblika, dajbudi što su prolazni, jer proučavanje onoga, što je lijepo, oplemenjuje našu čud; ta nema pravog umjetnika, koji ne bi bio i čovjekoljub. Njeguimo dakle nauku o lijepim oblicima, što nam rješava mnoga veoma važna pitanja, što uzdiže čovjeka nad onim, što je nisko, što mu ulijeva mir duše i ljubav za život i što ga privodi izvoru ljepote, stvoritelju svemira!

II. DIO.

O BITNIM ČINIOCIMA LIJEPOG OBLIKA.

Uvod.

Da zagonetku o lijepom obliku kako god riješe, o tome su nastojali od kako je svijeta i vijeka filozofi kao i umjetnici i praktičari pa i sami lajci u tome poslu.

Svako djelo, što izlazi iz ruku tvornih umjetnika pa i vrijednost onih proizvoda, što nam ih daje umjetni obrt, cijeni se prema ljepoti svojoj, jer što god je neka stvar ljepša, tim se manje, gleda na gradivo, od koga je načinjena, pa makar to gradivo i samo skupocjeno zlato bilo. Ljepota više vrijedi nego sva zemaljska blaga! Ljepota je svijetla zraka, poslata s neba na zemlju, da oplemeni ćud u čovjeka i da mu zasлади život, koji mu je prerazdraženošću i grabljivošću većinom zatrovan.

U I. česti ovog djela već smo naglasiti, kako je nejednaka u ljudi sposobnost za lijepe podobe, i dokazali smo, kako se smisao za oblik razvijao posmatranjem plemenitih likova u prirodi. A poznata je i ta činjenica da oni, koji su puno krasnoga vidjeli, imaju i više prekaljen ukus no oni, što žive više u samoci.

No još je značajnije od samog posmatranja lijepih oblika, kad se podražava lijep oblik, jer se pri tome poslu moraju procijeniti i prebrati svi dijelovi predložka najtačnije, pa se tako otkrije poneka zanimljiva strana lijepe podobe, koju posmatrač inače previdi. Tako je oko u crtača, vajara i umjetnog obrtnika daleko oštrije za prihvaćanje plemenitih likova nego oko na stotine ljudi i gomile, što zja. Njihovo je oko isto toliko kadro prihvaćati takve oblike, koliko i kovačke klješte, što su podobne, da preberu one sićušne sastavke u džepnog sata. Nespretna i zdepasta ta rabota ili ih nikako i ne prebira ili ih satire!

Ko je duže vremena savjesno nastavljao u crtanju, zacijelo je i sam iskusio, da bude dosta i veoma darovitih učenika, pa

ih ipak na neke finoće oblika moraš naročito upozoriti, te u tome slučaju, ako se postupalo kako valja, puno brže riješe zagonetku lijepog oblika, nego ako ih ostavimo same sebi. Uopće je ovaj drugi put zbilja najduži i najsporiji, dok svjesno upućivanje čak i za vidovite duhove u svijetu oblika, za veleume, znači trkom prevaljivati teški i daleki put do sjajnih dvorova umjetnosti.

Nego prije pouke o obliku treba još nešto; nešto, što je po-najpreče. Treba naime pojmiti, treba proniknuti u bitnost lijepog oblika; što pak zadaje zbilja najviše teškoće. Jer kao što je plemenitost crta za sprave, kojima ih mjerimo, nepristupačna, tako je i uzoritost oblika za svjetiuu nepristupačna, i toliki su već ispitivači, što su se okušali na tome zadatku, da odgonetnu oblike, da im suštinu dokuče, pa se o tome predmetu već i puno štošta interesantnoga iznijelo na javnost. Ali su na žalost filozofski spisi za širu publiku nerazumljivi, pa su teško razumljivi čak i za one, koji su jako naobraženi ljudi; osim toga se u tijem djelima navode samo općenite natuknice o obliku, i naročito se još ondje najtamnije izražuju, gdje bi jasnoća najpreča bila, a to je, gdje se razlaže o suštini lijepog oblika, biće za to, što su pisci u tome predmetu manje upućeni.

Pa ipak i naobraženi nestručnjak i tvorni zanatlija i umjetni obrtnik hoće da mu ljepota oblika bude nekako shvatljivija, pristupačnija, jer takovo znanje spada k obrazovanosti, a posljednjima istodobno pruža i veliku dobit; ta ljepota oblika donosi obrtniku blagostanje!

A još veću vrijednost mora polagati na to, da pronikne u tajnu lijepog oblika, uzgajač, jer on ima povjerenu mu četu mladeži voditi kroz poljanu prirode i umjetnosti kao i likova uopće. Pa gdje slijepac slijepca vodi, ili gdje je vogja jednook, zna se, kako se prolazi.

Ovi i još mnogi drugi razlozi navratili su pisca, da se odao već od toliko godina na tačnije proučavanje oblika. Dokončao je pak posao svoj istom onda, kad je došao do saznanja, da se oblik samo tako može razumjeti, kad se analizira, kad se utvrde njegova različita svojstva i kad se uzme na oko dojam svakog svojstva mu na po se i onda opet svih u skupu.

Jer samo će tako postati i širim krugovima razumljiv, i samo će se tako moći s uspjehom raspravljati i poneka pitanja, koja su od prije jedino umjetnici mogli kušati da ih riješe, pa i ti još uvijek neodregjeno i ostavljajući poneku stranu spornom. Navešćemo ovdje nekoja od tih, n. pr.: U čemu sastoji idealiziranje prirodnih oblika? U kojoj je tek prigodi i do koje je mjere dozvoljeno prirodni oblik

idealizirati? Šta se ima razumjeti pod tako zvanim realizmom i u čemu se razlikuje realistički izveden oblik od prirodnog oblika?

No baš kad bi ovaj posao i samo toliko koristio, koliko da tvornom radniku posluži kao pouzdan temelj u njegovom zanimanju, a kupcima da otvori oči, da plemeniti oblik uopće poznadu, da ga cijene i uslijed toga da ga i pretpostave štokakvoj lakoj robi, pa prema zasluži da ga i plaćaju, sav trud, što je u nj uložen, bio bi bogato nagragjen, jer riješenje socijalnog pitanja zavisi djelimično i od toga, kako se budemo razumjevali u tvornoj umjetnosti!

ČINIOCI LIJEPOG OBLIKA.

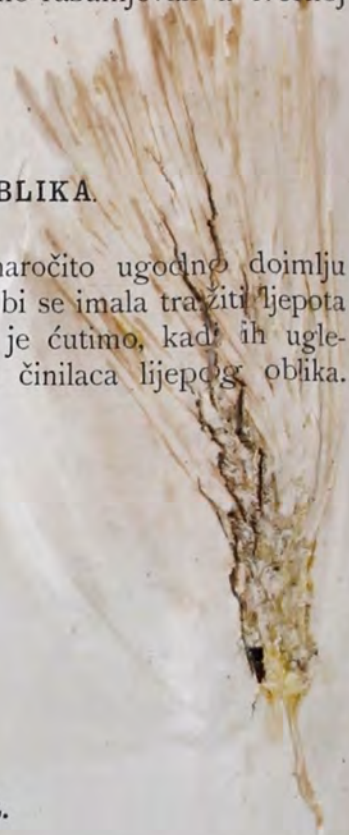
Ako različite podobe, što nas se naročito ugodno doimlju poblizje promotrimo, da ispitamo u čemu bi se imala tražiti ljepota njihova, naći ćemo, da dopadljivosti, što je čutimo, kad ih ugledamo, doprinosi ne jedan no čitav niz činilaca lijepog oblika. Osobito su značajni ovi, što slijede:

1. Raščlanjenost.
2. Raznolikost.
3. Razmjera.
4. Grupiranost.
5. Plemenitost oblika.
6. Pojave svjetlosti.
7. Utjecaj boje.
8. Ukras.
9. Jedinstvo.

1. Raščlanjenost.

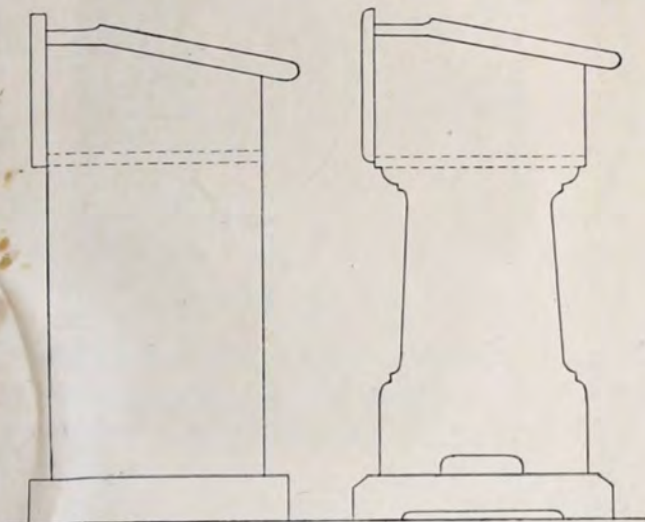
Ako će koji bilo prirodni ili umjetnički oblik da nas pridobije i zanese, mora da bude sastavljen od više česti ili članova, mora biti razščlanjen.

Kao što je u govoru, da se iskaže ma i najoskudnija misao, potrebna rečenica, koja se sastoji najmanje od dvije riječi, tako se i svaki, koliko bilo savršen oblik, — što opet nije drugo do slikom iskazana misao, — mora sastojati od nekoliko članaka, udova. Imamo primjera za ovo na svakom koraku; no ovdje neka su navedeni samo značajniji.

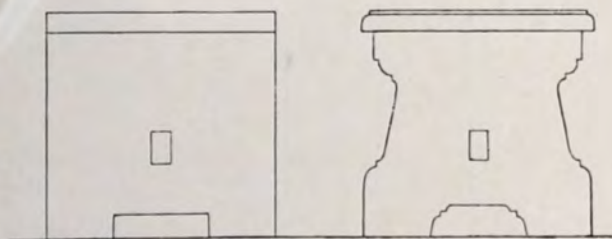
Na školskoj su klupi bili dijelovi sa strane do skora vrlo proste podobe; ozdo užljebljeni u kvadratično podnožje, a ozgor koso odrezani, da ploča za pisanje dogje u kosi položaj (11. slika). Neraščlanjene te strane doimlju nas se vrlo neugodno, jer su odveć jednolične. Ali čim se te strane, kao što je prikazano u 12. slici, načine da budu oko sredine uže, a na donjem se dijelu ozdo izdube, da se dobiju kao dvije noge, te da klupa i na neravnom

podu stoji pouzdano, dojam se puno pojača. Ova druga klupa, kojoj su strane tim raščlanjavanjem dobile noge, trup i glavu, jeste daleko ljepša od one neraščlanjene. Posao, kojim se prvobitni oblik izmijenio, čisto je neznan, a korist je golema. Tako uljepšani oblik svigjaće se učenicima i njihovo će se ukus oplemeniti, dok je prije prvašnji, neugledan oblik vrijeđao oko u mladeži. Isto je tako i sa klupicama za sjedjenje, što su prikazane u 13. i 14. slici.

11. slika.

12. slika.

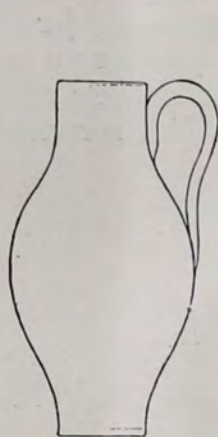

13. slika.

14. slika.

U domazluku i po gostionicama imaju obično vrlo proste sudove, što su ili valjkasti, (sudovi iz kojih se pije,) ili su takve podobe, da se jedva nekako i opaža, da jedne česti prelaze u druge, pošto im lik čini sasvijem prostu krivu liniju (mnogi vrčevi, krčazi). (15. slika). Ne samo stari Grci nego su i naši preci umjeli čak i obične oblike od posude bogato raščlanjivati i raščlanjenost mu vazda tako istaći, da je njihovo sugje imalo veoma dopadljiv oblik, te se iz toga razlaga danas po skupe novce traži, sabira i po umjetno-obrtničkim muzejima čuva za uzor. (16. slika.)

Za podupiranje horizontalnih greda mogli bi se poslužiti pomoćnicom u podobi prostog, čoškastog direka (17. slika) od ozgor

15. slika.

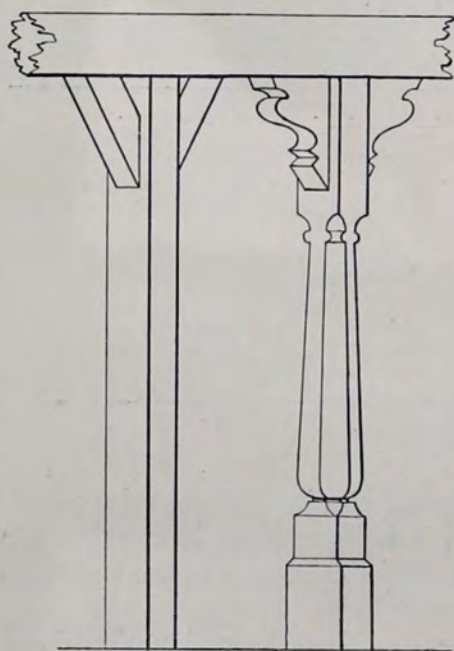
16. slika.

17. slika.

18. slika.

do dole pojednake širine. Ali kad se hoće da dobije ljepša podoba, valja nastojati da se takve pomoćnice prirodnim načinom

19. slika.

20. slika

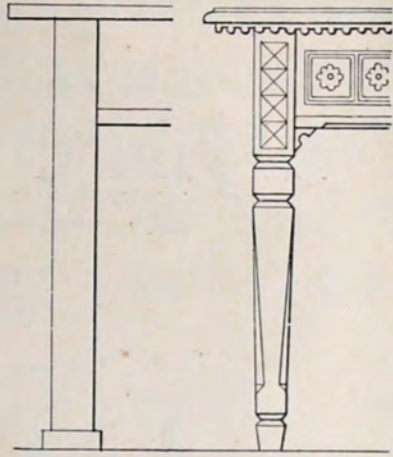
rastave u česti svoje. Na donjem dijelu (18. slika) ostaje direk do neke visine nepromijenjen za to, da se dobije kao podnožje ili noga; iza toga slijedi, pošto se viš podnožja unekoliko suzio, glavna čest, naviše obično sve to širka, a to je trup, najzađ se više i opet suženog dijela, što na direkku čini kao vrat, postavlja ozgor glava toj cjelini.

To isto vrijedi i za stupove od drveta. Kolika je razlika izmeđju običnog oblika (slika 19.) i oblika, što je oplemenjen razstavljanjem na članke (u 20. slici prikazan je jedan takav stup u švicarskom slogu) vidi se već od prve.

Slično se oživljavaju i noge od stolova na običnom sobnom namještaju (prikazano u 21. i 22. slici). Namještaj je tijekom malo nešto skuplji, ali je puno ljepši i

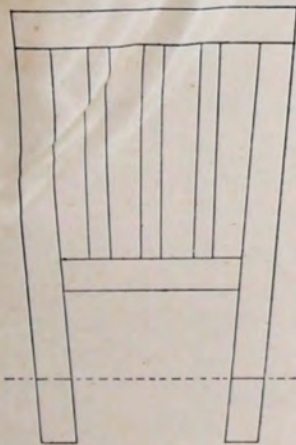
bolje prolazi. Isto je tako i sa naslonima na stolicama, od kojih nas se noviji oblik (u slici 23.) ne doimlje ni blizu tako snažno kao stariji (u slici 24.), što je načinjen u seoskom slogu.

Ako naslovni list kakve knjige poblizje promotrimo (26. slika), naći ćemo da je naslov svaki put rastavljen na članke. Redovi sastoje naime od nejednakih slova i nejednako su razmaknuti jedni od drugih. Što je koji redak u naslovu značajniji, to se i krupnija slova upotrebljuju za taj red. A kad bi se nešto za cio naslov poslužili samo jednom vrstom slova t. j. jednake podobe i veličine, u jednako dugim redovima i redovi da su u jednakim razmacima jedan od drugog, (25. slika.), kao što se po prilici štampa tekst u knjizi, tada bi naslovni list zacijelo izgledao ružan. S istog nam se razloga manje svigjaju i table s firmama, kad su od dva ili više jednakih redaka, nego kad

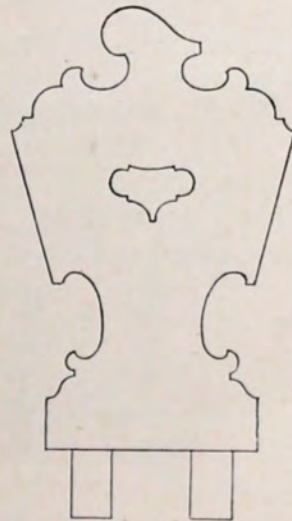

21. slika.

22. slika.

23. slika.

24. slika.

sastoje od nejednako dugih redaka, koji su složeni od slova razne veličine na primjer:

MUZIKALIJE.
TRGOVINA HARTIJE.

MUZIKALIJE.
TRGOVINA HARTIJE.

OSNOVE
LIJEPOG OBLIKA.

PRAKTIČNA
ESTETIKA.

NAPISAO

ALOJZIJE STUDNIČKA,

DIREKTOR ZEMALJSKE ZANATLIJSKE ŠKOLE U SARAJEVU,
DOPISNI ČLAN BUDJEJOVIČKE TRGOVAČKE KOMORE,
POČASNI ČLAN MNOGIH DRUŠTAVA.

SARAJEVO.

NAKLADA KNJIŽARE J. STUDNIČKA I DRUG.

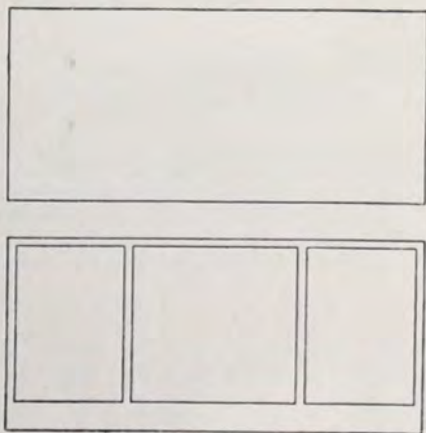
1899.

26. slika.

OSNOVE LIJEPOG OBLIKA. PRAKTIČNA ESTE-
TIKA. — NAPISAO ALOJZIJE STUDNIČKA, DI-
REKTOR ZEMALJSKE ZANATLIJSKE ŠKOLE
U SARAJEVU. DOPISNI ČLAN BUDJEJOVIČKE
TRGOVAČKE KOMORE, POČASNI ČLAN MNO-
GIH DRUŠTAVA. — SARAJEVO. NAKLADA
KNJIŽARE J. STUDNIČKA I DRUG. 1899.

25. slika.

Bojadžija može učiniti da soba za stanovanje bude prijatnija već i tijekom, ako stijene (duvarove) pri brojenju tako raščlani, da ozdo najmanje za $\frac{1}{6}$ od visine kao donju čest («cokla», donji pervaz) drukče oboji, a ozgo da odvoji opet drugom bojom jednu traku, od prilike za $\frac{1}{20}$ od cijele visine. Pa baš da se takva podjela označi i samo debelim potezima, (27. i 28. slika), soba bi tijekom već ljepša izgledala. Za to se i okovi na vratima na razne načine oživljavaju, kad se po okrajcima različito urežu, biva raščlane; a okviri se prave od takvih šipki, koje nijesu ravne, nego su ispupčene i izdubljene, tako da se čini kao da su i opet sastavljene od više česti, da su raščlanjene.

27. i 28. slika.

Kao što se pismeni i usmeni sastavci shodnim načinom rastavljaju u rečenice, a rečenice opet u svoje sastojke, tako se imaju i razni oblici prirodnim načinom rastavljati. A kad se rečenice raščlanjuju onako od oka, po pukom slučaju, kao što obično čine neobrazovane osobe, stavljajući u pismima svojim znakove za interpunkciju iza svake druge, treće riječi, a bilo im ondje mjesta, a ne bilo, onda je to isto, kao i kad se mehanički komada što sjekinom,

tucanjem i t. d.)* S togar, kad god se nešto rastavlja u svoje česti, valja ići za tijem, da se rasčlani onako, kako sama narav toga predmeta zahtijeva.

Pošto su ini faktori ljepote kao što su raznolikost, razmjera, grupiranost i t. d. samo tako mogućni, ako je što složeno od više članaka, za to raščlanjenost i ide prvenstvo megju njima, te se i ovdje u prvom redu govorilo o raščlanjenosti oblika.

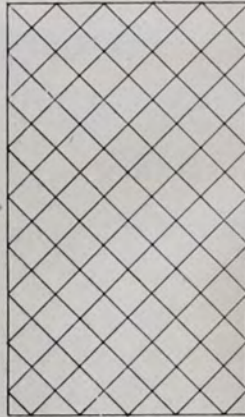
Kao god što smo za sve činioce ljepote saznali posredstvom

prirode, tako smo u njoj upoznali i raščlanjenost, koja je naročito kod organskih oblika bogato razvijana.

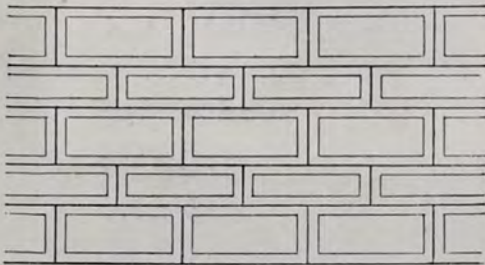
Promotrimo li s ovoga stanoviše carstvo bilja i životinja naći ćemo, da je svaki oblik podobno zaktjevima života, trajnosti i ljepote raščlanjen u glavne u sporedne česti; i u toliko savršenije, u koliko neka biljka ili životinja višem rodu pripraća. Već u podjeli rascjepkanog lišća nalazimo čitavo bogatstvo od uzoraka za tvornu umjet-

29. slika.

30. slika.

31. slika.

nost. Dovoljno je poblizhe proučiti ma i samu raščlanjenost na okrajcima od šlezova lista, koji je složen od nekoliko vrsti potezova. To isto vrijedi i za druge oblike lišća, cvjetova i t. d.

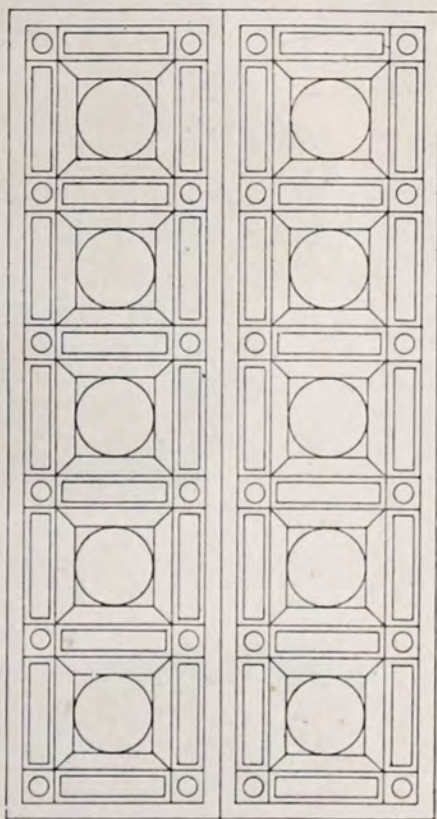
Osobito je zanimljivo u ovome pogledu čovječje tijelo, koje sastoji od veoma mnogo česti, što skupa čine krasnu cjelinu. Prijatan dojam, što potiče od takve raščlanjenosti nije se mogao nika-ko oteti čovjeku, pa je za to i podražava pri raznovrsnim svojim proizvodima. Tragove tome podražavanju nalazimo na čestima na

*) Pa šta više naše čustvo zahtijeva da se pridržavamo toga zahtijeva i ondje, gdje je ljepota nešto sporedno; tako će n. pr. vješta kuvarica sasvijem drukče razrezati kuvanu kokoš ili pečenu patku no o aj, koji nije tome vješt, pa nikad da razreže u zglavku, već gdje bilo.

kojima što počiva i kojima se podupire što, na stupovima, posudama, ukratko svugdje, gdje se na kakvom uspravnom obliku mogla naznačiti noga, stablo ili trup, vrat i glava.

Ovome bi se doduše moglo prigovoriti, da bi se do slične podjele došlo bilo i bez oblika na čovječjem tijelu; ali eto se u navedenim slučajevima slažu pače i oblici pojedinih dijelova sa onima u čovjeka. Tako primjerice da navedemo balustradu (slika 18.), na kojoj se najveća širina u srednjoj česti nalazi ozgo, te je očito, da je u tome podražavana širina čovječjeg tijela oko ramena, ili eno grčku vazu (slika 16.), kojoj je oblik takogjer slične podobe, makar što bi pouzdanije stajala, da joj je nešto trbuh što niže spušen, a stopa da joj je šira, kao što je obično u prostije robe.

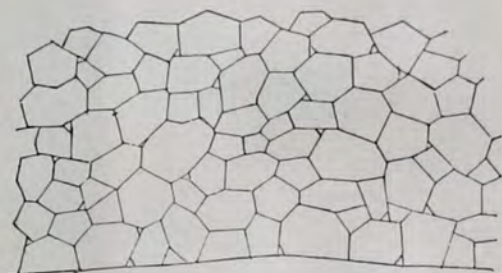
U praktičnom životu nalazimo stotinu i stotinu stvari, što se oživljavaju prikladnom raščlanjenošću. Tako se dugi, popopgnjeni hodnici razdjeljuju u kvadrate ili šestokute, koji su ponekad razno obojeni, da se pojedini oblici bolje istaknu (29. i 30. slika); zidovi se oživljavaju rustikom (31. slika), a tkanja uzorkom na duge i karirato, vrata se ujedno i s praktičnog gledišta razdjeljuju u okvire i uloge a opasuju raznim presjecima. (Slika 32.) Istoj su svrsi na mijenjani i resetke na prozorima u boljih zgrada sa nejednakim pregratkama.

32. slika.

Kod monumentalnih su gragjevina aftulje i ukrasi oko prozora bogato raščlanjeni. Dojam se terase uzdiže tijem, što mu se zidovi zidaju od kamenja razne boje tako, da se svaki kamen oblikom i bojom svojom dovoljno istakne (tako zvani kiklopski

zidovi, 33. slika), ma što za takav način zidanja treba puno vremena, vještine, a prema tome i troška.

33. slika.

Krovovi su na monumentalnim zgradama obično od svedenih opeka, jer ih valoviti oblici na opekama oživljavaju, dok nas se krovovi od lima, koji su ravni, odvratno doimlju, pošto su monotoni.

Prije nego se duvarovi kakvim ornamentom ukrase, bojadžija ih obično prvo razdijeli mrežasto u mnogo malih polja, koja onda popunjuje biljnim ornamentima. (Slika 34.) Šišeta po dvoranama osobito zna-

34. slika.

čajnih gragjevina običaj je izdijeliti okvirima na veće i manje česti, pa se ukrašavaju bogato profiliranim pločicama. (Slika 35.)

Raščlanjenost je u kaligrafijskim poslovima sprovedena u punoj mjeri, još bogatije nego na već navedenim naslovnim listovima od knjigâ.

Općenito je poznat prijatan utisak, što ga čini na nas bogato raščlanjeni krajevi a osobito planinski obronci, koje naročito oživljavaju različito obojena polja i dubrave, čime se njihova raščla-

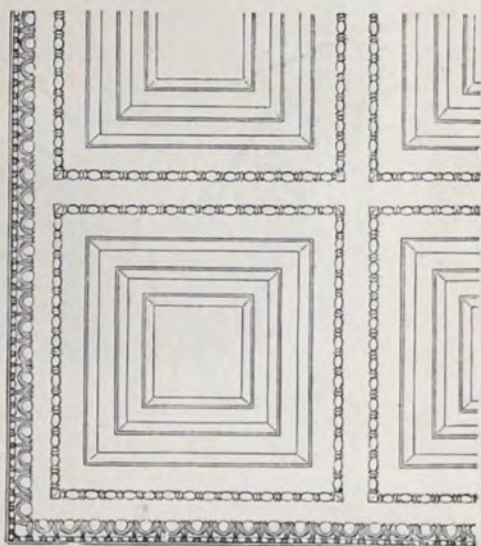
njenost još naročito snažno ističe. Slično postupa i vješt baštovan pri podizanju parka, udesavajući rad svoj i prema posebnom obliku samog dvorca ili palače u srijedi parka.

Istovrsna je raščlanjenost manje zanimljiva stogar, što čim smo sagledali jedan dio takvog nekog predmeta, taki nam je poznat i u cjelini svojoj. Prema tome nas ne će ni zanimati, da razgledamo i druge česti, kao kad ne očekujemo više ništa novoga vidjeti. Toga radi nam se ne svigjaju gradovi sa pravim sokacima, koji se ukrštaju pravokutno, čime nastaju jedino pravokutni, istostranični i raznostranični likovi. Dugi, jednoobrazni sokaci umaraju isto tako, kao i duge, prave ceste, pošto zadugo ne pokazuju nikakve promjene.

U zanatima se osobito gleda na raščlanjenost predmeta. Tamo, gdje je stvar već složena od više česti, služe razne boje na to, da se sastojci rastave jedan od drugog, kao n. pr. kod odjeće. Na ženskoj se odjeći često puta rastavljaju glavni dijelovi od okrajnih prišivenim trakama, a dojam većih česti na haljini ističe se naborima, koji nastaju ili od sebe, prirodnim načinom,

ili se i vještački prave, i na koje se po gdjekad troši baš dosta pa i odviše robe. Vješt krojač može prikladnom podjelom ugodno izmijeniti uzrast tijela i kad nije lijep, dok će nevješt i najljepši stas nagrđiti.

Krajem XVIII. stolecā su svaki oblik bez razlike raščlanjavali, a slagalo se sa prirodom toga oblika, a ne slagalo. Tako su primjerice oblike na namještaju što cifrastije izvijali, češće bez ikakve sveze, pa bi izuzetno ipak i prijatno utjecali, ali je u tom slučaju zapravo više odlučivala njihova grupiranost, na koju ćemo docnije doći, nego njihova raščlanjenost.

35. slika.

Za pravilno shvaćanje različitih oblika od najveće je znamenitosti proučavati raščlanjenost njihovu. Naročito su crtari pozvani da se tome poslu savjesno odaju, jer prije nego se neka crtarija može tačno precrtati, nužno je, da se pravilno shvati. A da se pravilno shvati, drukče nije moguće, već da se u prvom redu utvrdi, koja je čest bitna i temeljna za neki predmet, što se ima precrtati, iza toga je na redu da se i podregjeni članci pobliže promotre, već prema znamenitosti svojoj.

Tako imamo na posudama kao glavnu sastavnu čest trbuh, a onda su ostali sastojci, što idu uz njega: stopa, vrat i oluk, na

36. slika.

koji se izljevaju židina. U priloženoj se 36. slici iznosi ornamenat ili ukras, sklopljen od dvovrsnih sastojaka, koji se naizmjenice izmjenjuju. Oba su motiva simetrička; a uz to imamo na njima različite česti, kad ih motrimo u pravcu osi od ozdo pa naviše.

Pri svakom dakle složenom obliku pravilo je, da se u prvom redu otkrije način, po kome je raščlanjen, onda se istražuje sveza pojedinih česti izmeđju sebe, i konačno se ispituje put i način, kojim će se najlakše precrtati. Tako se može n. pr. neki složen list najlakše precrtati, kad mu se oblik rastavi na sastavne česti, a ove se onda izrade svaka na po se. Za primjer neka posluži akantov list (slika 37.), kome su pojedini sastavni dijelovi zaokruženi crtama na krajevima od lista.

2. Raznolikost.

Ako neki predmet ima takove česti, koje se razlikuju jedna od druge veličinom, oblikom, bojom ili kojim drugim svojstvom, onda je predmet raznolik.

Čovjeku je raznolikost zapravo potreba. Duh se njegov umara, ako se mora poduže zadržavati na jednim istim pojavama, jer nijesu više kadre da ga pozabave.

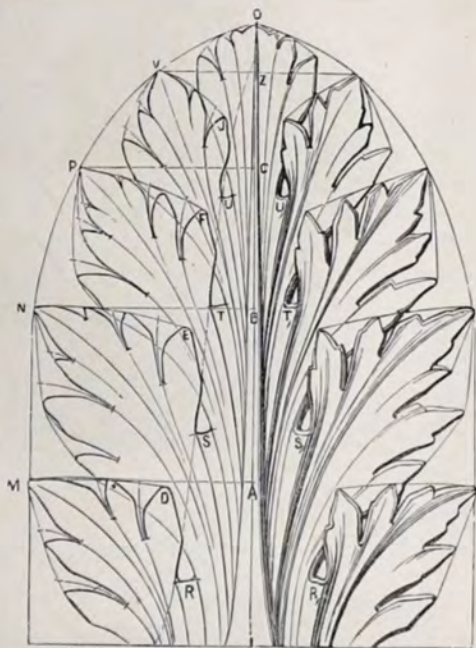
U prirodi je raznolikost vječan pratilac raščlanjenosti; pače i istovrsne česti jedne te iste biljke odstupaju unekoliko po obliku jedna od druge, što je najlakše promatrati na lišću od drveća. Tisućama ih prevrni, pa ne ćeš naći ni dva lista, da su oblikom potpuno jednaka.

Koliko se samo milijardi od ljudi izmjenilo već dovde na zemljinom šaru, pa se nije našao ni ciglo jedan par megju njima sa potpuno jednakim crtama lica! Ako svako lice i ima iste česti ipak je raznolikost u podobi obraza upravo beskonačna. Primjera radi ovdje se iznose tri silvete od tri razne glave, da se vidi kolika je i sama razlika u obliku nosa. (Sokrat, Apolon i Brut, 38. slika.)

Čini se, da u životinja, postoji veća sličnost, pošto su im neki oblici i prosti i jednake masti; pa ipak će lastavica i onda uput prepoznati, koje joj lašče valja napitati, kad se, dok je odsutna, premetnu s jednog mjesta na drugo. Prema tome moraju biti i tu nekoje razlike, samo što ih ljudi nijesu u stanju uočiti.

Kolika je raznolikost u mineralnim oblicima daje se lako prosuditi po tome, što je na zvjezdicama od snijega dovde pobrojano već na nekoliko stotina štokakvih oblika, pa se još uvijek pronalaze novi i novi.

Zanimljivo je proučavati raznolikost na zvjezdanom nebu. Ne bi bilo nemoguće zamisliti, da su zvijezde nastale od pratvari,

37. slika.

koja bi ispunjavala cijelu vasionu pojednako. U tome bi slučaju zvijezde bile jednako velike i pravilno rasijane po nebesnom svodu. Ali je van svake sumje, da bi nam takvo jedno jedito jato ili pravilna grupa od zvijezdi manje godila oku nego sadanja i nepravilna i bezbrojna jata. Pa onda i ona nepravilna crta, što nam označaje neravnu zemljinu površinu, i što tamo daleko, daleko, gdje se nebo i zemlja prividno sastaju, čini obzor naš, ne bi ni-

38. slika.

kako pristajala uz pravilnu grupiranost zvijezda, — ukupnoj slici manjkalo bi jedinstvo.

U tvornjoj se umjetnosti ovome drugome faktoru lijepog oblika čini po mogućnosti zadosta. Samo će početnik u slikarstvu moći da zapane u tu pogriješku, da na jednoj slici naslika dvije osobe u jednakom položaju, da na portretu namjesti pojednako obe ruke ili obe noge, da sve prste rastavi na isti način, jedan spored drugog. Vješti crtari i fotografi nastoje da svaku grupu likova rasporede što više raznoliko; a lice će najradije tako slikati, da parne česti

lica variraju oblikom i veličinom, što se tako postizava, da se glava namjesti koso prema gledaocu. (Slika 39.)

U graditeljstvu je raznolikost takogjer od velikog značaja. Nejednaka oprema na zgradama s lica i od straga kao i sa bokova podseća puno na nejednake oblike dotičnih strana na čovječjem tijelu. Na dvorcima i letnjikovcima po srijedi nepravilnih parkova i bašti, i na zamcima po nepravilnim visoravnima, vrh stenja i kamenja, raznolikost se podržava tako, da im se ni jedna strana ne izragjuje simetrički; kula ili koji drugi dio, što se na zgradi naročito ističe, nije nikad u njenoj sredini. Uopće se takve gragjevine grupiraju, kao da su im se pojedine česti po pukom slučaju okupile u cjelinu. A da u tome ipak bude jedinstva, i da cjelina bude interesantna, za to treba puno dara i iskustva. Sredovječni zamci mogu da posluže u tome većim dijelom za uzor, a u novije su doba naročito Englezi srećne ruke u toj vrsti graditeljstva.

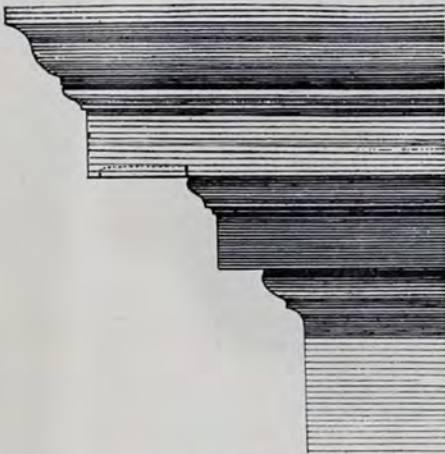

39. slika.

Velike gragjevine na nekoliko bojeva, koje su oblikom i ukrasom — ako ga imaju, — jedna drugoj slične, na kojima su cijelom dužinom lica čitavi redovi jednako razmještenih prozora, doimlju se gledaoca za čudo neugodno zbog svoje jednoličnosti, ili, što je isto, sa oskudice u raznolikosti. Za takove je zgrade u riječi, da su na podobu i priliku »vojničkih kasarni«, pošto su za prošlih vremena tako gradili stanove za vojnike.

Da se ožive oblici odličnijih, velikih gragjevina, izdijeli im se pročelje na više česti, od kojih je obično srednji dio isturen van, a druga dva dijela, krila, uvučena su unutra; tim se onda prozori

razdijele u nekoliko samostalnih grupa. Uz to su prozori na svakom boju drukčeg oblika i ukrasa; a i lijep se od pijeska opet raznovrsno i na na svakom spratu takogjer drukče i drukče izbrazda. Omanje većinom pravokutne površine, što se poslijednjim načinom dobiju, obragjuju se od svake ruke, no najčešće se podražuje površini grubo istesanog kamena. Za monumentalne zgrade uzima se pravi kvader, kome je prednja površina više ili manje grubo otesana. Takvu izradu, kojom se oživljava vanjska površina zida, zovu »rustikom«. U rustici se često izmjenjuju više naslage sa nižim, i u istim naslagama pačetvorine sa četvorinama (31. slika). Već opisani kiklopski zidovi odlikuju se ne samo raščlanjenošću svojom, nego naročito i raznolikošću oblika i boje onoga manjeg i većeg kamena, što se uzidalo. Od

40. slika.

rznog materijala za gradnju takvih gragjevina, na koje se ne će udarati nikakav lijep od pijeska i kreča, bira se takav, koji je uz inače jednaka svojstva još i sjajno obojen, pjegast ili prugast. (Pješćani kamen, granit, mramor itd.)

I aftulje se oživljavaju tako, da pojedini članci dobivaju različite oblike. Tu se izmjenjuju najraznovrsnije česti jedna s drugom: visoke i niske, prave i krive, isturene van i unutra uvučene, na svođ i izdubljene,

prosto uglačane i ukrašene, svijetle i zasjenjene, po gdjekad i različito obojene. (40. slika.)

Pojedine se prostorije u nutrašnjosti zgrade različito slikaju i različito boje; pa je i namještaj obično u svakom lokalu od drukčeg drveta, drukče boje, pače i drukčijeg oblika. Vrste drva, kojima su godišnji koluti u prosjeku od svake ruke raščlanjeni, cijene se daleko više nego jednostavni; od njih se češće gotove neobično čuste i lijepe pločice, da se ukrase duvarovi.

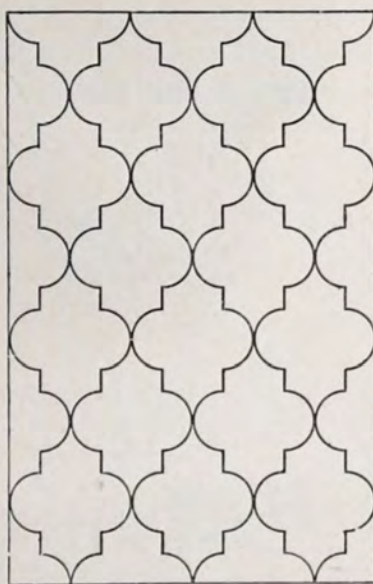
U hodnicima se kvadratične opeke za pogjenje tako polažu, da im stranice dogju koso spored zida, te time nastaje veća raznolikost. Treba samo isporučiti 29. sliku sa 30., pa da na mah izbije na vidjelo, kolika je velika razlika u dojmu jednog i drugog oblika na nas. Slična je podjela, kad se na kapiji kvadrati ili rombi, što nastaju punjenjem i okivanjem, postave na ćošak. A raznolikost

se postizava i tako, da se punjenje slaže od daščica, što se udaraju koso spored okvira, i da se umjetnim brazdama odvajaju jedna od druge, te da im se istakne kos položaj.

Okviri za slike i pervazovi na lejjama u vrtu i na čatrnjama dijele se na česti tako, da uz krivocrtnih dijelova ima i pravocrtnih (naročito ćoškova). Sličnu promjenu od pravih i krivih oblika nalazimo često puta i na ornamentalnim rešetkama (41. i 42. slika), na podupiračima od gvoždja i drugdje. Zanatljija, što pravi šipke za okvire da se ugne jednoličnosti, sastavlja ih s lica, od mnogo česti, onako kako je već opisano kod aftulje.

41. slika.

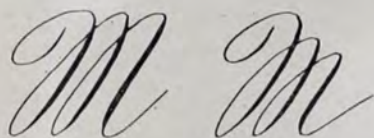
42. slika.

S istih razloga razdjeljuje vješt baštovan sitnom travom obrasle prostorije (rudine) nepravilnim ali ipak za to lijepo izvijuganim putovima u česti, od kojih je svaka drukčeg a drukčeg oblika i veličine. Ta, najveća čar tih tako zvanih engleskih (zapravo kineskih) parkova i jeste u tome, što nepravilnim razmještajem putova nastaju polja od tako raznolikih oblika, i u tome, što se površina tla živahno grupira, i što se tu izmjenjuje bus sa živicom, gomilom drveća itd.!

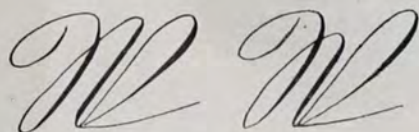
Ko je isporegijivao utisak od pravilno zasagjene i nepravilne šume, znaće za razliku, kojom se doimlju putnika; mrtva jednoličnost u prvoj i bujna raznolikost grupa u drugoj, u nepravilnoj šumi udara od prve u oči.

Kad od neke zgrade naručimo sliku u dva takva primjerka, da se na jednom prikazuje pročelje u nekoj razmjeri, i da se horizontalne crte prikazuju i opet horizontalno, a prozori u istom rastojanju u kome i jesu, a na drugom primjerku da se prikazuje perspektivična slika od zgrade, te da su slike od horizontalnih crta različito nagnute, a sve veličine da su smanjene prema udaljenosti, tu će biti velike razlike u dojmu od obe slike. Dok je prvi primjerak svaki put jednoličan, drugi je sušta raznolikost; stogar i jesu perspektivične slike svakom tako mile. Isto se tako i naše lice može dvojako nacrtati. Slika će biti perspektivična ako crtač fiksira lice u kosom položaju.

Puno je truda i iskustva trebalo, dok se dogotovila azbuka, pošto je svakom slovu valjalo dati drukči oblik, i pošto na jednom te istom slovu nijesu smjeli biti lukovi jednakog oblika u jednakom položaju; jer jâko neprijatno utiče čak i jednak položaj od više pravih crta ako su usporedne sa osnovnom crtom dotičnog slova.

43. slika

44. slika.

S istih se razloga u njemačkim slovima tri debela poteza pri pisanju velikog pismena M i W ne povlače jednako dugo, nego duže i kraće, te su takvi oblici daleko ljepši od onih, u kojima su sva tri poteza jednako duga (43. i 44. slika); u staro-gotskim

se slovima popunjuju praznine u pojedinim slovima mjesto razitim ili osnovnim crtama kosim potezima (45. i 46. slika), ali u novijim gotskim slovima uzimaju se na to po dva luka u oprečnom položaju (47. i 48. slika). U kaligrafiji se i u umjetnom štampanju ide još dalje. Tu se svaki redak slaže od drukćih slova, druge veličine i druge dužine, po gdjekad je svaki red i drukće obojen. Najzad se redovi moraju nejednako i razmaknuti jedan od drugog, jer što su upotrebljena slova od veće vrste moraju i redovi doći sve to više razmaknuti.

Prihod modiskinja i krojača po zanatu osniva se većim dijelom na podržavanju raznolikosti. Već sama boja dolazi puno u račun; ova se mijenja, što je moguće češće, da se roba od iznošenih haljina ne bi mogla ponovo upotrebiti. Uz to se kraj, vrsta i raspored uresa, količina i položaj nabora, ukras od vrpce (šeput

i t. d.) i čipaka svakog mjeseca mijenja. Poradi raznolikosti meće se na ženski šešir sa svake strane drukči nakit ili se jedna strana ostavlja bez ikakva ukrasa; pa i muški šeširi imaju samo na jednoj strani nakit od perja (lovački šeširi).*)

Trgovci pomodne robe u velikim gradovima namještaju iz dana u dan iznova svoj izlog, da svrate na njega pažnju mimo-prolazećih.

Prugastu robu iscijepaće modistkinja u trake koso preko pruga, koje onda sašivene idu poprijeko duž haljine za to, da se

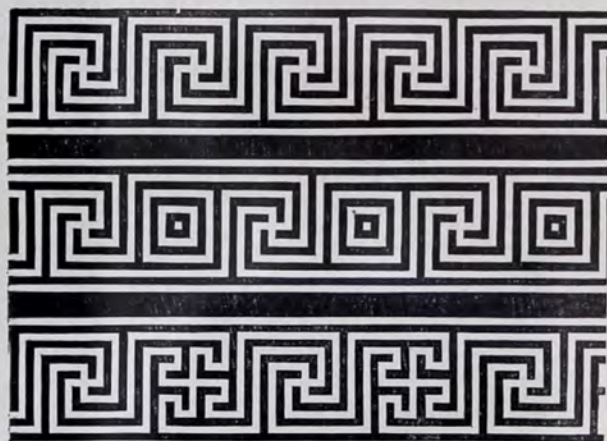
45. — 48. slika

dúge na haljini ukrštaju koso sa dugama na traci, čime haljina puno ljepše izgleda.

Mogli bi proći zanat po zanat, koliko god ih je, pa bi našli u svakom bezbroj primjera, na kojima bi se vidjelo, koliko se njeguje raznolikost.

*) O: e osobe, što jagme da se dopadnu, njeguju takogjer raznolikost, kad se služe tako zvanim »melemom za ukras« (Schönheitspflaster), koji se i opet samo na jednu stranu lica lijepi; a da ga neko prelijepi na dva mjesta pa još u simetričkom redu, zacijelo bi mu se svak nasmejao. Na ovu vrstu raznolikosti navratila je u ostalom čovjeka i sama priroda, pošto nije rijetkost vidjeti na licu benu ili madež.

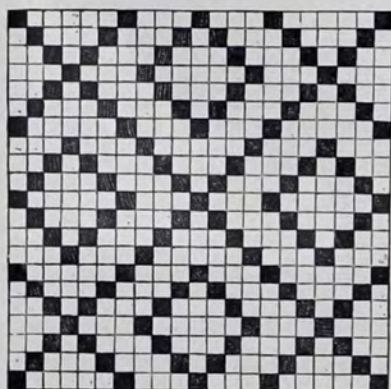
U ornamentici je ovaj činilac lijepog oblika prekomjere za-
mašan. Jer kad već sam predmet po sebi ne smije biti mono-

49. slika.

ton onda u orna-
mentici, kojom se
predmeti uljepšavaju
i oživljavaju, po goto-
vu da ne smije biti
jednoličnosti. U orna-
mentu od tačaka
imaju grupe od tačaka
puno ugodniji do-
jam, nego što ga ima-
ju pojedine, pravilno
rasporegjene tačke.
U meandrima imamo
najveću raznolikost
pravaca; prateći na

njima vijuge od pravih traka, oko nam osjeća istu ugodnost, kao
kad posmatramo nemirno krivudanje kakvog potoka u livadi. Nje-

50. slika.

51. slika.

gova se raznolikost često puta još i tako povećava, da se uzimaju
dva motiva*) (49. slika donji ukras), koja se naizmjenice izmjenjuju,
ili se upotrebljuju razne boje i t. d. Prugasti, tkalački uzorci dobivaju
puno time, kad se upotrebe kvadrati i pravokutnici razne veličine i
oblika. U 50. i 51. slici prikazani ukrasi razlikuju se jedan od
drugog samo u tome, što prvi oblik sastoji od jednakih, a drugi
od nejednakih česti.

*) Izraz »motiv« označuje ovdje jednostavne, izvorne oblike, što nekojim crtarijama
služe za osnovu.

U biljnoj se ornamentici raznolikost postizava tako, da se lišće i granje jedno s drugim izmjenjuje, (52. slika,) a uz oblike lišća stavljaju se i cvjetovi i plodovi i još na stotinu drugih načina.

Domovina je raznolikosti u umjetnosti ukrašavanja Japan i Kineska. Nigdje se na bijelom svijetu ne njeguje se ona s tolikim uspjehom kao u ovijem zemljama. Odatle je uzela put, da obigje cijeli svijet. Ne samo što tamo umiju geometrijske, nego i biljne ukrase neobično ukusno na oko nepravilno, ali ipak uvijek tako uspješno rasporediti po površinama, da ih je krasota vidjeti. Za Japanca je obična simetrija, o kojoj će ovdje biti zboru u 4. poglavlju, nešto, što mu je preveć jednostavno; oni odstupaju od simetrije radi raznolikosti.

Već u razgovoru o prirodnim oblicima istaknuto je, da se moderna dekorativna umjetnost osniva u čitavoj Evropi na japanskom načinu ukrašavanja.

Koliko je duboko ukorijenjena u čovjeku potreba za raznolikošću, jasno dolazuju i zamjenice, kojih ima u svakom jeziku, i koje se tako često primjenjuju u usmenom i pismenom govoru.

52. slika.

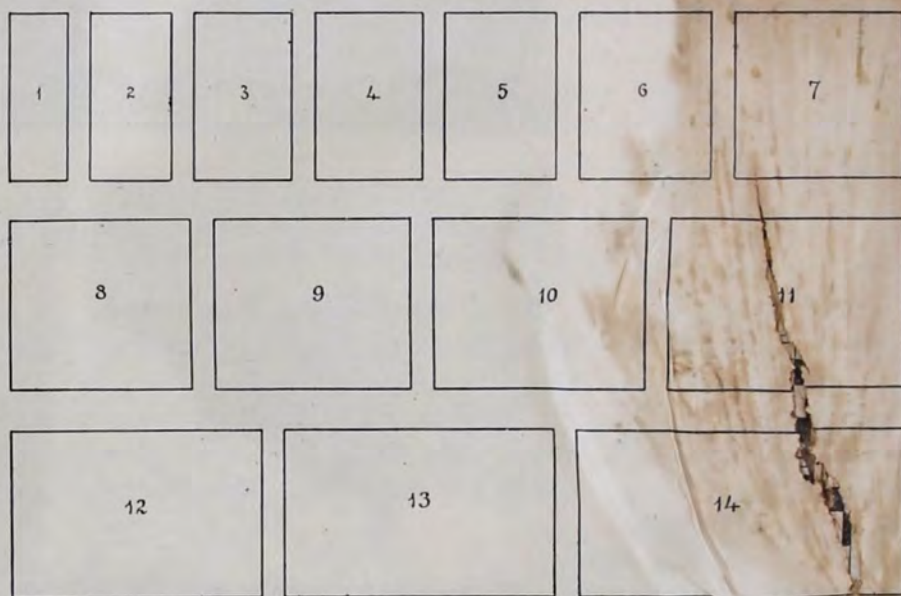
3. Razmjera.

Pod razmjerom se razumijeva srazmjerna veličina česti nekoga predmeta izmegju sebe i na spram cjeline, kao i srazmjerne protege kod prostih oblika.

Jedva da ima ikoje drugo svojstvo lijepoga oblika, da mu je tako teško zadovoljiti, kao razmjeri; pa i ako samo prekaljen ukus umije ocijeniti dobru razmjeru na nekom predmetu, ipak će nedostajanje razmjere čustvovati i onaj, u koga nema dovoljno razvijenog smisla za oblik, kad se plaho pogriješi protivu nje, jer ga se takav predmet neugodno doimlje, i ako mu ne zna pronaći uzroka.

Svak pravilno sastavljen predmet odlikuje se svojom posebnom razmjerom, izvjesnim odnošajem jedne veličine ili dimenzije naspram druge, što nam oku jako godi. Prema tome da li prevlaga je visina (dužina) ili debljina, veli se i za predmet, da je vitak ili debeo.

Vrlo je teško postaviti za razmjeru odregjena pravila poradi njene raznolikosti i poradi različitih okolnosti od kojih je zavisna. Pristaje li na primjer uz visinu neke slike njena širina, lako se može zbiti, da će prema prilikama izgledati ja previsoka ja preširoka. Prvo će nastati, ako slika dogje u takvu prostoriju, koja je vrlo

53. slika.

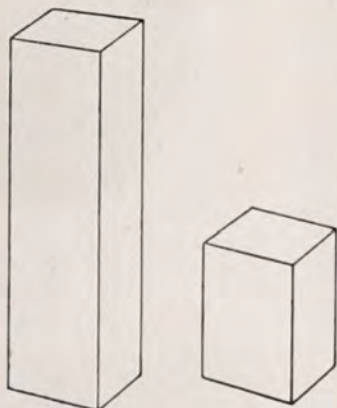
dugačka a niska, drugo pak ako se postavi u usku ali veoma visoku sobu.

Veličine u dimenzijama onih proizvoda, što nijesu privezani ni za koju odregjenu okolicu, nego se premeću s jednog mjesta na drugo n. pr. slike, predloške za crtanje, pisaća artija itd. odregjuju se tako, kako će se same za se svigjati oku. Ovo se pak postizava, kad im ni jedan pravac prostiranja nije ni prevelik ni premalen, i kad se pri tome ipak u veličinama svojim očito razlikuju.

Ako postavimo naporedno niz pravokutnih okvira (53. slika), kojima su širine postepeno sve to veće, naći će se zacijelo znatan broj gledalaca, da će biti sporazumni u tome, koji od uspravljenih a koji od položenih okvira najviše godi oko. Odatle slijedi,

da nam je kod pravokutnika oko naučeno na izvjesnu srazmjeru dužine naprema širini.

Teža je rabota, kad valja na tijelima dovesti u sklad sva tri pravca prostiranja (dimenzije), gledajući na razmjeru njihovu. Poznata je naime stvar, da n. pr. izvjesnoj dužini sobe podoba samo izvjesna širina i visina, a ne tek od oka, kakva se kome hoće. Od dvije prizme, ako su jednake u prosjeku, a nejednake u dužini, može nam se jedna svigjati, a druga ne. (54. slika.) Isto je tako i sa valjkom ili oblicom. Pa su i ovi primjeri još jednostavni, kad se isporede sa složenijim oblicima, kao n. pr. kad se ima dovesti u sklad mnogo raznorodnih, osnovnih oblika u ravnini ili u prostoru. Takovi je slučaj, kad se ima šiše pri bojenju razdijeliti na mnogo česti, ili kad se podižu spomenici od geometrijskih oblika, kao i kad se zidaju kuće i kule, koje sastoje od bezbroj česti, koje sve moraju biti u nekoj srazmjeri, ako će da ugone oku jednog vještaka. Istina je doduše, da je za poneki gragjevinski slog tačno utanačena mjera svakoj glavnijoj česti, kao primjerice stupovima i razmaku između njih, gredama, aftuljama itd. pa se njih i pridržava, kad ko zida novu, te vrste zgradu. Ali kod tolike množine sastavaka na jednoj gragjevini ipak im razmjeru dregjuje u glavnome čustvo onoga koji se bavi o njoj, t. j. koji je gradi. I sasvijem naravski; pošto se prema raznoj svrsi zgrade, moraju i navedeni sastavni dijelovi drukče grupirati, a prema tome dakako da se mora i razmjera mijenjati i priudešavati.

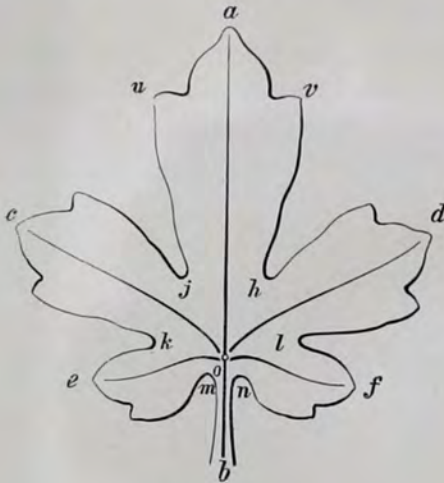
54. slika.

I za ovaj treći faktor lijepoga oblika pruža nam priroda listom uzorne oblike. Kod biljaka su glavne i sporedne grane i grančice naspram stabla kao i naspram lišća i cvijeća i ploda u nekoj stanovitoj razmjeri. Na izreckanom lišću opaža se, kako je već rečeno, puno česti, da su između sebe i naprema cjelini u istoj razmjeri. Jednaka je i razmjera širine spram dužine kod svih česti.

Da promotrimo u tu svrhu поближе klenov list (55. slika). Srednji mu je dio naravno najduži, nešto su kraće one česti, što su od njega na jednu i na drugu stranu, još su kraće slijedeće, a najkraće su pošljednje česti s obe strane peteljke. Pošto smo

se na ovu razmjeru u dijelovima toga lista već svikli, nekako je više i ne opažamo, nijesmo već svjesni koliko je savršena; ali čim bi smo ticali što u tu razmjeru, vidjeli bismo, da se ne smije ništa izmjenjivati na njoj, a da list ne izgubi od svoje ljepote.

Da kušamo prvo skratiti srednju čest za toliko, koliko da bude jedne dužine sa prvim čestima, što su od nje na jednu

55. slika.

56. slika.

i na drugu stranu. (56. slika.)
Već se na prvi pogled vidi, da je time narušena harmonija čitavog lista: te tri jednako duge česti zaktijevaju, da i ostale česti steku istu dužinu. Ako pak srednji dio za nekoliko produžimo (57. slika), neskladnost istina ne udara baš toliko u oči, kao malo prije, ali nam se ipak ne svigja ni taj oblik; valjalo bi još i one dvije česti, što su pri peteljci od lista, nešto skratiti, pa da se postigne skladnost među dijelovima. I tako bismo mogli koji bilo par naporednih česti skraćivati ili povećavati, pa bismo svakad dobili ružnu podobu. Ova dakle podoba, gledajući na razmjeru svojih česti, ne dopušća nikakvu izmjenju. Ako isporođimo najveću širinu pojedinih česti sa njihovom dužinom naći ćemo, da je razmjera za sve česti po prilici jednaka.

Pa tako bismo isto mogli i list od divjeg kestena i koje drugo lišće, koje je vrlo raščlanjeno, proučiti i izmjenjivati što u razmjeri njihovoj, i svaki put bismo se uvjerali, da svi prirodni oblici odgovaraju potpuno zahtjevima srazmjere. Pače se i na kristalima viggaju krasni odnosi; jer mijenja li ih mi ovako, ili onako, umjetna podoba ne će nikad dostići ljepotu prirodnog oblika.

Čovječje je tijelo, ako je stasito, gledajući na veličinu pojedinih mu dijelova izmeggju sebe i naprama cjelini, upravo uzor

od razmjere. Istina je doduše da ima svijeta, i koji tvrdi, da smo mi otuda zavoljeli razmjere na čovječjem tijelu, i da ih za to rado primjenjujemo i na umjetne oblike, što smo se navikli na njih. I ako takvom prigovoru donekle ima mjesta, pošto je poznato, da se možemo čak i na pogrješne oblike naviknuti, a to će reći, da nam čustva za takove podobe, posmatrajući ih s dana u dan, mogu tako otupiti, da nas više ne vrijegjaju, ali odatle još ne slijedi nikako, da bi zdravo i dobro razvijeno tijelo postalo ljepšim, ako bismo mijenjali što na njegovoj razmjeri. U ostalom je u prvom dijelu ove knjige već dokazano, da je priroda sve svoje podobe stvorila što može biti ljepše, te prema tome razmjera u sklopu čovječjeg tijela mora biti već i s toga razloga uzorna. S pogledom na veličinu pojedinih česti našega tijela nema ni jedne, da bi spram neke druge česti bila prevelika ili premalena, preduga ili prekratka. Mogli bismo kušati, da pokratimo ili produžimo, recimo prvo na rukama ili na nogama što, pa je izvan sumnje, nagrdili bi cjelinu. Baš je i do ljepše razmjere, da se naše tijelo odlikuje od tijela u majmuna. Nagje li se na čovječjem tijelu i pogrešne razmjere, redovno je kriška u neprirodnom načinu življenja. Ljudi, koji su postali revnim gimnastikarjem izvanredno snažni, obično su tako razvijeni u tijelu, da im je tijelo preveliko spram glave, koja je ostala obične veličine, kolika jest. Ova nesrazmjera podseća dosta na trup od guje, kojoj se glava spram dugog joj tijela tako reći izgubi.

57. slika.

Slikari i vajari, ma da se odaju isključivo proučavanju čovječjeg tijela, nijesu u stanju na razmjeri njegovoj ni jotu izmijeniti. Oni se radije drže vitkog nego zdepastog uzrasta, a za visinu glave uzimaju redovno sedmi dio od čitave dužine tijela.*)

*) Izuzetno dakako da i na čovječjem tijelu nije sve po običnoj razmjeri. Tako ako posadimo više osoba jednakog rasta na istu klupu, izgledaće nam da su nejednake veličine, pošto je jednim gornji dio tijela a drugima su noge nesrazmjerno duge. Pa i na licu se opažaju razne iznimke od obične razmjere; i u tome slučaju nam se lice ne svigja, nekako nas se neugodno doimlje, pa da je u ostalom složeno i od ne znam kako lijepih česti. Tako usta mogu da budu prevelika, nos predug ili prekratak, oči malešne itd.

U školi se protivu razmjere na tijelu često puta griješi, kad školske klupe nijesu prikladne za djecu. Pošljedicom je tome, da djeca postaju kratkovidna, krivih ramena pa i gurava, ne gledajući još i na različite druge nepravilike.

I glava je stvorena po nekoj odregjenoj razmjeri, koja je različita za različit soj ljudski, pače je nejednaka i u jednom te istom narodu, pošto baš tijekom odstupanjem od osnovne podobe (oblik roda) postaju oblici lični, pojedinačni. Za nas su uzorna

58. slika.

djela grčke plastike još uvijek mjerodavna, naravno u toliko, u koliko nam prikazuju uopće lijepo razvijene oblike, ne pak portrete. Glave na grčkim likovima, što nam prikazuju dobro razvijene podobe ljudske, u većini imaju (58. slika) ove razmjere: razdijelimo li visinu glave na sedam jednakih česti, onda dolazi redovno najgornja čest na onaj dio glave, što je pokriven kosom, najbliže dvije česti niže otpadaju na čelo, slijedeće dvije česti odregjuju dužinu nosa i konačne dvije česti ozdo trebaju za donji dio glave. Srednja crta od usta dolazi na prvi potez, kad se donja dužina

izdijeli na četiri pojednake česti, premda se usta inače prije nalaze niže, gotovo u trećini od donje dužine. Otuda se onda, naime što su usta tako na visoko došla, i vigja na starinskim podobama, da im je brada obično povelika.

Najveća je širina glave (neračunajući amo i kosu) jednaka visini glave.*) U ostalom svaka osoba pa prema tome i svaka glava, pošto je ova osobi vazda podregjena, ima svoju posebnu razmjeru; uz zdepastu podobu ide okruglo, a uz vitku dugoljasto lice; punom tijelu priliče debele ruke i prsti, mršavom tanke ruke i noge.

U vještini pisanja mora se svaki put na razmjeru puno paziti. U prvom se redu ima utvrditi pravi razmjer u dužini malih i velikih slova, koji je različit kod različitih vrsta slova**) Za tijem će valjati ispitati, kako će se odnositi debljina debelih poteza spram visine i širine pojedinih pismena izmegju sebe, jer od toga zavisi, koliko će biti razmaknuti jedan od drugog i koliko redak od retka. Samo se sobom razumije, da veličina slova treba da je spram veličine formata, protivu čega se takogjer prečesto griješi.

Pri vanrednim typografskim poslovima (t. zv. Accidenz-poslovima, tiskalice, pri kojima odlučuje umjetni oblik) naročito kad se probiraju slova za naslove, jedan je od najtežih zadataka, odabrati pravu razmjeru u veličini slova i u udaljenosti njihovoj jedno od drugog. Da se pokaže razlika izmegju naslova, što sastoje od jednakih i nejednakih slova ali ipak srazmjerne veličine, iznosi se ovdje slika od naslova ove knjige, i to gornja čest naslova. (59. slika.)

Na bogato raščlanjenim šipkama za okvire nije svejedno, koliko će koja čest biti široka, nego se moraju dobro promjeriti. Isto je tako i sa robom na kojoj imaju pruge; osobito je kod raznih cvilika (tkanine od dvije niti, cic, čit.) taj slučaj, da dojam uzorka zavisi od pravilne razmjere u širini pojedinih usporednih pruga.

*) Više što o sastavu antičke glave, koliko je potrebno, da se o tome zna pri crtanju, izložio je pisac u posebnom djelu. Ako i ima u nastavljanju još neiskusnih crtara, koji misle, da svaki crtač mnogom vježbom mora od sebe doći na razmjeru glave i čitavog tijela, to ih valja podsjetiti na to da su učenici slikarskih akademija, u kojima se takvo što praktikuje, jako daroviti (drugi se nikako i ne primaju), da ti svo svoje vrijeme na to troše, i da ih s dana u dan u tome ispravljaju i dotjeruju.

**) Za latinicu postoje razne proporcije; na firmama, kad ne dostaje dovoljno mjesta za visinu, valja se po gdjekad zadovoljiti sa razmjerom 1:1. Velika slova prave se naime samo dva put toliko velika, kolika su okrugla malena slova, tako da se petlje kod b, k, l i t, d. moraju ispustiti. Obična pisana slova imaju velika ili duga pismena tri put toliko duga, kolika su okrugla mala slova, a pri sitnom je pisanju razmjera još znatnija, tako da u engleskom ženskom slovu (*Ladies smak hand*) iznosi razmjera već 1:4, pače i 1:5.

Rijetko se dešava da se modistkinje razumiju u pravu mjeru izmegju veličine haljine i potrebnog ukrasa. One obično pretrpaju svaku žensku haljinu. Ali premnoge trake i gajtani, šeputi i nabori ne čine dobar utisak; isto je tako i sa ženskim šeširima. Vrpce (pantljike) i šeriti, što se prišivaju na dječije i ženske haljine, valja da su takogjer srazmjerne širine već prema robi; pa i to, koliko će biti izmaknuti od kraja i jedno od drugog (a ima li oni jednaku a raznu širinu), nije svejedno, već zavisi takogjer od puno štošta.

OSNOVE LIJEPOG OBLIKA.

PRAKTIČNA ESTETIKA.

NAPISAO

ALOJZIJE STUDNIČKA,

DIREKTOR ZEM. ZANATLIJSKE ŠKOLE U SARAJEVU. I T. D.

59. slika.

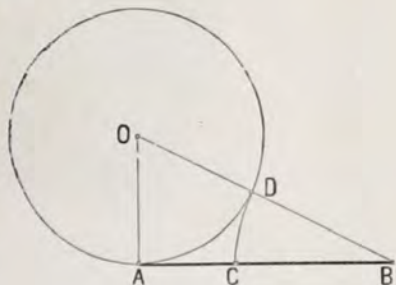
Bojadžije se imaju, što je više moguće, pridržavati razmjere. Vrlo često griješe protivu razmjere u »coklama« (pervazima) praveći ih obično prenisko (vidi odjeljak »Raščlanjenost«); na male duvarove udaraju velike šare, pa ih time nagrde. (Za takovu rabotu ne samo da ne zaslužuju plaću, nego bi ih još valjalo oglobiti.)

Mnogo desetina godina bili su neki teoretičari u tom uvjerenju, da je čitava priroda, i da su sve pristale podobe razmjerene prema tako zvanom zlatnom rezu. Po tome je pravilu neka dužina izdijeljena onda, kad sastoji od nejednakih česti tako, da se manja čest odnosi prema većoj, kao veća prema čitavoj

dužini. Ako je po tome pravcem AB predočena dužina, što se ima razmjeriti, to bi se dijelovi pravca morali odnositi jedan prema drugom, podjelivši ga prema zlatnom rezu, kao što slijedi: $AC : CB = CB : AB$.

Konstrukcija se dobija ovako: Neka je AB na 60. slici zadana dužina, što se ima podijeliti prema zlatnom rezu; dužina se prepolovi i polovica AO, što smo je dobili, prenese na okomicu u tački A, tačka O spoji se na to sa B, pa se i iz tačke O prenese ova polovica, a na dužinu OB, te se dobije tačka D. Napokon se prenese dužina BD iz tačke B na zadani pravac i u tački C jeste razmjera, što smo je tražili.

Ali ako bismo sad želili, da po zlatnom rezu nagjemo manju ili veću čest, koja pripada odregjenom prušču BC, onda se ta čest dobiva prosto računom. Postavi se naime niz brojaka, u kome se napiše broj jedan dvaput, a slijedeći brojevi nižu se tako, da se dobivenom broju uvijek doda predući broj, naime: 1, 1, (1 + 1 =) 2, (2 + 1 =) 3, (3 + 2 =) 5, (5 + 3 =) 8, (8 + 5 =) 13, (13 + 8 =) 21, 34, 55, 89 i t. d. Po dva člana toga niza, što su jedan do drugoga, označuju brojeve za traženu razmjeru. Ako prema tome, što je rečeno, tražimo za prušč 8 dužu čest, koja mu prodoba, inosiće 13. (Zadanu dužinu valja izdijeliti na 8 jednakih čest, pa uzeti 13 takovih.) Kad bismo primjenili ovu razmjeru na okviru, izašla bi, ako je tako zvani uspravni format, previsoki; za položen format prije bi priličila. Među uspravnim obrascima u redu četverokuta (53. slika) bio bi jedan od takvih pod brojem 3., a među položenima onaj 13. pravokutnik.

60. slika.

Na svaki bi se način zlatni rez mogao prije na uspravne obrasce primjenjivati, i tu bi pristao da označuje samo razmjeru za visinu, n. pr. visinu čovječjeg tijela razdijelili bi po njemu po prilici oko bokova u gornju i donju čest trupa. Pa bi zgodan bio i za naslovne listove na tiskanicama, kad bi naime značajniji redak imao da razdijeli obrazac po zlatnome rezu na gornju i donju čest. Štamparije se nažalost pridržavaju toga smiješnog pravila, da se na naslovnim listovima prvi redak mora slagati sa prvim, a zadnji sa donjim retkom u tekstu. Razumije se po sebi, da uslijed toga kod nekih kratkih naslova srednji prostor mora ostati sasvim prazan. Od kuda upravo potiče ta besmi-

slica, ne može se više znati; moguće je, da je takav raspored pristajao za nekadašnje vrlo duge i vrlo raznolike, starinske naslove, za današnje prilike doista ne podoba nikako. Preživio se već više!

Ne može se doduše poreći, da zlatnim rezom nastaju dvije česti, od kojih veća čest nije prevelika, a razlika u veličini ipak dovoljno udara u oči, pa da se može taki shvatiti.*) Ali kad bismo htjeli sve, što god nam dogje pod ruku, dijeliti po zlatnom rezu, tada bismo dobili svugdje jednu te istu vrstu razmjere, a to bi bilo sa jednolikosti dosadno.

Pa i umjetnici bi bili prisiljeni držati se zlatnoga reza na svakom koraku, a oni to ne čine, pače malo je uopće umjetnika, da im je poznata njegova konštrukcija. Za to se ne ćemo više ni mi baviti o njemu.

Samo toliko neka se zapamti, da se odnošaj dužine ili visine 1 : 1 mora, što je moguće više izbjegavati. Jednake naime dužine neka ne slijede jedna za drugom, nego utoliko nejednake, koliko da se razlika ne izgubi, čime nastaje ne samo razmjera nego i raznolikost. Ovo vrijeđi osobito za česti, što su jedna viš druge.

U ornamentici se valja razmjere uvijek pridržavati. Ukrašeno polje treba da je po veličini u izvjesnoj razmjeri spram cijele površine, a tako isto i njegove česti; ukras ruba ima se ravnati, što se tiče njegove podobe, prema ukrasu, koji se okviruje, prema tako zvanom desenu; ne smije dakle biti ni preuzak ni preširok. Kod ornamentata od tačaka valja da je veličina krugova (kao znaci od tačaka) srazmijerna, već prema veličini površine, što se ima ukrasiti. Ako tačke za ukrašavanje čine grupe, onda se ima pripaziti na to, da tačke ne budu jedna drugoj ni preblizu, niti da su jedna od druge preveć razmaknute; u ovom drugom slučaju izgledalo bi, kao da ne pripadaju jedna drugoj, pa bi morale biti i grupe daleko jedna od druge odmaknute. Na ukrasu od usporednih trakova razmak izmegju trakova sve je veći, što je traka šira, a sve manji, što su trakovi uži. Ako su trakovi zaokvireni debelim crtama, onda se ima dobro uzeti na mjeru kako njihova debljina tako i njihova udaljenost od trake.

Kod biljnih ornamentata treba da su česti od lista, što se tiče njihove dužine i širine, u valjanoj razmjeri jedna spram druge kao i listovi spram cjeline; isto tako širina loze neka je udešena spram dužine njenih vijuga i spram toga, koliki su joj listovi. Ako su

*) Kad se pravac razdijeli u dva takva dijela, da se dužine slabo razlikuju jedna od druge, da ne umiješ pravo reći, da li je namjerno tako razdijeljen ili je slučajno rrgjavo raspolovljen, onda nas se takve česti neugodno doimlju.

loze i peteljke od listova kao i drugi biljni oblici uokvireni debelim crtama, onda ni debljina od crta ne smije biti pretjerana, nego će se udešavati prema veličini ornamenata. Mnogi početnici griješe plaho protivu ovom uslovu lijepog oblika, a to stogar, što ih nije niko ni uputio da pripaze na to.

Ako kod ukrašavanja imamo povlačiti špiralu, onda njeni zavoji ne smiju biti ni blizu niti daleko jedan od drugog. Ukras ne smije nikad remetiti

razmjeru na onom predmetu, koji treba da poljepša i oživi. Ako prevlaga je visina na predmetu, onda neka je i ukras, u koliko mu podoba, složen od visokih česti; prostire li se pak predmet u

širinu, ukras će se tome priudeliti. U pridanim ovdje slikama 61., 62., 63. jedan te isti motiv udešen je na trojaku razmjeru. To isto vrijedi i za rešetke na prozorima ili inače gdje. Što je prozor viši, neka je i visina od četvorokuta veća.

Kad su ukrasi bojali, ima se pripaziti na izvjesnu razmjeru u veličini raznobojnih polja; jer što je neka boja življa i punija, u toliko joj manje prostora podoba, a blijede boje i tonovi, što se dobijaju, kad se boje miješaju i jedna drugom prevlače, ne vrijegijaju oko, te im se može i više mjesta ustupiti.

61., 62. i 63. slika.

4. Grupiranost.

Pod grupiranošću se razumije put i način, po kome su česti neke prirodne ili umjetne cjeline sregjane ili položaj, što ga zauzimaju česti jedna spored druge.

Već nas i sama mrtva priroda božja nugja tolikim svojim krasotama, što su zasnovane na ovome činocu. Od najviših planina, što su se uzdigli nebu pod oblake pa do neuglednih golijeh krševa, do grupe ledaca i tajanstvenih podoba, što ih sigla stvara; od pustog, vihorom uzburkanog mora pa do slapa na malenom potočiću, od veličanstvenih prilika, što ih stvaraju po nebu oblaci, pa do mikroskopskih zvjezdica od snijega i blistavih iglica na

slani: sve, sve ima dojam ili uzvišene ili nježne ljepote. U Švicarskoj, gdje je cio predjel složen od veličanstvenih grupa, gdje je tolika čar od planinskih gorostasa, kojima se oko sivijeh lubanja vijaju oblaci, i gdje mnogobrojna jezerska ogledala još popunjuju te divne slike i prilike, stanovništvo je toliko silno zavoljelo taj neobično oživljen kraj, da po drugim stranama čisto oboli od želje za svojim zavičajem. Ova rijetka ljepota domamljuje s dana u dan na tisuće stranaca u alpske zemlje, a godimice plaćaju i glavom po toliko njih, što se uspinju na vrhove od planina samo da razgledaju raspored terena u okolici.

Prirodnu grupu često puta nadopunjuje ruka umjetnika u jednu zanimljivu cjelinu; što biva naročito ondje, gdje se po vrletnim stijenama podižu zamci i gradovi. Te su ruke spomenici još puno dobili i time u cijeni, što im je zub vremena u toku minulih vijekova na razvalinama stvorio podobe, što podsjećaju puno na nepogodom istrošene krševe, a u drugu opet ruku drvlje i džbunje spaja ljepotu prirode sa umjetnom tvorevinom krša, sa dvorima na vrletnoj stijeni. Varoši, što se prostiru po obroncima i dolinama, ma i sa manje lijepim zgradama, puno su zanimljivije, nego one po ravnicama.

Najljepša grupa, što je priroda stvorila, čovječje tijelo, takvog je sastava, da se sa svake strane i u svakom neuslijenom položaju ističe plemenitošću svoje podobe. Imalo se na umu, da se u tijelo kreće unaprijed, u pravcu pogleda, te mu je prema tome i sastav; simetričan je, sprema ima druge oblike nego otragu, a time je i nastao nesimetričan oblik onih česti, što su sa strane. Kad bi simetričan položaj onih česti sa strane u postojećim prilikama ikako mogućan bio, te bi bilo česti veoma neugodno vidjeti, kad čovjek hoda.*)

I tijelo životinja odlikuje se lijepim smještajem svojih dijelova u jednu cjelinu.

Već je sasvijem drukči položaj česti kod bilja, nego što je u životinja. Kako je bilje privezano za onu grudu zemlje, na kojoj je, tako mu je i raspored spored toga udešen. Gotovo su mu sve česti grupirane oko uspravne osi, od svake strane pojednako razvijene i uvijek ugodnog dojma. Svaka biljka ima svoju osobitu cjelinu ili grupu, i svaka takova posebna grupa lijepa je sama po sebi. I ako je sasvijem rijetko naći kod drveta i u grmlja, da im je granje pravilno raspoređeno, ipak je na bilju puno

*) Sasvijem pravilne oblike nalazimo samo kod onih životinja, što lebde slobodno u vodi, kao n. pr. kod zrakara. Ovdje je pravilan oblik sasna na mjestu. Neka vrsta morskih rakova, što obično zaostaje iza osjke u baricama, niti hoda unaprijed, niti unatrag, nego na stranu, okomice na osu svoga tijela, što je tako smiješno vidjeti. Ovome nešto slično izgledalo i bi hodanje čovjekovo, kad bi i česti sa strane bile simetrične.

česti, što se ističu simetrijom iliti pak pravilnošću svoje podobe. Istom izuzetno nalaze se ovdje ondje i nesimetrički oblici lista, na kojima je jedna strana redovno veća od druge, tako n. pr. kod begonija. Ova prividna nepravilnost ipak se tijekom poništava, što se po dva takva lista svojim manjim stranama poklapaju i tako čine simetričku cjelinu. Što su pak krune na drvlju nepravilnog oblika, neka nas ništa ne buni, jer kad ne bi tako bilo, nestalo bi ljepote u razmještaju drvlja po šumama i gajevima: pravilnim krunama na drvetima podoba i pravilna podjela drvlja, a ne bi nikako pristajala ni u nepravilnost predjela, kao što je u početku jednom već rečeno. Tako nam se eto i ovdje pruža zgodna, da se čudimo divnim osnovama prirode!

Veoma su različiti zahtjevi kojima valja grupiranje u pojedinim slučajevima priuđavati; naročito su značajne ove vrste grupa:

- I. Monumentalna grupa.
- II. Pokretna grupa.
- III. Simetričke grupe.
- IV. Grupa ravnoteže.
- V. Centrička grupa.
- VI. Pravilna grupa.
- VII. Oblici, što vise.
- VIII. Rasterećeni oblici ili podobe, što téže navise.
- IX. Ritmička grupa.
- X. Slikovita grupa.

I. Monumentalna grupa.

Monumentalne gragjevine, spomenici (monumenti) i monumentalni oblici jesu uopće nepokretni, dakle su vezeni za jedno mjesto.

Kako im valja što duže odoljevati zubu vremena, to treba da imaju dobru, solidnu osnovu i da su čvrstog gradiva. Značajni su za njih monumentalni, a to će reći, veoma široki temelji, koji se kod gragjevina i spomenika sastoje od nekoliko stepenastih podoba, nad kojima se uzdiže trup objekta. Na taj način se iskazuje za njih, da su nepomični i postojani; težište im se postavlja što je moguće naniže, dublje. Otuda je i to, da se takvi objekti najradije podižu po visovima, brdima, krševima itd. pa su, tako reći, srasli sa površinom zemlje.

Gradivo im je, prirodno i vjestačko kamenje za zidanje, teško, te se spaja već samim pritiskom gornjih naslaga na one, što su pod njima. Doduše za isto takvo grupiranje uzima se i druga gragja, ali samo kao imitacija onome prvom.

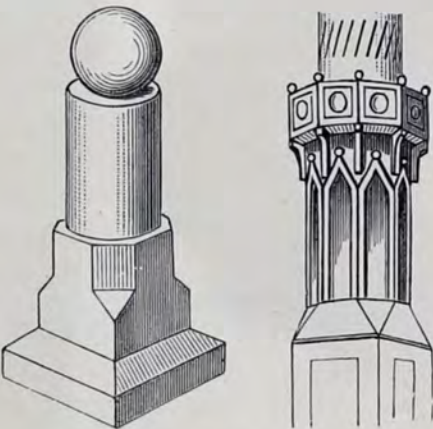
Ako je stepenasta osnova (podloga) četverouglasta, onda je obično i trup, što se postavlja na osnovu, ili pervaz, gdje kad postamenat (podnožje stupa) takogjer četverouglast; na postamenat dolazi češće okrugao stup, koji se ozgor dovršuje glavom a onda i opet četverostranom prizmom, kad stup služi kao podupirač, ili kad se postavlja na nj (kao kod spomenika) kakva figura.

Češće se ćoškovi na prizmatičkom trupu u izvjesnoj visini poodsijecaju tako, da nastane osmouglasta prizma, koja se iza još

nekih prelaznih oblika prometne u valjak. U 64. slici imamo takav jedan oblik, a u 65. slici jednu čest minare,*) na kojoj se lijepo vide i ti prelazni oblici od četverostrane prizme k valjku.

Posmatramo li taku grupu od ozgor, onda se vija kvadratična (ili pravougaona) donja čest (66. slika) pa osmougao i konačno u sredini njegovoj kružnica.

Ma da je kakvog sastava takva jedna ili slična grupa u ravnini, treba se uvijek držati

64. i 65. slika.

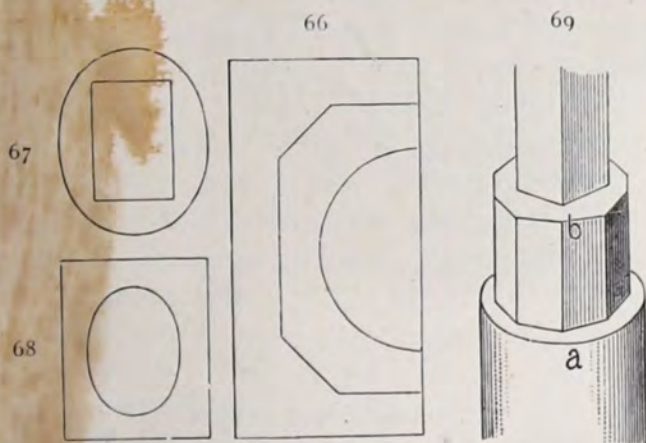
ovoga reda, naime: U jedan lik, ako je velik i pravocrtan, upisuje se manji a od dvaput toliko stranica, ovaj pak manji lik obično opisuje kružnicu. Što se tiče uglastog okvira od crta, u unutrašnjosti od roglja, upotrebljuje se četvrt kružnice.

Tako je sad razumljivo, za što nam se svigja slika u podobi elipse a uokvirena četverouglastim okvirom (68. slika), dok nam je četverougolnik u elipsi zapravo nešto odvratno. Što se ipak i takve nespretnosti od oblika vija za naših danah, pa se i podržavaju, krivica je uprav do tih, »naših dana«, u kojima odlučuje ukus štokakvih »gigerla«, i u kojima se pače i štamparska slova moraju prilagodjavati mušicama nepametne narudžbine.

*) Kule na muhamedanskim bogomoljama ili mošejama.

Ćoškastih i okruglih likova, što smo ih ovdje prikupili (ćoška-
ste su podobe one, što opisuju, a okrugle su one, što su upisane,
držali su se ljudi pri gradnjama kog bilo sloga, te su tako prešli u
krv svakom tvornom umjetniku. Prekaljenom se ukusu svigja grupa
od šestobridne matice na okrugloj burmi (zavrtnju), i pretpostaviće
valjkast lik, natkriven prizmatičkom širom podobom, prizmi, što
je ispod šire oblice. Obratan raspored, (69. slika,) po kome uglaste
likove opasuju višestране ili okrugle podobe, zapravo je odvratn
svakom znaocu ovih rabota.

Zanimljivo je još znati, da i ćovjeće tijelo pri svećanim pri-
godama rado zauzima monumentaln položaj. Vladari i velikaši
pokazuju se u takvim zgodama u bogato nabranim ogrtaćima,

66.—69. slike.

koi su tako dugi, da tvoreći ozdo lijepu grupu bora, na podobu
monumentalnog temelja, potpuno pokrivaju noge. Ovo utvrgjivanje
podobe ima smisla za slučaj, kad silnik stoji mirno; ali ćim zaželi
da prohoda, mora se roba za njim nositi.*)

I fotografi ćesto pribjegavaju monumentalnom položaju, kad
naime hoće da slikaju veće društvo. Monumentalan temelj ćine
tada mlagji ćlanovi družine, oni, što ležeći, drže glavu naslonjenu
na ruku; glavnu ćest gomile tvore oni ćlanovi, što sjede njima pozadi,
obićno najotmjereniji, a ozgor se dovršuje grupa osobama, što
štoje.

*) Kao što se širi slojevi društva rado povode u svemu za osobama na višem polo-
žaju, tako su se i u ovome povelili za njima, kad su po varošima pa i po selima zaveli ženske
haljine sa dobro poznatim dugim »šlepom«. Da je taj skupocjeni, nespretni i nezdravi šlep,
što se vuće za t. zv. pomodnim ženskinjem, smiješan, biće svakome znano. Bilo bi daleko
prostije, zdravije i ćjenije gracijoznim držanjem i kretnjama pribaviti plemenitost svojoj podobii!

II. Pokretne grupe.

Pokretne su grupe takvi predmeti, što se mogu pokretati ili prenositi. Počivaju dakle na nogama ili su poduprti tako, da lako mogu mijenjati svoje mjesto.

Ove podobe kao suprotne od monumentalnih ne smiju biti, što se tiče grupiranosti svoje, nikad takve, da nas ikako podsjećaju na njih. To se pak postizava kad im se podmeću noge, što su sve tanje od ozgor pa na niže; pače od pamtivijeka je, da su se u tu svrhu podražavale životinjske noge. Pokretne cjeline sastoje od konštruktivnih česti, što se prave od takve gragje, koja je toliko čvrsta, da se ne lomi, ne kida i ne savija. Ovoj grupi pripada naročito pokretni sobni namještaj, koji se često premeće s jednog mjesta na drugo, i koji se većim dijelom pravi od drveta, a to su: stolovi, klupe, stolice itd.

Ali je dosta proizvoda od te ruke, što ne odgovara ovom obliku; već pojednako debela noga od stola vrijegja znalačko oko, a još više, kad se pod svaku takvu nogu stavi još i podnožje, da čvršće stoji i da mu se tako vidi monumentalnost (21. slika), neki spoj, koji ti kazuje pokretnu nepokretnost!

III. Simetričke grupe.

Najviše prirodnih i umjetnih grupa raspoređene su simetrički.

Simetrička se podoba odlikuje time da se raspada u desnu i lijevu polovicu, kad se pravo rasiječe. Priložena 70. slika predstavlja nam simetričan štit.

Simetriju su ljudi uočili i upoznali u prirodi, jer se prirodni oblici mahom ističu simetrijom. Ova im je u neku ruku postala prijeko potrebnom, neminovnom, pošto bi mnoga tijela izgubila ravnotežu, da su im nešto česti s desna i lijeva nejednake. A uz to im i oplemenjuje podobu; jer poneki lijep simetričan oblik složen je od dosta neuglednih ili od sasma prostih česti. Tajanstvenost pak ili privlačna moć njegova jeste u simetričnom rasporedu njegovih česti.

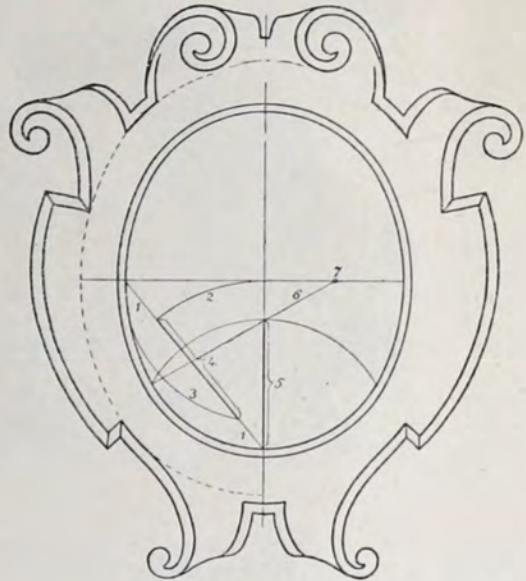
Nijedno zar svojstvo tijela, van boje, ne pokazuje tako očito zajednicu od dijelova na nekoj cjelini, kao simetričan oblik. Da pokušaš šta bilo oduzeti ili dodati što na jednoj strani takove

podobe, taki ćeš na suprotnoj, netaknutoj strani zapaziti, šta joj ne dostaje, ili šta je odviše na njoj. Simetrička kontura ograničava i spaja česti svoje cjeline onako po prilici kao i okvir svoje.

O tome, da se u prirodi vazda ide za simetrijom, imamo dokaz na čovječjem tijelu; i ako su njegove unutrašnje česti samo izuzetno simetričke podobe i rasporeda, a srce je smješteno u grudnom košu više na lijevo, ipak se za to na čovječjem stasu i rastu ne zamjećuju nikakve nepravilnosti.

Isti je postupak prirode i kod bilja, kad po par velikih nesimetričkih listova tvore jednu simetričku cjelinu, kakono smo već vidjeli i napomenuli u begonija. A može se i po tome vidjeti, da priroda

nastoji oko simetričkog rasporeda, što na lišću, ako se baš nekoja sporedna rebarca i ne razgranuju pravilno od srednjeg rebra, (što će reći, da dva rebarca jedan prema drugome ne idu s istog mjesta, kao što bi valjalo da bude), ipak je za to ocrtna lista, koji je u svezi sa žilicama, simetričan, ili mu je razlika svedena bar na minimum.

70. slika.

IV. Ravnoteža kao osnova grupiranosti.

Pod ravnotežom se razumije takav raspored veće ili manje cjeline, po kome u obliku nekog predmeta na obe ili na svaku stranu od osovine dolazi sublizu jednaka količina česti

Biljke su kao cjelina većinom nesimetrične, no ipak takvog lika, da su im dijelovi u ravnoteži. U umjetnosti se pritiče k ravnoteži onda, kad bi simetričan oblik bio na mjestu, ali nije prema naravi samog predmeta. Ako bismo n. pr. htjeli u okrugao okvir upisati monogram (grupu od jedno u drugo isprepletanih početnih

slova, kojima se obično bilježi rublje), onda bi monogram morao biti simetričan i zaokružen, ali je to rijetko kad moguće, pošto

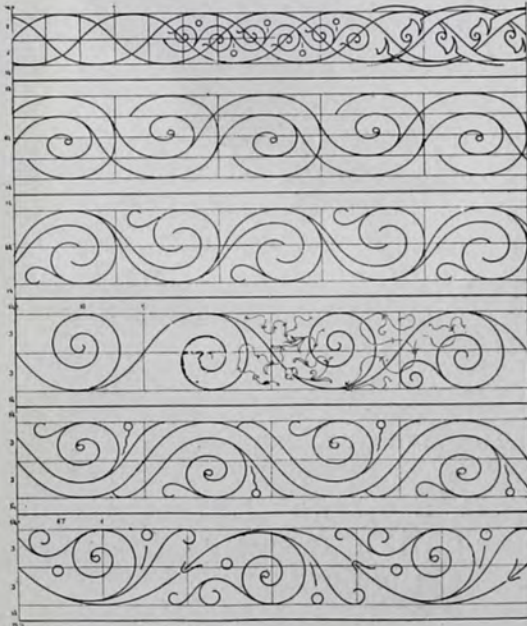

71. slika.

slova imaju samo izuzetno kad simetričan oblik. U ovome slučaju ne ostaje drugo, već od slova načiniti takovu grupu, koja će podobati ravnoteži, i koja je češće puno zanimljivija nego i simetrička, jer se ističe raznolikošću svojom.

Slikar i vajar imaju strogo paziti na ravnotežu pri čovječjim podobama; jer ove stoje obično na jednoj nozi, a na drugu se istom naslanjaju. Gdjejoja su slova postavljena na vrh (71.

slika), te zahtijevaju da se postave tako, kako će se održati ravnoteža.

72. slika.

Veliki je broj ornamenta opremljen prema ravnoteži; takovi su ukrasi većim dijelom na podobu loze (lozali ukrasi) sa lišćem i cvjetovima na spiralnim granama (72. slika). Između grana ostaju prazna čoša, koja se teško popunjuju pravilnim crtama; stogar se ornamentiste služe od vjkada u tu svrhu nametnicama, koje mogu po volji preplićati u praznine. (Slika 73. i četvrti ukras na 72. slici.) Grupa nametnica oživljava crtariju, ali je teško konštruirati,

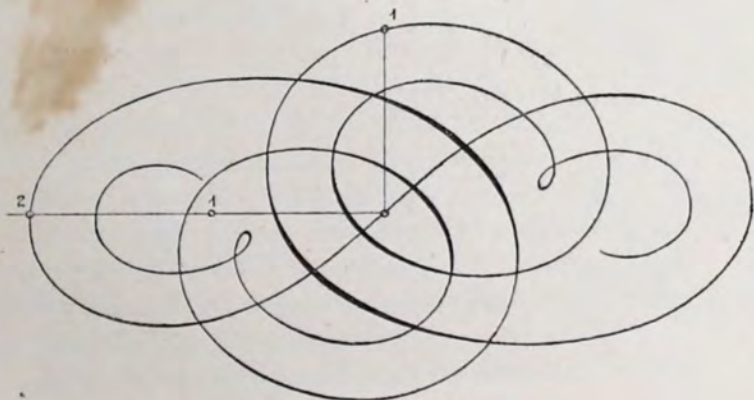
pošto valja da tvori lijepe vijuge, a ipak da izgleda kao da je slučajno takva nastala, da je kao tako izrasla; ukratko mora da bude prirodna, neusiljena.

V. Centričke grupe.

73. slika.

Centrički je raspored podvrsta od ravnoteže, po kome svaka tačka od grupe na jednoj strani zajedničkog središta ima svoju drugu, dakle isto tako udaljenu tačku na protivnoj strani.

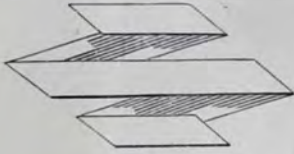

74. slika.

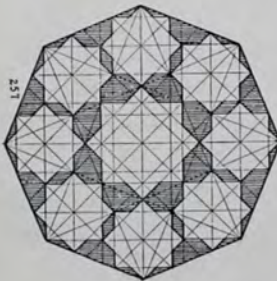
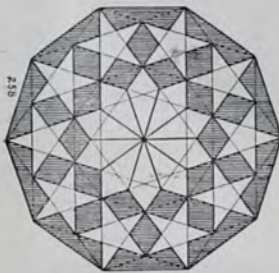
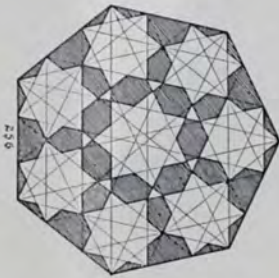
Slike 74. i 75. podobaju tome uslovu, i tako su dakle centričke cjeline; najčešće se primjenjuju u umjetnom obrtu; u prirodi se pak mogu ubrojiti među nji takvi oblici ledaca sa tri osi, kojima jedna os stoji koso naprama ravnini drugih osovina.

VI. Pravilne grupe.

Grupe, kojima je izvjestan broj jednakih, simetričkih česti oko zajedničkog središta tako rasporegjen, da su i izmegju sebe jednako udaljene, zovu se pravilne grupe.

75. slika.

76. slika.

U carstvu životinja rijetko se kad javlja grupiranost od te ruke. Vigja se ipak poglavito samo kod onih životinja, što žive u vodi, i koje lebde u svom elementu. Ali se tijekom češće nalazi u carstvu bilja, u kome je velika množina pravilnih cvjetova. U umjetnom su obrtu u upotrebi pravilni, pravocrtni ukrasi, zvijezde (76. slika), i pravilni, krivocrtni ornamenti, poglavito roze (pravilni oblici cvjetova ili slične biljne grupe), da se njima ožive središta od pravilno-ograničenih horizontalnih površina. Osovni se duvarovi rijetko kad ukrašavaju takvim ornamentima, a na podovima se ne smiju uopće nikako vidjeti, o čemu će u ostalom biti još više zbora u IX. poglavlju.

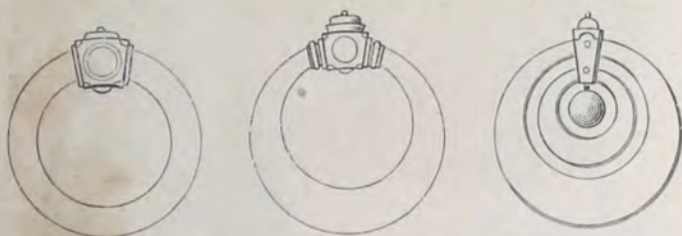
VII. Oblici, što vise.

Samo ime ove grupe označuje da takve podobe vise u uzduhu slobodno. Težište im je ispod oslonca, ili one tačke o kojoj vise, a time je naglašena predmetova težina. U tu se svrhu i pričvršćuju tako, da se objese o klin ili kuku na sišetiu ili osovnom duvaru, te vise na užetu, lancu, žici ili cijevi.

U prirodi se poglavito vijaju cvjetovi na podobu zvoncađi, što vise, u obrtu cvjetovi od svijecnjaka, lampe za vješanje a izuzetno i takve posude, uz to mnoge prstenaste podobe i druge. Koliko nas se ugodno doimlje isticanje težine time, što so težište prometne duboko ispod tačke, o kojoj predmet visi, pa mu se tako položaj učvrsti,

najbolje se vidi iz priložene tri slike od prstena, (slika 77.—79.). Prvome je težište u sredini, te se može po volji obrtati tamo amo, a drugi imaju težište mnogo niže, te će se vazda vraćati u prvašnji položaj, kad se pokrenu sa svog mjesta.

Ove viseće, tehničke podobe treba da su sa svake strane jednake, i da imaju po dva završetka, jedan ozgor, a drugi ozdo. Od tih oblika valja ipak odvojiti ormane i slične predmete od kućnog namjestaja, što izravno vise na duvaru, pa im za to i jeste stražnja strana, što pristaje uza zid, ravna. Ipak treba i ormanovi da imaju pobaška završetak kako ozgor tako i ozdo, jer ako su ozdo završeni vodoravno, onda dobijaju izgled, »obješene podobe«. Megjutijem se vigjaju da vise i takvi oblici, što imaju noge, (kafezi, kineski, četverouglasti lampioni itd.) ili kakvo poširoko (monumentalno) podnožje, a da se kupci ne bune protivu takve prostačke nakarade od oblika.

77.—79. slike.

Vrlo zanimljivu podobu za vješanje imamo na egipatskom čabru za vodu (barilo), tako zvanu situlu, (80. slika,) što visi pri posluži poput šetalice na satu. Na 81. slici je prikazana staro-grčka posuda, koja puno liči situli, a kojom se i danas češće susretamo. Slični se likovi vigjaju vrlo često i na obocima.

Naročitu vrstu podobâ, što vise, čine nabori, što ili postaju od sebe ili se vještački udešavaju na širokim haljinama, koje se ne priljubljuju uz tijelo, i na zavjesama (draperijama).

Prema tome, kako je haljina teška, od kakve je robe, kako se zakopčava, koliko je duga i kakvi su oblici tijela, što ih pokriva, nastaju različite bore na haljini. Svaki nabor vanredno oživljava haljinu, samo ako se naravno i neusiljeno razvio, ako je takav, da se česti tijela ne samo ne izgube pod njima, ma roba kako teška bila, nego da se naborima još istaknu. Svaka bora mora nastati utjecajem svoje težine, ili spram nje mora biti udešena i njome obilježena.

Drukči su nabori ako haljina visi, drukči, ako je roba negdje položena ili nagomilana tako, da se na više mjesta kao pregiba, a

drukči, kad se razviju laki pregibi na naborima, kad se roba objesi na jednom kraju, pa joj se drugi kraj vuče po podu, ili kad se objesi na oba kraja.

Slikar će po naborima još iz daleka procijeniti od koje je robe neka haljina ili draperija, a u tome mu pomaže i sjaj od robe, ukoliko je ili intenzivniji, ili manje intenzivan, ili ga nikako i nema.

Pa ne samo što nabori utječu živim pojavama svjetla, nego i promjenom tkaninskih uzoraka, što pregibom nastaju na ponekoj robi; od svih pak uzoraka neobično drastično ističu oblike udova osobito oni sa usprednim prugama. Na bojali robi se još često vigja, kako se živo prelijevaju i različite boje, naročito na kumašu,

80. slika.

81. slika.

koji jako odbija svjetlost, te se uslijed toga u dubinama od nabora, kad su okrenuti spram vidjela, nakupi puno svjetlosti i boje.

Velika je vještina, lijepo namjestiti nabore na robi od haljina, priudesiti ih robi, ukrašenoj podobi i čitavom predmetu kao cjelini. Lijepe, prirodne nabore vigjamo na slikama i kipovima Grka, osobito na njihovom ženskinju, dok se novo doba besmisleno razbacuje tim naborima, i naturuje im neprirodne oblike!

Ako će nabori da pristanu kako valja, onda roba ne smije imati velike uzorke; jednoboju, jasnu robu valja uvijek pretpostaviti raznobojnoj i tmastoj. Poneke evropske tkanine sa živim ornamentom na širokoj osnovi (šalovi itd.) nijesu prikladne za nabore. A na istoku se naprotiv proizvodi puno robe, kojoj cijelu površinu oživljava po kakav lijep uzorak, dok se osnova sasvim izgubi; ove su robe veoma podesne za oblike sa bogatim naborima.

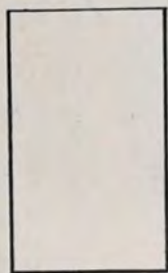
VIII. Rasterećene podobe ili oblici, što téže navíše.*)

Veoma su zanimljivi oblici, što se čine da odoljevaju utjecaju téže time, što im je težište premetnuto što je moguće navíše.

Da ovu stvar razjasnimo, potrebno je samo isporučiti tako zvani pivski vrč, što oblikom liči kusočunju, kome veći krug tvori temeljnu površinu (82. slika), sa jednom valjkastom časom (83. slika) i sa časom, koja se ozgo proširuje (84. slika). U vrču, koji je predöčen na prvom mjestu, težište je ispod središta, čime se ističe njegova težina, a podoba mu, čini se, da je opterećena; u valjkastoj je čaši težište u sredini, i težinu joj niko ne zamjećuje; u u vinskoj je čaši težište konačno iznad središta. Prvi je sud nezgrapnan, valjkasta je časa neutralna, a oblik je vinske čase rasterećen.

82. slika.

83. slika.

84. slika.

U prirodi ima rasterećenih oblika megju dvonošcima, a čovječija je podoba, kako je u I. dijelu već rečeno, sastavljena od tri takova oblika. U bilja je puno takvih likova, što téže navíše; većim su dijelom cvjetovi od te ruke, što se ozgor otvaraju i proširuju, pa i čitave biljke i poneka drveta, što tvore slične krošnje.

Od proizvoda neka je na prvom mjestu navedena, u neku ruku kao tip rasterećenog oblika, grčka vaza (85. slika); sve vinske i pivske čaše ljepšega oblika jesu od slične ruke, premda su često puta nepraktične, jer se takve posude lako prevaljuju.

Uz to se sličnim rasporedom ističu još većina štitastih podoba (86. slika), mnoge grupe slikâ na duvaru, kaligrafski radovi i naslovi na knjigama, koji se tako udešavaju da im najveća širina, ako je moguće, dogje iznad sredine. Pače i voluminozni fabrikati n. pr. sjedalo za kočijaša u elegantnim kolima, dobivaju takav

*) Ove podobe iznosi pisac prvi put; udara u oči, da ih do danas niko nije zamijetio, makar što se po njima ravna grupiranje u toliko velikoj mjeri.

oblik. Loptaste, okrugle podobe, što se stavljaju kulama na vrhove, pa se čini kao da lebde u uzduhu, treba smatrati za oznaku rasterećenosti. Kao što se vodene kapljice, padajući naglo s visokog mjesta, sve to više odmiču jedna od druge, što su dalje od mjesta s koga padaju, tako se zbiva i sa oblicima na podobu luka ili lopte, kojima se oživljavaju kule; što su navise u toliko dalje odstoje jedni od drugih. Takvim se rasporedom oblik ozgor kao rasterećuje, pa se čini da lebdi. Pa i na samom barjačiću na kuli, ako je od dvije pole, gornja je čest svaki put veća od donje.

85. slika.

Moglo bi se možda misliti, da bi se štitovi, nekoje table za objavu i drugi, slični oblici dali i na drugu formu praviti, pa da nam ipak ne vriježaju oko; no mi trebamo takvu jednu tablu samo naopačke objesiti (87. i 88. slika), pa da se uput uvjerimo, kako ovi rasterećeni oblici gode čuvstvu našem.

Sličnost nekih proizvoda sa čovječjom podobom, o kojoj se već govorilo, svodi se na to, da su i jedne i druge rasterećene, da im se dakle najveća širina nalazi uvijek ozgor.

Kod grčkih je važa težište premetnuto u visinu od česti i s praktične strane, jer se tako, kad je puno, lakše balansira na glavi*).

Nije rijetko, da se rasterećene podobe i vješaju, kao n. pr. lampe za petroleum. U tome slučaju visi lampa na lancu od tri struke, koje se i opet cijepaju u po dvije struke, te tvore u neku ruku oris velike, viseće podobe, dosta slične situli. Na žalost nedoćerani ukus publike hoće lance od što više teških livenih komada, da se prostačko oko zasiti šarenilom oblika; nježni oblici rijetko se kad traže.

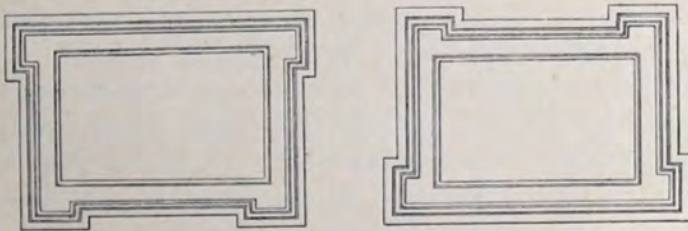
*) Te su se vaze, dok su napunjene vodom, nosile na glavi, a kad bi se ispraznile, služili bi se njima tako, da bi ih položili potbuške, kao što se vidi iz slika, kojima su ukrašene.

Simetričke, lebdeće i pravilne podobe primjenjuje priroda svaku prema svojoj suštini. Dok se pravilan cvijet daje upotrebiti i u razitom i u uspravnom položaju, — premda mu je oni prvi prikladniji, pa ga se i priroda redovno pridržava, — simetričan cvijet može poslužiti samo u uspravnom položaju, pri tom i njegova os zauzima takogjer isti, vertikalan položaj. Neka se samo zamisli, kakav bi nesklad nastao, kad bi nešto poveći broj simetričkih cvjetova u razitom položaju jedan uz drugi imao oživiti kakvu biljku! Kako da se rasporede, a da ne naruše ukupni dojam od te grupe!

86. slika.

Priroda ne samo da ne griješi u tome, nego ide tako daleko, da čini razliku izmeggju podoba, što vise, i podaba, što kao lebde. O ovome se možemo uvjeriti promotrivši n. pr. na cvjetovima od fuksije i od dana i noći (*viola tricolor*), kako su prama naravi svojoj sasvijem pravilno pričvršćeni na struku: prvi cvjetovi tako, da vise, drugi tako, da im je os uspravna, a sami cvjetići čine se da lebde (gornji listići od cvijeta nadvisuju donje).

87. i 88. slika.

Uopće uzevši, prirodne su grupe, osobito u carstvu životinjskom, vanredno savršene, u svaku ruku uzorne. Oblici životinja, kako se kreću u jednom pravcu, tako i podobaju tome pravcu: u četveronožnih je os tijela razita, a tijelo je ustrojeno simetrički na uspravnu srednju površinu. Spređa gledano, tijelo je na usprav-

nu os simetrično, a pregjemo li okom od ozgor pa naniže, put nogu, uočićemo da su česti vazda nejednake visine, ali u ugodnoj razmjeri. Kad bi slijedile ma i samo dvije jednake visine jedna za drugom, već bi značajkom oku tako što neugodno bilo vidjeti. Na ovu su stvoreni i svi dvonošci. Uvijek su od osi na lijevo i na desno jednake česti (simetrija), ali dužinom same osi česti su nejednake, a srazmjerne! U ovi red zapada prvo mjesto čovječjem tijelu, kao najljepšem. Kod svih je raspored sa strane nesimetričan: oblik je dakle udešen prema pravcu njihova kretanja.

IX. Ritmičke grupe.

U muzici se često ponavljaju nizovi od tonova razne dužine, u pjesmama nizovi od kratkih i dugih slogova po nekom izvjesnom redu i vremenu. Kad se ovako pravilno izmjenjuju izvjesni odsjeci u vremenu nastaje ritam. I kad se igra, ponavljaju se izvjesni pokreti; zovu ih ritmičkim pokretima.

U ornamentici se takogjer opaža u grupiranju neka vrsta ritma, kad se naime ponavlja neki niz od raznih članova. U stihovima nastaje najprostiji ritam tako, da se kratki slogovi naprosto izmjenjuju sa dugima; u ornamentici imamo tome nešto slično na podobama, što su slične nizu od bisera, kad iza svakog duguljastog zrna slijedi po jedno okruglo.

Nešto je zapleteniji poredak, kad iza svakog dugog sloga ili duguljastog zrna bisera slijede po dva kratka. Na lozali ornamentima izmjenjuju se po redu listovi i cvjetovi i plodovi, kod meandera razne vijuge sa upletenim samostalnim zvjezdolikim i drugim podobama.

Osobitu vrstu ritmičkog pokreta ili niza imamo u ornamentima za ukrušavanje površine, naročito u rebrastim i mrežastim ornamentima, na kojima se sve crte stiču u izvjesnim središtima, pa se otalen i opet jedna od druge odvajaju i čine manje guste grupe; to isto ponavlja se za tijem na sve strane. Ovaj poredak dosta liči onome, kako postaju talasi na vodi, ili kako se žito njiše. Tijem se ritmom jako oživljava ornament, za to ga dobre ornamentiste i primjenjuju vrlo rado; naročito se često vigja od te ruke poregaj u orijentalnoj umjetnosti*). (89. slika prikazuje nam takve ruke indijski ornament.)

*) Ima slučajeva, da se na tiskanice od osobite vrijednosti udara i tako zvani donji otisak, da im se ne može imitirati, kao n. pr. na papirni novac, akcije, svjedočanstva itd. U tom slučaju treba da je temeljni ornament, što više podjednak, suglasan.

Na ritmičke pokrete u igranju podsjeća nas puno kod nekih ornamentata, osobito kod arapskih i mavrijskih, igra linijâ. Kao što se za igranja pojedini parovi kreću unaprijed, i pri tome još svaki igrač na po se učini nekoliko pokreta i čilih skokova na jednu ili na drugu stranu, tako se svijaju i parovi od linija čas primičući se jedno drugom, a čas udaljujući se jedan od drugog.

89. slika.

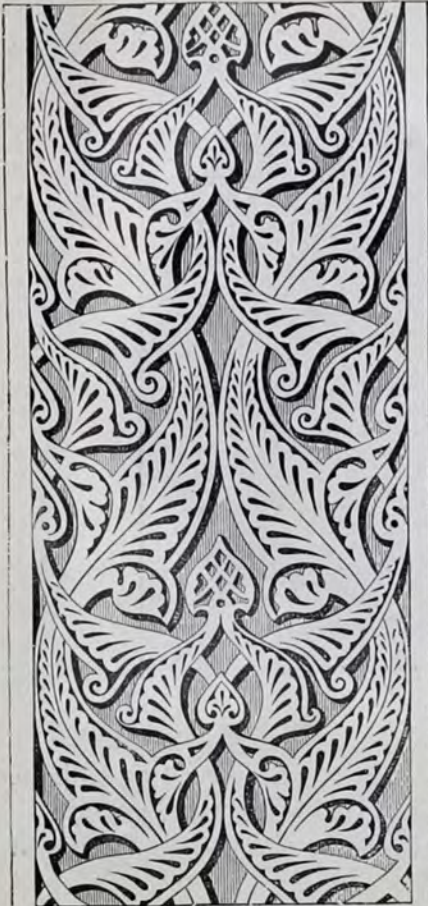
Još ako se takve igre od linija ponavljaju to na desno to na lijevo, onda nas se cjelina doimlje, kao da gledamo kakvu igru, što je izvode više pari igrača (90. slika.) No ipak se ritam najbolje opaža na ornamentima od loze (72. slika.).

Najprostiji ritam, ako bi o njemu još moglo biti govora, nastaje tako da se obnavljaju jedni te isti oblici, a zove se niz. Nizovi ne samo što su najprostija vrsta grupiranosti, nego se najčešće i primjenjuje.

X. Tehničke i slikovite grupe.

Kad se nekoliko geometrijskih tijela tako spoje da njihove osi u skupu tvore os od predmeta, što je

time nastao, ali da su i površine po odregjenom nekom pravilu sregjane, tada nastaje tehnička grupa (spomenici, zgrade i njihove sastavne česti itd.). Ako pak oblici, kojima smo se poslužili, dobiju takav položaj, da se čini, kao da im je grupa po pukom slučaju nastala, tada se zove slikovitom grupom.

90. slika.

Premda se na oko čini, kao da ništa lakše nije, do sastaviti takvu jednu grupu, o kojoj se govori na drugom mjestu, ipak ima dosta i dosta muke i truda, dok se neka cjelina na tu ruku složi. Prekaljen ukus za razmjenu poiskava srazmjernu veličinu sastavnih česti, srodnost članova, raznolikost položaja itd. Grupa ne smije biti ukočena, no takva, da nas se doimlje, kao da je slučajem postala; znoj što je izbio na čelo, dok se grupa sastavila, kako valja, ne smije se nikako ćutiti na njoj.

Sastav tijela dopunjuje sastav odijela. Što je čovjek življi i okretniji, u toliko radije nosi kraće odijelo, jer ga duga haljina pomete u bržem kretanju; a starije osobe naprotiv vole dugu robu, jer ih bolje štiti, bolje im pristaje uz njihovu ozbiljnost i dosta doprinosi k dostojanstvu njihovom. Kratka haljina malo pokriva noge; a tijekom se više ističe nesmirenost. Prema tome su širi slojevi društva po urogjenom im čustvu

sasvijem pravo shvatili, šta je najprikladnije za ozbiljne, a šta za osobe lakomisenije. Dojam mladog ljudskog čeljadeta još je sasvim značajno obilježen lepršavim trakama i perjem, lakom robom, što se povodi za svakim povjetarcem, pokretnim privjeskom (Anhängsel), raspletenom kosom i drugim sličnim sredstvima. Za to i jest tako odurno vidjeti, kad se i starije osobe služe tijekom sredstvima; njihova nam pojava ne dolazi kroz njih mladja, nego samo smješnija.

Na grupiranost odijela naročito se puno pazi u pomodnim radnjama. U starom kao i srednjem vijeku bile su nošnje daleko slikovitije; u nekim zemljama, u kojima nije više zaostalo gotovo nikakva traga od narodne nošnje nestalo je bogatih nabora na haljinama, a zamijenili su ih ili haljinama, što se usko priljubljuju uz tijelo ili odijelom što je jednolične, široke podobe. U svome slikovitom, prostom ruvu, Grkinje su nedostignut uzor jednostavnosti i ljepote.

U novije se doba na ženske haljine često puta stavljaju nabori i ondje, gdje prirodnim načinom nikako ne bi mogli nastati. Zaboravlja se da svaki nabor u obliku, u kome se javlja i koji

91. slika.

je po njega od značaja, mora imati svoga uzroka i razlog svoj. Primjenjivati pak nabore onako od ćeifa, ne znači ništa drugo do tjerati djetinjastu igrariju s oblikom.

Umjetnom grupiranošću nastaju i od veoma jeftine robe skupocjeni proizvodi. U radnjama, gdje se prodaje cvijeće, živi toliki svijet jedino od toga, što prebira i slaže jednostavno cvijeće u kite; praveći krasne šešire Pariskinje zaragjuju velik novac, a glavno im je pri tome poslu, kakav će oblik i boju dati šeširu; ljepota grčke vaze, kojima se toliko divimo, potiče od grupiranosti nekoliko veoma jednostavnih oblika. Slova postaju prikladnim grupiranjem crta, pače i najplemenitije upodobljene crte imaju veću cijenu kad ih spojimo kako valja sa drugim potezima (91. i 92. slika). Poneka su slova puno lijepa, ma što im pojedine česti nijesu baš

plemenite podobe; grupiranost je tu po srijedi, što nas se milo doimlje i što uopće zagladi poneku grješku u pojedinostima.*)

Prevažna je činjenica grupiranja u ornamentica. Pače i najkrasnija podoba lista ili cvijeta gubi svaku cijenu, ako nije složena kako valja! Od najjednostavnijih oblika lista i cvjetića prave se predivne palmete, rozete i vijenci.

Kao što nam gode oku uspjele grupe od oblika, tako nam se i sluh naslagjuje na grupama od glasova i tonova. Kad se samo uzme na um, koliko je ograničen broj glasova, što ih pro-

92. slika.

izvodimo govornim organima svojim, e moraš se čuditi čovječjem daru za otkrićem, po kome je došao do toliko različitih milozvučnih grupa od riječi, i moraš se diviti značajnosti u tvorenju riječi i rečenica u mnogobrojnim jezicima, što su se obrazovali tokom vremena u raznih naroda! Pa i posebnost i jedinstvo tih oblika u jednom te istom jeziku zadivljuje nas, jer se jezik još izdaleka razaznaje jedino po grupiranosti glasova, prije nego se razlikuju pojedine riječi. Koliko se tu samo izumjelo zakona o tvorenju rečenica i riječi, koliko je nastalo izuzetaka od pravila, što ih je zahtjevala prijatnost grupe, o tome nas najbolje uvjeravaju debele gramatike, kojima toliki naučenjaci čitav svoj život posve-

*) I sami gostioničari umiju da se posluže grupiranošću, kad poslužuju jelom. U boljim se gostionicama poneka jestiva uljepšavaju dodacima, što se ne jedu. A lijepa grupa salveta (serviete) pozdravlja ras još prije, nego smo i zasjeli za sto, da pirujemo.

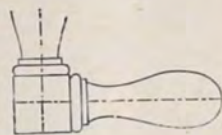
ćuju. A ipak su se svi jezici na tisuće godina prije obrazovali, nego je i jednog učenjaka i gramatirača na svijetu bilo!

Po tome je najsvetija dužnost svakog pojedinog naroda da sve posebnosti svoga jezika uvažava i čuva!

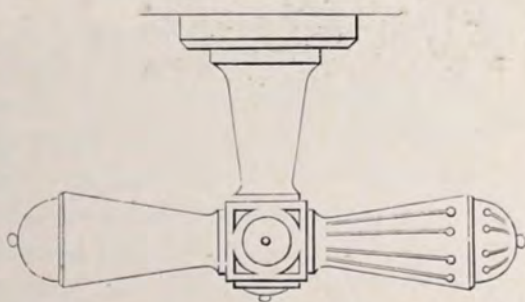
Pita se sad, da li bi se mogla postaviti izvjesna pravila, na kojima se temelje prirodne i umjetne grupe. Mnoge prirodne grupe podleže zakonima téže, kao n. pr. gomile od zemlje, pijeska i kamenja. Zanimljivi oblici kapavca postaju utjecajem teže i adhezije. Nama toliko milo vijuganje potoka u dolinama nastaje kretanjem vode po kosoj, s obe strane uzvišenoj ravnini i obilaženjem grebenastog tla.

Ko hoće da pravi slične grupe, mora proučavati one oblike, što nastaju kretanjem navedenih tvari, mora utvrditi dotična pravila i po njima postupati. Uz to još mora onaj, što crta predjele, znati i poznavati podobe oblaka, brda i stijanja od različitih vrsta, kao i način po kome se drveta razvijaju, kakvo im je naime granje, i kakvog su oblika grupe od listova kod pojedinog rašća; njemu valja znati kakve sve podobe imaju grmlje, trave, mahovine i ino bilje, što ga sretamo veoma često i u gomilama. Po tome, što je tako mučno vjerno precrtati kakvo drvo, stijenu ili bokor trave, učimo se cijeniti umjetnost onih što crtaju predjele; ali je još teža zadaća umjetnika vrtlara, koji sve te pobrojane podobe imaju proizvesti u parku tako, kao da ih je ondje sama priroda stvorila.

Sasvijem su druge ruke one umjetne grupe, što sastoje naskroz od pravilnih oblika, kao n. pr. spomenici, gragjevine, sobni namještaji i tome slično. Ako ih sviju pobliže posmotrimo, naći ćemo da je čar većine u grupiranosti njihovih oblika, jer su im elementi, od kojih sastoje, preprosti, a da bi nam mogli po sebi pobuditi interes. Ovim putem i načinom nastaju u tkalačkim radovima od kvadrata i pravokuta prekrasni ornamenti. (50. i 51. slika.)

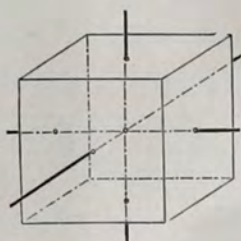

93. slika.

94. slika.

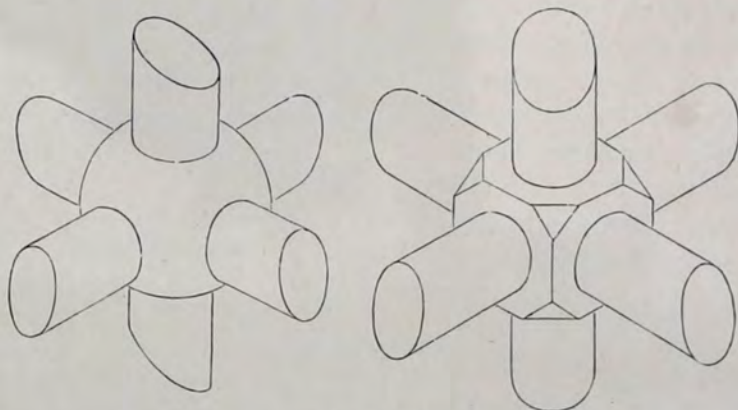
One česti na grupi, što su od jedne osi, obično se tako spajaju da osi pojedinih česti tvore zajednički os cjeline; na ovu su ruku mnoge monumentalne grupe od geometrijskih tijela, tokarski proizvodi i drugo štošta.

95. slika.

Teže je složiti grupe sa više osi, te se za taj posao ište već nekog iskustva i obazrivosti, jer nije svejedno, kako će se osi od pojedinih česti spojiti u cjelinu.

Da promotrimo u prvom redu kvaku poznatu podobu sa dvije osi n. pr. kvaku na vratima (93. slika). Jedna os stoji okomito na vrata, a druga je, držak, paralelna spored vrata. Na ukrašenim kvakama sastoje obe česti od mnogih članaka (94. slika), koje su mahom zaobljene podobe i sa jednom osi. Na onom mjestu, gdje se sijeku osi od obe česti, mora se umetnuti kakov oblik od dvije osi, koje se slažu sa osima od kvake. Takove je podobe

96. i 97. slika.

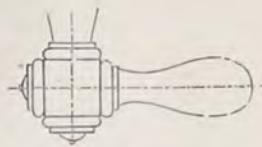
kocka (95. slika), pa se ovdje stogar obično i primjenjuje; a zgodan je u tu svrhu i loptast oblik, jer se njegovom sredinom mogu svim pravcima povlačiti osi (96. slika). Manje je podesno služiti se prizmom, a sasvim je nepodesan valjak, jer ima samo jednu os. Da se ruka na oštrim ćoškovima od kocke ne bi ozlijedila, obično se ćoškovi podsijecaju.

Ako se iz jednog jeditog središta razilaze puno osovina, kao na cvijetu od svijjećnjaka, onda se uzima ili oblik lopte ili prizma sa toliko pobočnim stranama, koliko je 1 osi na stranama. (97. slika.)

Svugdje, gdje se na tijelima dvije osi presijecaju, čustvo naše zahtijeva, da se u tački njihova presjecišta a okomito na obe osi podigne i jedna treća os. Najmarkantniji primjer ove vrste pružaju nam kristali, mnogi umjetno-obrtnički proizvodi a u velikom i umjetnost graditeljstva. Ako se u graditeljstvu gdje bilo ukrštaju dvije osi,*) iznad tačke ukrštaja zgrada se nešto uzvisi: naime ili se izdigne krov, ili se podigne kube (trulo), rjegje pak kula, kojom se još najviše ističe treća os.

I ako treća os ondje, gdje je prilike zahtijevaju, puno doprinosi, da se dojam zgrade poveća, izgubi ona svaki izgled, kad se neka os naznači ondje, kamo joj nema mjesta. Kad se po tome na zgradi sa jednim krilom podigne kula, ili kad je na takvoj zgradi neka čest (sredina) za jedan boj viša, onda takva grupiranost nesumnjivo vrijegja estetičko čustvo svakom znalcu tih stvari, no ako bi kula potrebna bila s praktičnih razloga, onda se u tome smislu ima i gradnja prirediti. U tu se svrhu sredina zgrade isturi nešto van, te se tako dobije i druga os, koja po tome zahtijeva onu dopunu na podobu kule.

Megjutijem se kod ponekih industrijalnih proizvoda treća os ne može nikako upotrebiti, kao n. pr. kod kocke, koja, kako je već rečeno, služi na to, da se spoje česti od kvake na vratima. U takvoj prilici dovoljno je, da se naznače makar i samo krajevi od tih osovina. (98. slika.) Obično se uzima u tu svrhu kakav ornament, kome se sredina kao krajnja tačka osi načini nešto viša, no što su ostale česti.

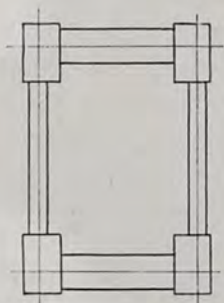

98. slika.

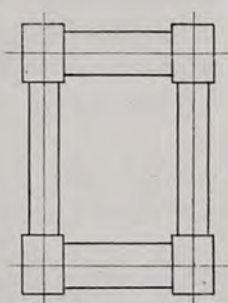
Prednje pročelje na gragjevini, kao simetrička podoba, grupirana je oko jedne uspravne osi, koja se ozgor na razne načine dogotavlja, (gornji završetak osi,) kod krovova različito ukrašenim vrhovima, a kod starogrčkih hramova palmetama ili na koji drugi način. Gdje nema takvog završetka, taki udara u oči, pošto oblici sa nedovršenim osovina izgledaju kao da su im završne česti otpilili ili odlomili. Ako n. pr. na uspravnoj šipci vise dva vodoravna kraka od željeznih cijevi, a da uspravna šipka nema ozdo nikakav završetak, onda je dojam cjeline veoma ružan. Puno je prijatniji utjecaj onog predmeta, kome su osi kako valja dovršene. Da je i sami seoski, prosti, svijet već po pukom čustvu svom razabrao za ove zahtjeve prirodnog sloga, imamo dokaz u različito ukrašenim šiljcima i barjacima, što ih stavljaju viš zabata na svojim kućama.

*) Svaki niz soba u jednom pravcu tvori zajedno po jedno krilo zgrade. Zamišljen pravac, što prolazi uzduž, a sredinom krila, zove se njegovom osi.

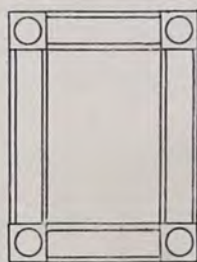
Kad se dovršuje neka os vazda se ima pripaziti, da završetak bude u skladu sa dotičnom podobom. Oblik koji je pojednako razvijen na svaku stranu, kome je prosjek kružnica ili pravilan višekutnik zahtijeva završetak na podobu kule, koja nas podsjeća na loptaste oblike i na piramide, dok opet ravan, zarubljen oblik zahtijeva takogjer samo sličan, ravan završetak. Ipak se dosta često nalaze ravni završeci na okruglim, a okrugli završeci na ravnim grupama. Tankočutan ukus do duše čustvuje, da je na njima nečeg pogrješnoga; ne može nekako da ga zadovolji; ali nijesmo svjesni, u čemu je zapravo pogrješka. Tako je na primjer nešto obično, da na ravnim okvirima vijgamo oble ukrase, a opeta ravne palmete na kvadratičnim članovima. Smišljeno su Grci završivali prednju površinu svojih hramova i svoje ravne nadgrobne kamenove ozgor palmetama, ali kad se u modernom gragjevinstvu na stupice

99. slika.

100. slika.

101. slika.

od balustrade stavljaju za nakit palmete, onda se time naprosto vrijegja čustvo za oblike, i griješi protivu jedinstva u podobi.

A ima i takvih slučajeva, da se os od gornjeg nakita ne sastaje sa osovinom one česti, koju smo radi ukrasiti, što se osobito često dogagja na stolarskim poslovima i na ukrašenim tiskanicama; čak i ondje, gdje imamo posla jedino sa slikama od okvira vrijegja nam čustvo, ako se ne pridržavamo ovih pravila. Slagači u štampariji, da dobiju više mjesta za naslovni slog, imaju običaj sastaviti okvir tako, da ga sa strane načine puno užim, nego što su kvadrati ili pravokutnici po ćoškovima, ozgor i ozdo. Pri takovom rasporedu (99. slika) ne slažu se osi od okvira sa strane sa osima od onih likova po ćoškovima, te se tijekom grubo griješi protivu konštrukcije. Jedino je pak pravilan rasporegaj oblika, kako se iznosi u slici 100. kao i u slici 101. koja nam prikazuje sličnu podobu na okviru od drveta sa kvadratičnim uglovima.

Svaka grupa valja da je pregledna. Ako promotrimo drveta i grmlje zimi, kad ogoli, naći ćemo granje u najvećem neredu, isprepletalo se i ukrštalo od svake ruke tako, da tvori čitave gužve. Ali se na to nije računalo, da se rebra od drveta u takvom jadnom stanju gledaju, nego se računalo na ono ruvo, u kakvom ih viggamo ljeti, kad se gora zaodene lišćem, pa im šuma od lišća, što je sa svake strane tako ugodna oku, prikrije golotinju i nered. Sasvijem je pak drukče sa umjetnim djelima, kome su tvorevine rijetko kad sa više strana pristupačne posmatraču. Toga radi se na njima i sregujuju pojedinosti tako, da se, ako ih posmatramo s pravog mjesta, vide u potpunoj krasoti svojoj. Bezbrojno lišće, što se vidi čas u cjelini, a čas od česti, ne može umjetnik nikako nacrtati, jer mu često puta ne bi dostao ni čitao njegov vijek, da nam tolike pojedinosti iznese pred oči; za to nam ih u slici kakvog predjela samo nago-vješćuje, a u ornamentici ih mora prikazati što jednostavnije. U tu svrhu na ravnoj površini ograniči se samo na nekoliko grana, koje će simetrički poregmati, a neprovidne grupe od lišća nadomjestiće nekolicinom listova, što će ih ponamještati jedne iznad drugih tako, da se svaki list može u cjelini pregledati.

Na pola prikriveni oblici remete dojam, pošto je posmatrač prinugjen, da u duhu dopuni sve one česti, što su na slici iščezle: I protiv ovih pravila često se puta griješi, naročito u umjetnom obrtu, kad se pogdjekad ornamentička popunjavanja djelimično prikriju čestim (stupovima, gredama itd.), što su ispred njih stavljene.

Inače dobro složena grupa često puta neugodno utječe time, što je pretrpana. Svaka samostalna grupa iziskiva da okolo nje ostane srazmjerno dosta praznog mjesta, da se može mirno posmatrati. Ako se u izravnoj blizini nalaze i koji drugi predmeti, onda i slike od tih predmeta prodiru u oko, te se posmatrana grupa ne može da shvati kako valja. Strane podobe, ako su preblizu, remete dojam isto tako, kao i šaputanje, što pometa predavanje. Ova se grješka često puta viggja na školskim crtarijama, kad je hartija pretrpana raznim konštrukcijama, a i na mnogim ornamentičkim tiskanicama, u kojim su prikazani motivi tako nablizu zgomilani, da nam oko previdi većinu od njih.

Da se slika rastavi od svoje okolice, ostavlja se poširoko prazno mjesto oko okvira; ali neiskusni ljudi obrezuju te okrajke toliko, da oko pervaza ne ostave ni s prsta praznog mjesta. Htjeli bi da ih božem cjenije stane staklo za okvir od slike, a i ne pomišljaju u svojoj prostoti, da su time pokvarili cijelu sliku.

Dobar je pregled vrlo važno svojstvo za svaku izložbu, jer pretrpanošću i najljepši predmeti gube svaki izgled. Prema tome izložbe moraju biti tako uregjene, da veliki predmeti nikako ne oteštavaju pregled.

Table za objavu a pogdjekad i drugi proizvodi, kad čine zasebne grupe, uokviruju se obično tako, da ozgor i ozdo imaju neki završetak, koji je po obliku sličan trokutu. Ova podoba kao gornji završetak odgovara obliku niskog krova ili piramide, što se tako često nalazi na monumentalnim grupama, iz uzroka toga, što takove oblike zahtijeva stranom kiša i snijeg, a stranom i završetak na vrhu (trouglasti zabat na zgradama i piramide na monumentima), a kao donji završetak trokut odgovara zastoru, što visi (draperiji). Ovaj način grupiranja prenijet je za tijem i na kaligrafijske, a od ovih i na tiskane proizvode.

Utjecaj pravaca u jednakom i različitom položaju.

Kad ispredimo dojam usporednih crta sa dojmom pravaca, što se stiču u jednoj tački, doći ćemo do zaključka, da je utjecaj prvih blag, miran, a ovih drugih nekud nas uznemiruje. Naročito su vodoravne, usporedne crte takve prirode, da stišavaju čuvstva u onoga, koji ih posmatra. Veličanstveni grčki hramovi najviše su sa tog svog svojstva i izašli na lijep glas: golemim vodoravnim basamacima i gredama od sama kamena sa snažnim, izmaknutim aftuljama, što bacaju široku sjen, te time još više udaraju u oko: svim tim ističu se horizontalne naslage na njima. Nikakav svod ili kosi položaj koje bilo sastavne česti ne narušava taj dojam mirnoće na grčkim hramovima. Jedino, što je na njima koso, to je krov; te premda mu nagnutost i nije kako znatna, ipak unosi neku promjenu i život u tu vrstu gragjevinâ. Pa baš kad nepogode vremena ne bi ni poiskivale takav položaj krova, sam završetak, koji priliči gornjoj strani, po sebi već nalaže, da se primjeni kosa podoba.

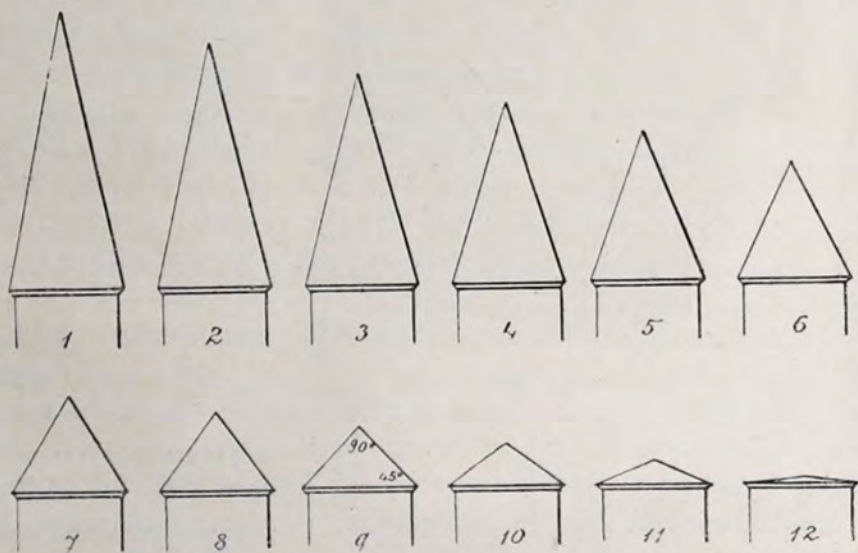
Sticaj jednog razitog, vodoravnog, pravca sa kojim drugim pravcem pod ostrim kutom znači vazda u neku ruku sudar i raspru; veličinom kuta raste i nemir sve do 45° , na kome nemir dostigne svoj maksimum. Otuda nas se neugodno i doimlju oni krovovi, kojima se nagnutost približuje tome kutu. Ako se kut i dalje povećava, postaje manje neprijatan; dok neprijatnost ne iščezne sasvim, kad drugi pravac na vodoravan okomito stane; u ovom

slučaju svaki pravac stupa tako reći svojim zasebnim putem, javlja-ju se oba samostalno.

Krovovi na grčkim hramovima imaju većinom manji naklon, ravniji su nego rimski; isporegjujući ih megjusobno naš sud ide u prilog prvima.

Vitak oblik kule zahtijeva i vitak završetak. Pri običnim zgra-dama, kad se ide za tijem, da se prištedi što na konštrukciji krova, rado bi zaveli po mogućnosti i niže krovove, ali težina snijega propisuje svakojako izvjesnu veličinu kuta.

U priloženoj slici 102. iznosi se nekijeh dvanaest raznih više i manje nagnutih krovova. Čitaocu ne će biti teško odrediti

102. slika.

megju previsokim kao i megju niskim krovovima one, što naj-više podobaju ukusu njegovome. Ujedno će zar oćutiti i dojam, što potiče od nagnutosti kuta od po prilici 45° .

No mi ćemo u isti mah moći i nešto drugo opaziti. Dva pravca, što polaze od jedne tačke, ako zatvaraju kut umjerene veličine, utječu zajednički na oko, tvore prosto dvogubu igru, priljubljuju se jedan uz drugi. Što kut postaje većim i većim, to se sve više otugjuju jedan od drugog; oko ih ne prihvaća više kao cjelinu, nego im prati tok na pobaška.

Na šiljastim, visokim krovovima dojam je od dvaju pravaca, što zatvaraju krov sa strane, zajednički; na veoma niskim krovovi-ma priljubljuje se svaki od njih osnovnom pravcu, a pri kutu od $45-60^\circ$ svaka strana na trokutu, što je time nastao, stupa

svojim vlastitim, odvojenim putem, — dvoguba igra pravaca prestaje, da načini mjesta obliku dotičnog trokuta.

Ova prilično jednostavna, siromašna no ipak za to zanimljiva igra postaje još zanimljivijom, kad se pravci zamijene krivim crtama, koje se sad približuju jedna drugoj, a sad opet odmiču jedna od druge. U ovoj tajanstvenoj igri leži sva čar te vrste oblika na biljnim čestim, i poglavito na čestim životinjskih i čovječjih podoba.

5. O plemenitosti oblika, naročito o ljepoti crta.

Neka bi koji oblik ma još toliko probitačno raščlanjen bio, a članovi što je više moguće raznoliko upodobljeni, i neka bi razmjera bila uzorna, a grupiranost česti u svakom obziru zanimljiva, to bi predmet sa tako izvrsnim svojstvima morao prema prilikama proizvesti prijatan dojam i mogao bi zadovoljiti i strožijim zahtjevima. Pa ipak k njegovom većem savršenstvu može još puno doprinijeti dalji i novi činioc oblika, a taj je ljepota crte, plemenito upodobljen oris česti i cjeline.

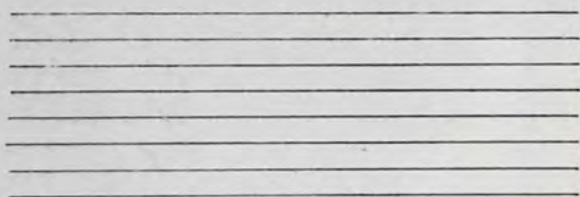
Zgotovi li kakav odličan sastavljač nacrt za štokakvu umjetno-obrtnički proizvod, n. pr. za kakav divotan orman ili časovnik ili za neki drugi sličan predmet, nije sumnje da će svaki stolar, koji se razumije u tehničko crtanje, umjeti i da načini takovi predmet, a da ne pogriješi ni protivu i jednog već napomenutog činioca ljepote. Ali ako je na takvom predmetu ukras ili neka čest takvog sastava, da se odlikuje plemenitim, krivocrtnim orisom, tada ćemo istom procijeniti, u koliko je stolar sposoban, da shvati i izvede ljepotu crtâ i uopće plemenitost podobe. Svima je dovde istaknutim činiocima možno još zadovoljiti marljivim zanatlijskim radom, pošto im se orugjima za mjerenje more stati na kraj; jedino oblik plemenite crte što se izmiče svakom orugju, jer ako im se pravci prostiranja i mogu tačno odrediti, plemenitost crte i podobe pristupačna je jedino tankočutnom ukusu i uvježbanom oku, što upravlja rukom pri reprodukciji njihovoj.

Dok pravci imaju vazda dojam neke mirnoće i oporosti, i dok se živost po njima istom onda postizava, kad se zgodnim spajanjem obrazuju grupe ili kad se proizvedu oblici na podobu krivih crta, krive su crte po sebi već sušta kretnja i život. Jasan pojam o toj razlici u dojmu njihovom dobićemo, ako spored stanovite naslage od pravaca postavimo naslage kojih talasastih crta. (103. slika.).

S toga razloga služimo se pravcima jedino ondje, gdje tako što poiskiva priroda same podobe, naime gdje se tiče štruktura takvih česti, kojima se ili podupire što, ili im je namijenjeno, da nose kakav teret na sebi, pošto se krivi oblici lako uvijaju i lome. Toga radi i jesu oni dijelovi našega kostura pravi, (ruke i noge,) kojima je u zadatku da nose ili da podupru čovječje tijelo; a mesnate česti, što tvore pokretni oris, obuhvatajući skelet, podjeljuju čovječjoj podobi život, vitkost, plemenitost!

Krive crte, što se primjenjuju u tvornom djelovanju, dijelimo poglavito u tri grupe: geometrijske, organske i kaligrafijske.

U geometrijske ubrajamo takove crte, koje imaju pravilan oblik tako, da se pojedine tačke njegove mogu odrediti bilo konštrukcijom bilo računom; kao n. pr. kružnica, elipsa, špirala, ovalna crta itd. Svaka je od tih crta posvuda jednake debljine, pa se time razlikuje od svih drugih.

103. slika.

K organskim pribrajamo takove crte, kojima se česti ne mogu odrediti konštrukcijom, a te su nepravilne talasaste crte, od kojih sastoje orisi čovječjeg i životinjskog tijela i njegovih dijelova kao i orisi mnogih biljnih česti. Ove se mjestimice prave umjereno debelima.

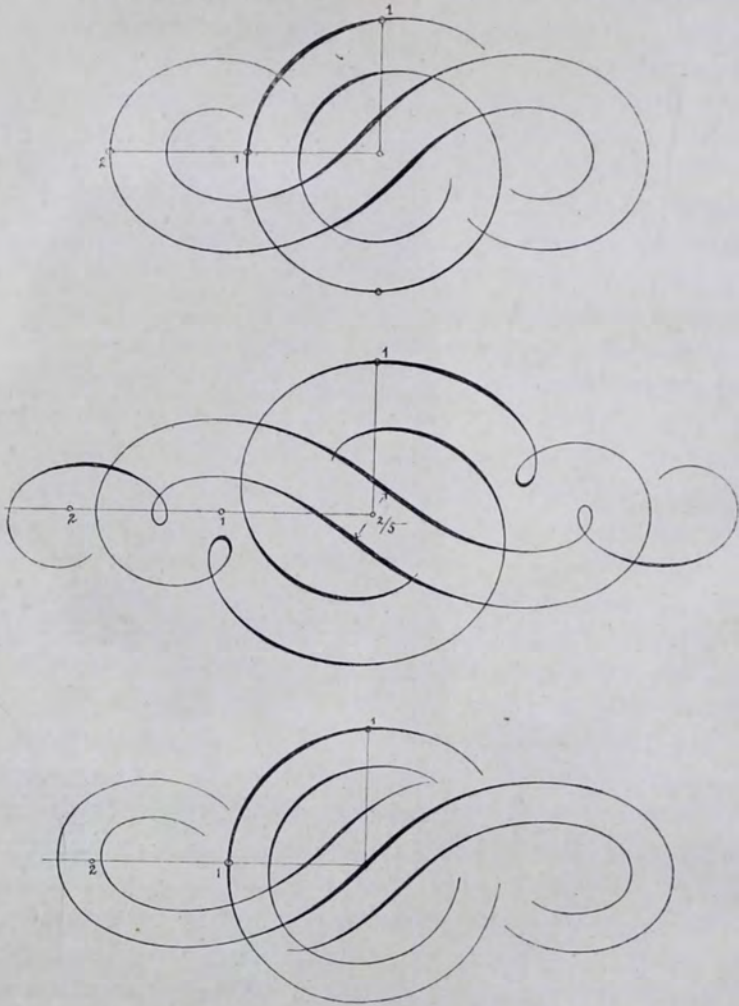
Osobitu vrstu krivih crta tvore kaligrafijske crte ili crte u krasnopisu (104., 105. i 106. slika), koje su iz reda pravilno šatirane, pošto pri pisanju pero dolazi od sebe u takovi položaj, da crte postaju tanje i deblje.*)

Krivocrtni oblici svigljaju nam se počevši od najjednostavnijeg, od kružnice, pa do najsloženije podobe od te ruke; a u toliko više u koliko je složenije pravilo na kome je neka crta zasnovana. Elipsa nas više privlači, nego kružnica, ovalna crta, špirala

*) Loši crtači, što prave firme, i neiskusni kaligrafi, griješe češće u tome, što ukrštaju po dvije debele ili po dvije tanke crte. Redovnim putem, kad se naime piše kako valja, tako što nikako ne može da bude, jer se pri jednakom držanju pera takva dva poteza ne mogu nikad ukrstiti, a osim toga je takvo spajanje i neugodnog dojma do grdila.

i talasasta crta više je zanimljiva nego elipsa itd. Što je složenija konstrukcija, to je i podoba kršnija i više raznolika.

Istu postupnost opažamo i na tjelesnim podobama. Tu možemo i opet započeti posmatranjem najjednostavnijeg oblika, loptom,

104., 105. i 106. slika.

pa prijeći na sočivaste oblike (leća) i elipsoide, a zaključićemo konačno sa ovalnim, valovitim i drugim podobama. Prema tome se kod nekih crta osniva ljepota na pravilnosti i raznolikosti njihovoj.

Plemenitost u tvorevinama od organskih crta, kojih su oblici beskonačno različiti, osniva se ipak poglavito na grupiranosti njihovoj, dakle u izvjesnoj svezi njihovoj.

Previdjevši ovu pošljednju okolnost, mnogi su se stručnjaci dugo zanimali pitanjem, u čemu da se potraži ljepota crte; naročito se engleski slikar Hogarth (1667.—1764.) bavio potanko tim problemom. Plemenitost neke crte cijeni i on prema tome, koliko je složeno neke pravilo na kome se osniva oblik dotične crte, te dolazi do zaključka, da prednost ide talasaste linije isporativši ih sa zatvorenim krivim crtama (kružnicom, ovalnom crtom i elipsom), i da je najljepša ona crta, koja nastaje po najopsežnijem pravilu, naime valovita crta na vitkom čunju, što se izvija na podobu »roga od obilja.« Da valovitu crtu prikaže još zanimljivijom, on je šatira tako, da je po srijedi izašla najdeblja a pri krajevima sve tanja, dok se konačno ne izgubi, onako po prilici kao kad se piše osnovna crta na latinskom velikom slovu L.

Ovo mišljenje ipak vrijedi samo donekle, pošto sa jednom jeditom crtom, ma kako da je složena, nije nikako moguće polučiti takav dojam, kao sa čitavom grupom od linija, ako je uspjela. I tu vrijedi pravilo, da jedan jediti elemenat od podobe ne može na po se nikakvu ideju izraziti, niti je ostvariti. Ostaćemo dakle pri ranijoj svojoj oznaki, da se suština lijepih crta ima tražiti u njihovoj pravilnosti, raznolikosti i grupiranosti, što ćemo u daljem i dokazati.

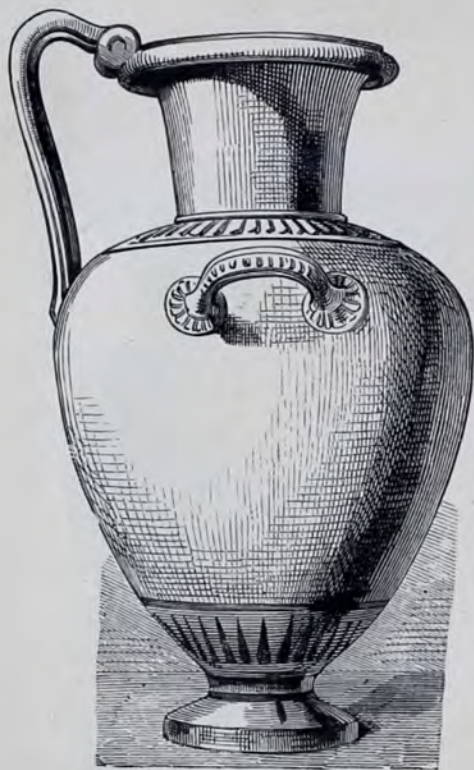
Kao što svaki oblik, tako i krivocrtni, izgleda puno ljepši, kad je simetrički raspoređen. Oris je grčkih vaza obično sasamjednostavan, pa ipak koliko je samo privlačnosti u toj elegantnoj posudi, koliko je plemenita podoba njena!

Za ilustraciju ove postavke o dojmu simetrije pri krivocrtnim podobama neka posluže dvije slike tih posuda, što se ovdje iz-

107. slika.

nose (107. i 108. slika). Baš kad se i ne gleda na ukras njihov, preostaje još uvijek lijepa podoba. Neobojene vaze, kakove se danas vigjaju po trgovinama i školama, kao imitacija grčkim vazama, ne manje su pristale sa svoje lijepe podobe.

108. slika.

Ako поблиže promotrimo biljne podobe, teško je pravo odrediti, čemu da se više divimo na njima, da li plemenitom obliku pojedinih valova ili njihovoj krasnoj grupi, koja se ističe simetrijom, a često i pravilnim porregjajem jednolikih česti (na okruglim cvjetovima). Već sam oris nazubljenog i na podobu mahalice razvijenog lista tvori čitav sustav od krivih crta, što se sa površine lista razlaze na sve strane, prilagodujući se raznoj dužini tih strana.

Dok se na geometrijskim crtama opaža neka oporost, koja potiče od prevelike pravilnosti podobe, pošto se slično svodu (kome i liči dosta) ne smije nigdje ugibati, jer bi inače izgledala ružno (n. pr. kružnica sa oštećenim rubom na orisu), organske su crte na oko meke, elastične, pošto se uginju lako, kad se sukobe sa kojim drugim crtama, a da im podoba ipak ne izgubi ništa od svoje ljepote. Organske se crte mjestimično mogu naime i jače uvijati, bez ikakve opasnosti. Na slici od biljnih oblika može se ova popustljivost i mekoća još i time povećati, da se oštri vrhovi iz reda umjereno zaokruže. Letimičan pogled na šiljaste i zaokružene oblike istoga roda biće već dovoljan, da nas uvjeri o velikoj razlici u dojmu jednih i drugih.

Suprotan položaj sličnih kontura.

Oris na čovječjem tijelu tvore u glavnome njegove konstruktivne česti, (koje mu daju čvrstu podlogu) naime kostur,

i podobe što oživljavaju kostur, a to su mišići. Time što su udovi (ekstremiteti) složeni od česti, i što se različito pokreću, i što je gornji dio trupa takogjer podoban, da se na sve strane naginje i konačno tijekom, što mišići obrazuju s vana plemenite crte, koje se pri svakom pokretu cijelog tijela kao i pojedinih mu česti mijenjaju, jer pri tome bivaju ili kraće ili duže, nastaju izvjesna promjenljiva nadimanja, a po tome i talasasti orisi na čovječjoj podobi.

Ako posmotrimo promjenu crta na nesimetričkim čestima čovječjeg tijela, n. pr. na orisu šake, prstiju, uočićemo neprekidnu igru talasastih crta, koja postaje time zanimljiva, što svakom talasu na jednoj strani redovno odgovara sličan, suprotan talas na protivnoj strani. Tako nastaje primamljiva igra u dvoje, — duet, mogli bi reći, koji se prekida jedino na zglobovima.

109. slika.

Da potanje proučimo tu pojavu, posmotrićemo поближе oris jednoga kažiprsta (109. slika). Ondje, gdje mu je početak na dlanu, tako reći na samom korjenu kažiprsta, nalazi se prvo zglovlak; od njega na suprotnoj strani opažamo uzvišenu čest dlana na podobu jastučića, što se povlači duž svih prstiju. Iza toga slijedi na prvom članku prsta (polazeći od dlana) jedna

udubina pri donjem orisu prsta. Dalje s obe strane članka (u njegovoj sredini) imamo po jednu uzvišenost. Na orisu s vanske strane slijedi sad izbočen zglavak; ispred njega kao i za njim opažamo malene udubine, a ovima na suprot imamo konačno i opet zarez na unutrašnjoj strani orisa.

I ova čudnovata igra ponavlja se još dvaput, s tom razlikom, što je skrajnji članak na prstu spram spoljašnje strane previjen, i što nokat prekračuje pošljednji talas. Takova uzajamna igra talasastih crta opaža se na svijem prstima; a jedna drugoj je slična na na jednoj te istoj ruci. Naravno da nam za primjer služi lijepo uobličena šaka na mlagjoj osobi, kojoj šaka nije mršava, niti je teškim radom unakažena.*)

Sličnu dvogubu igru talasa uočićemo i kad promatramo opružene prste sa spoljašnje strane šake, na podlanici, na kojima se ti orisi, polazeći od šake k vrhovima od prstiju, jedno drugom približuju. Ova igra talasastih crta na prstima sa spoljašnje strane šake istina manje udara u oči, nego ona na unutrašnjoj strani, ali je od nje daleko nježnija.

Te grupe od nježnih crta, što se neprekidno mijenjaju iz uzroka toga, što pri svakom kretanju nastaju nove kombinacije, a pri kosom pogledu crte sa strane prelaze u unutrašnje i spoljašnje talasaste linije, mučno je crtaču reproducirati.

Ista igra talasastih crta opaža se i na rukama, polazeći od trupa, a i na nogama dakako sa nekim razlikama, što se objašnjaju time, da je upotreba od nogu druga, nego od ruku.

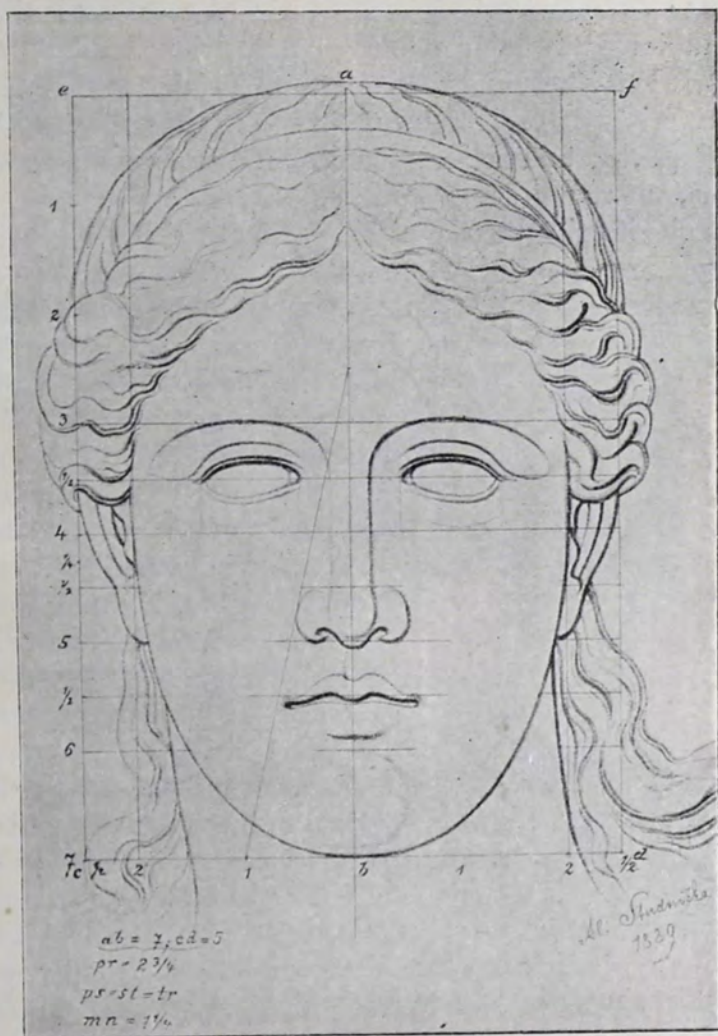
Oblik crta na nogama nije manje lijep, nego što je na šaci, pače je i osnovna podoba noge dopadljivija, ako naime nije iskvarena. Ljepota noge probija šta više i kroz kožnu obuću, jer se često puta čuje na ulici zboriti, kako ova ili ona osoba od prolaznika ima krasnu nogu.

Jasno je da je sva čar dvogube igre do načina, kako se dvije crte, i poglavito orisi, jedan od drugog odmiču i opet jedno drugom primiču, prema tome odlučuje u tome stupanj nadimanja, t. j. razlika u opetovnom primicanju i odmicanju crta na orisu.

Jednaka debljina, jednak sastav, jednaka muskalatura, ukratko jedan te isti slog svih česti na tijelu donosi sobom, da je sastav crta na nogama sličan obliku crta na rukama, pa je sličan i onima na glavi i trupu, kao što se uopće na istom tijelu opaža potpuna srodnost u obliku svih česti.

*) Slika od ove ruke prenešena je amo iz Škole za crtanje od J. Bague-a.

Nije dakle zaludu rekao neki filozof, da oris čovječe podobe nije moguće nikako po pamćenju nacrtati. Savjesni se slikara s togar vazda i služe prikladnim modelom, ispravljajući na svojoj slici samo sporedne oblike, koji im nijesu uspjeti. Pri tome se

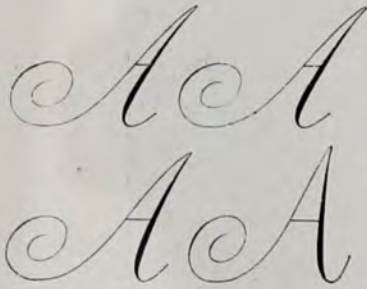
110. slika.

još moraju dobro čuvati, da u svoju sliku umetnu sastav crta od koje druge, strane osobe. Takav bi postupak utjecao na onoga, koji se razumijeva u te stvari, kao kad bi neko zakrpio svoju haljinu zakrpom od druge boje, nego što je sama haljina.

Pošto se dakle pri svakom pokretu svaki oris na tijelu mijenja, jedan u drugi prelazi, i pošto je na svakoj česti tijela toliko različitih orisa, koliko je i položaja pri njegovom okretanju, slijedi, da je čovječje tijelo neicrpivi majdan za lijepe grupe od svakovrsnih crta.

Veoma je zanimljivo, što se opazilo, da su ocrti tijela puno ljepši, kad im držanje nije strogo simetričko, nego kad tvore grupu, pri kojoj se simetrički ocrti mijenjaju tako, da postaju samo slični jedno drugom. Strogom simetrijom gube oblici svoju mekoću, postaju nekud ukočeni, a pri sličnosti ocrta čine se elastičnima, naravno samo kod onih česti, što su tako spojene, da su manje ili više pokretne.

Strogo provedena simetrija podoba jedino umjetnim proizvodima, jer nepopustljiv oblik pristaje daleko bolje čvrstoj masi, nego živom organizmu, kome je opet puno priličnije, da se označi promjenljivom, ne strogom, dakle ne ukočenom podobom; pošto promjenljiv oblik, ili kako to umjetnici vele, pokretna crta, znači život.

111. slika.

Na licu je čovječjem puno takvih dvogubih igara. Na očima obrazuju vanredno finu igru naročito oris onog dijela očnje kugle, što se vidi; na cijeni je tako zvana bademasta podoba očiju. (110. slika.)

Na istoj je cijeni, što se tiče ljepote oblika, oris na kopcima (kanje), dvije dvogube igre u položaju jedna prema drugoj. Lukovi su na kopcima pri dnu, što prate oris očiju, i okviruju ga, vrlo zanosni, i gotovo da su na podobu elipse. Pošto očnja kugla, posmatrana sa strane, tvori kružnicu, i pošto ostali orisi na oku sadrže mnogo česti na podobu elipse, što su vazda u skladu, to u najviše slučajeva oko postaje živo već i uslijed tih grupa od crta, što ga prate i zaokviruju.

Usta se takogjer ističu krasnim dvogubim igrama. Na gornjoj usni ima tri grupe od crta, srednju čest čini oblik sličan dvama lukovima, lijeva i desna strana pak omegnata je talasastim podobama u jednakom položaju, a sastaju se u kutu od usta. Na donjoj usni opažaju se pravilno dvije česti, što ih spajaju u sredini nježni lukovi; donji je oris suprotan gornjem.

Čitavo more od talasa, što tvore skladne grupe, da ih se ne možeš dovoljno nagledati, opažamo na kosi grčke i rimske

plastike (39. slika). Frizura je starih poprsja općenito uzorna, jer je na njima prost oblik oživljen plemenitom igrom talasa, dok moderni svijet nasuprot ide danas za tijem, da čudnjačkom grupiranošću kose i kovrčenjem privuče pažnju na se.*)

Da otkrijemo tajnu prijatnog dojma, što ga čutimo na sličnim oblicima u položaju jedan prema drugome, promotrimo u prvom redu proste podobe, što dolaze na latinskim slovima. Na velikom A (111. slika) imamo debelom potezu nasuprot jedan tanak potez, pa premda su lukovi, uzevši ih na po se, neznatni, ipak nas se prema prilikama njihova grupa ugodno doimlje. Da nagjemo razlog prijatnom dojmu, valja nam samo obe crte na slovu ozdo jednu od druge sve više i više odmicati. Čim bi kut na vrhu slova prekoračio izvjesnu veličinu, dojam postaje neugodan. Kad je rastojanje poteza ozdo, na krajevima od slova, preveliko, divergencija dakle znatna, onda ne utječu više česti kao cjelina, nego se razrogjuju, i svaka se crta javlja samostalno; ako još crta ni sama po sebi nije lijepe podobe, onda nas po gotovu ne može više zadovoljiti. Prema ovome dvo-

112. slika.

guba igra nastaje samo onda, kad suprotne crte teku jedna spored druge, a ne da se razilaze, čas primičući se jedna drugoj, a čas odmičući se jedna od druge, i kad su srodne po svome obliku.

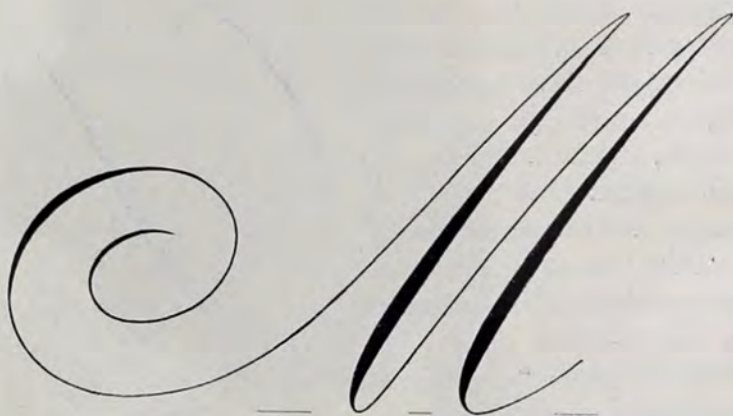
Sličnu dvogubu igru opažamo još i na slovima: D, J, M (112. i 113. slika), na ovom zadnjem slovu dvije igre, dalje na slovu H, N, U, V, W, i Y.

Ako na slovima, što smo ih radi primjera naveli, isporavimo suprotan položaj osnovnih crta po različitim svojim varijacijama, onda ćemo saznati za razlog sa koga je uspravno pismo manje lijepo: velikim kutima pometa se naime igra osnovnih crta.

*) Stara je frizura bila više prikladna za žensku podobu. Crte su na toj frizuri bile u skladu sa talasastom igrom na orisu tijela, a savremeno češljanje u ženskinja je koketno, ali ne rijetko i tako prostačko, kao što im je smiješan i nakit na šeširima. (Spored cvijeća, što se do neba oteglu, još im fale jedino lonci na šeširu.)

Jasno je dakle da čar i krasota dvogube igre zavisi od načina, kako se dva poteza, poglavito pak kako se orisi, jedan od drugog odmiču i opet jedno drugom primiču; prema tome odlučuje stepen nadimanja, t. j. raznolikost u opetovnoj konvergentnosti i divergentnosti crtâ.

U ornamentici se često puta primjenjuju krivocrtni orisi u suprotnom položaju. Naročito su arapski ukrasi od takove ruke, da nas se ugodno doimlju poglavito igrom svojih crta na orisu. Oblici su im lista vazda vitki, a razvijaju se jedan iz drugog. Racjepkani ili inače jako raščlanjeni oblici lišća u njih se uopće nikad ne vigjaju. Obli orisi nastaju često puta od potpuno simetričkih crta time, što se jedna strana na konturi pomakne duž osovine oblika, koji je izvorno trebao da bude simetričan.

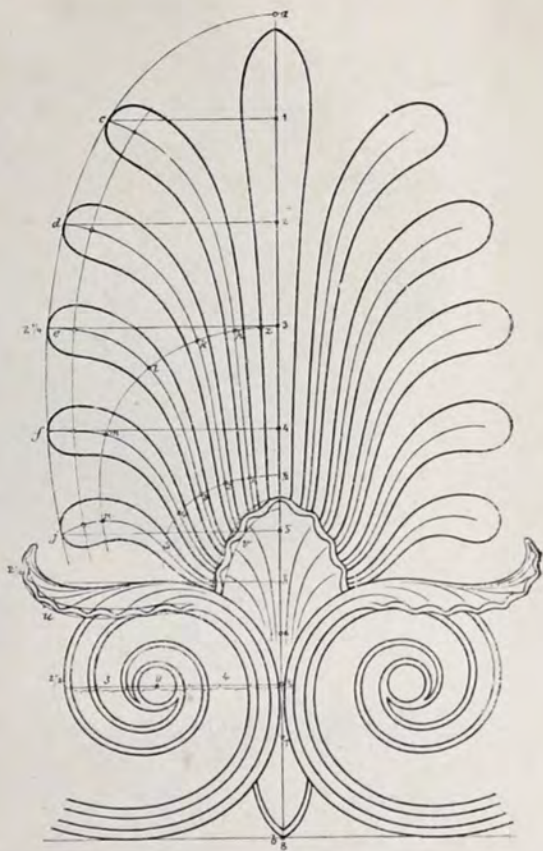
113. slika.

Čitav koncert od dvogube igre imamo na palmetama. Njome se odlikuje svaka čest, svaki list na palmeti; na svima je listovima dvoguba igra jedna drugoj slična, a elegantnošću svojih crta još se više ističe. Dojam je dosta sličan onome, što smo ga imali na orisu lijepe šake.

Ako i jesu navedene dvogube igre od crta prije svega značajna po carstvo životinja, imajući da zahvale za svoj postanak poglavito sastavu svojih mišića, a pri biljnim podobama primaju na se drugi karakter, pošto tu tvore obično oris na lišću, — izuzetno primjenjuju se ipak i u gragjevinstvu. Izuzetno s togar, jer kamen valja da odgovara u glavnome matematskim, pravilnim, pravim i krivim crtama. Jedino na kruni sastavnih česti gragjevinstvu, a to je na stupovima, što se grčki umjetnik vrlo umjereno služio dvogubim igrama od crta. Za podupiranje u uspravnom pravcu stup ne smije biti svugdje pojednako debeo, jer bi

onda u srijedi izišao preslab. Tu se lome sve uspravne česti, na kojima počiva kakav teret, ako t. j. posvuda imaju jednaku debljinu, i ako su bili preopterećeni. Konstrukcije, što su mjestimice tako slabe, da im iskusno oko na mah zapazi takova mjesta, imaju neugodan dojam, te im je najmanje mjesta na divotnim gragjevinama.

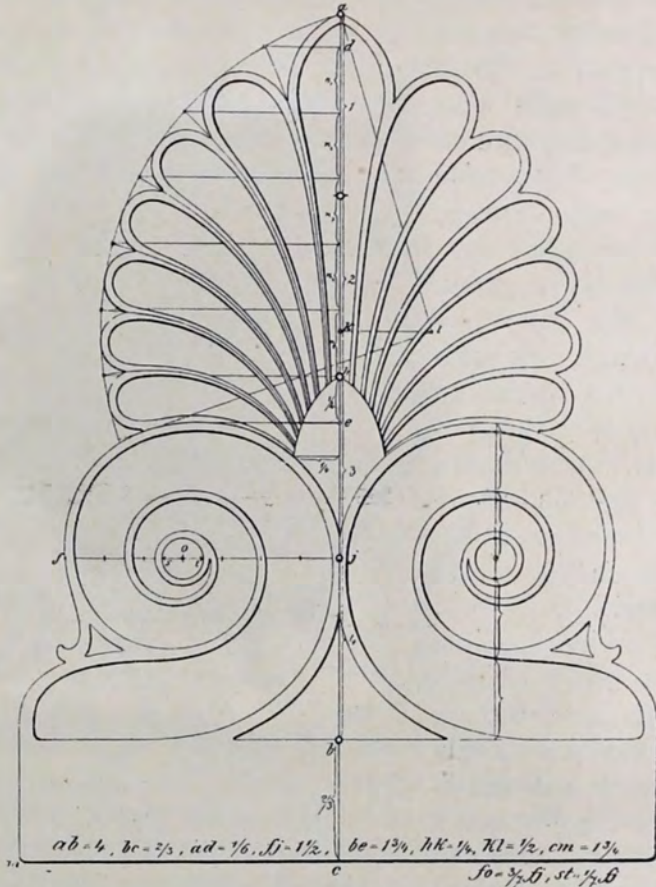
Ali ni stup, koji bi na sredini bio najjači, ne bi godio razvijenom ukusu. S jedne strane za to, što je stup sam po sebi vrlo težak, te su mu prema tome donje česti više opterećene nego gornje, i kad bi se samo ova okolnost imala na umu, morao bi biti ozdo najdeblji; s druge pak strane oblik, što uspravno stoji, ako je u sredini ponajdeblji, ne bi bio u skladu sa ostalim čestima monumentalne podobe, jer su monumentalne česti vazda ozdo masivnije, kao i čitava gragjevina što ima na sebi isto takvo obilježje. Tako je eto došlo da se najveća debljina morala premetnuti od sredine bliže k osnovi, podnožju, a u tome je i po tome nastanuo plemeniti oblik, koji se od ozdo pa naviše umjereno nadimlje, da se oko gornjeg svršetka i opet suzi i pripremi mjesta za vrat i kapitel, za glavu na stupu. Megju ovima čine izuzetak stupovi u grčkim hramovima dorskog sloga, koji su pri temelju najснаžniji, premda je i na njima širina stupa različita, ozdo divergiraju orisi ipak tako znatno, da nije bilo nikako moguće postaviti ga na podnožje (postamenat). Jer nekud je ružno vidjeti, da na prizmatičku podobu sa uspravnim pobočnim površinama dogje vitak oblik čunja. Stup, koji je pri temelju najdeblji, nije potrebno ozdo utvrgjivati time, što bi mu se podmetlo što kao

114. slika.

podnožje, pošto je po sebi već dosta čvrst, da odoli teretu i pritisku.

Ko se osvrne po svijetu podoba van sumje će zamijetiti još puno dvogubih igara od crta. Prijatan dojam simetrije objašnjuje se poglavito posebnim oblikom dvogube igre, po kome suprotni orisi imaju ne samo jednaku podobu no i jednaku veličinu.

115. slika.

Pravilne grupe od crta najviše su razvijene, (kao što se vidi iz priloženih slika,) na grčkim palmetama i na palmetama renesanse na kojima nalazimo čitave familije od crta, (114. i 115. slika), kakove smo malo čas posmatrali i na konturama jedno drugom sličnih, ali po veličini nejednakih prstiju.*)

*) Opširnije o ornamentima raznih palmata nalazi se u djelu: «Palmete» od Studničke u kome se osim potpune teorije o ovoj grani ornamentike nalaze priloženi i najkrasniji primjeri ornamentata u velikom formatu i lijepo obojeni. (Izdanje J. Studničke & Dr. u Sarajevu.)

Umjetno obrtnički proizvodi renesanse n. pr. svijećnjaci (obično sa tri lule) spomenici, sarkofage itd. liveni u bronci i od mramora jesu uzorna djela, koja svjedoče o razvijenom ukusu tadašnjeg doba; sva se odlikuju elegantnim konturama svojim.

116. slika

I ornamenti kulturnih naroda na istoku ističu se neobično živom igrom crta; osobito je arapski i mavrijski način ukrašavanja spomena vrijedan. Iza njih su nam preostale basnoslovne grupiranosti od plemenitih crta, sve jedna ljepša od drugih. Na njima nalazimo one već napomenute parove od poteza u postupnom kretanju. (Vidi 34. i 116. sliku.) Priložene su slike samo slaba kopija prekrasno obojenih originala.

6. Pojave svjetlosti.

Neka je grupiranost i najzanimljivija, a podoba najplemenitija, pravu vrijednost rijetko da će kad dostignuti, ako ih svjetlošću ne oživimo, a sjenom ako im ljepotu ne uzdignemo. Istina da se plastika na nekim predmetima može uočiti i pratiti već po samim konturama, naime po krivinama i prelomljenim crtama perspektivne slike njihove, ali do potpunosti u dojmu svoje pojave ipak će dospjeti tek valjanim osvjetljenjem i sjenom, što potiče od osvjetljenja, te plastiku razgovjetnom čini. Ovome nije teško naći i dokaze: neka se stavi oris kog predmeta, bilo geometrijskog tijela bilo pak lica, spored osjenčanih slika od tih predmeta, pa da se na mah uvidi kolika je velika razlika među njima.

Ali u više slučajeva bez utjecaja svjetlosti ne bismo nikako ni bili u stanju dobiti pravi pojam o obliku predmeta, što ga promatramo, izuzevši slučaj, da bi smo mogli pipanjem ispitati površinu tijela, što je pak redak slučaj. Ovdje se misli na oblike što imaju jednake konture, kad ih posmatramo s neke odregjene strane, kao n. pr. površinu kružnice i čunja (stožac) ili podobe što su raznovrsno talasaste, na kojima su talasaste crte takve prirode, da ih sa mjesta, što ga zauzima posmatrač, nije moguće nikako reproducirati.

Na jedan drugi način može se svako veoma lako uvjeriti o utjecaju svjetlosti, kad se bude ogledalom u ruci okretao tako, da se prirodno ili umjetno osvjetljenje njegovog lica od časa do časa mijenja. Sasvijem će drukči biti izgled lica, kad se osvijetli sprijeda, (naime najmanje zanimljivo i sa najmanje živosti,) a drukči kad svjetlost bude dolazila sa strane, od stragu, od ozdo ili od ozgor i t. d. Ako se kome pričini nezgodno, da na vlastitoj osobi izvodi takve opite, od volje mu je da upotrebi na to i stranu osobu ili kakvo poprsje, koje će naizmjenice osvjetljivati sa svake strane, pa će vidjeti, kako je jedna te ista plastična podoba uz izvjesno osvjetljenje veoma živa i krasna, a uz drugo koje osvjetljene opet gubi puno od svoje ljepote i živosti. Oko sa dugim i gustim trepavicama daleko je zanimljivije, nego sa kratkim i rijetkim, rehavim, a razlog je tome u dojmu sjenke od dugih trepavica. Zasjenjeno oko izgleda puno dublje, duhovitije i zagonetnije, nego oko kome se oblici u punoj svjetlosti jasno razaznaju; od rožnice odražena svjetlost ima u ovom slučaju još jači dojam. S toga razloga zrelija mladež obojeg spola radije i

nosi šešire sa širokim obodom. Široki obod na šeširu baca gustu sjenu na lice, i pozajmljuje očima tajanstvenu dublinu. S istog razloga i ženskinje na istoku zamazuje tamnom bojom najbliža mjesta oko očiju.

Koliko doprinosi pravilno zasjenjivanje izgledu lica, o tome imaju najbolje iskustvo slikari, koji slikaju potrete. Poneko lice, koje je u konturama neugledno, postaje sjenčanjem često puta živo i krasno.

Kao što se naše oko osjenjavanjem oživljava, slično tome i oko nekog predjela, a to je jezersko ogledalo, sa šumama na svojim obalama, što ovdje zamjenjuju trepavice, postaje nekud dublje i življe i tajanstvenije. Uz to šume oživljuju tu sliku i time, što se odrazuju na mirnoj i umjereno pokretnoj površini vode.

U ovi red imamo uvrstiti i utjecaj aftulje na prozorima i vratima kad su jako izbočene, kao i utjecaj glavnih aftulja, jer sve oživljavaju gragjevinu bacanjem sjene. Uopće se dojam svakog plastičnog predmeta prikladnim sjenčanjem povećava, a neprikladnim narušava, kao što možemo tako što dnevno promatrati na arhitekturama, pa i na čitavim predjelima. Za to se svaki iskusan slikar slikajući predjele savjesno trudi, da prije svega ispita, pri kome će osvjetljenju dotičan kraj imati najljepši izgled, pa će istom iza toga preći na izradu same slike.

Sjenka se ima smatrati za stalnog pratioca plastike, koji sudjeluje u svakom plastičkom prikazivanju predmeta.

Znajući, da od položaja prema svjetlosti zavisi, da li će i koliko će neka površina biti jasnija ili tamnija, tako da će joj različite česti, ako je površina neravna, različito biti i osvjetljene, može se po pojavama svjetlosti zaključiti na položaj svih površina i njenih česti, prema tome i na položaj svih elemenata od površine jedan prema drugome, a po tome i na oblik samog predmeta. Na crtežu se dakle plastika ističe prikazivanjem sjene. A oko, zaključujući po osjenjavanju na oblik predmeta, rješava u ovome slučaju na temelju dugogodišnjeg iskustva veoma složen zadatak.

Koliko slikari i kipari umiju cijiniti utjecaj dobre osvjetje, vidi se najbolje po tome, što oni u svoje umjetničke radionice na osobiti način uvode svjetlost, tako naime, da im vidjelo po mogućnosti dolazi od ozgor. Time likovi dobijaju manje jaku svjetlost, a snažniju sjen. Prejaka bi svjetlost prouzrokovala nemir, dok mnoge polusjenke rasprotiru blag dojam i spajaju na prirodan način svjetlost sa sjenom.

Fotografi, kojima uspjeh zaviši ne samo od dobre grupiranosti, nego naročito još i od uspješnog osvjetljenja, rade u prostorijama, u kojima je jedan zid kao i krov od stakla, da po volji mogu osvjetljenje regulirati. Uza sve to nije im moguće na svakom mjestu doći do povoljnog rezultata, pošto i sama okolina od zgrade puno utječe na način osvjetljenja. (Visoke kuće, drveta itd.)

Kako postaje različito osvjetljenje i osjenjavanje.

Kad se kakav bilo predmet crta, onda se: 1. ili označe crtama samo njegove megje, pa se dobije oris (kontura) predmeta, ili se 2. podražavaju i sjenke, što postaju na njegovoj površini, te se dobije plastičan lik od predmeta.

Premda jasnija ili manje jasna svjetlost na osvjetljenoj površini sliku puno oživljava, ipak je utjecaj, što dolazi od različite sjene još daleko moćniji. Sjenke nastaju ili na onim površinama, što su od svjetlosti otkrenute, te se obrazuje vlastita sjena njihova, ili se pak javljaju i na površinama, što su doduše okrenute prema svjetlosti, ali ipak bivaju tamne iz uzroka toga, što svjetlost od vidjela progutaju ona tijela, što se nalaze izmegju njih i vidjela. Ova se sjena zove sjena iza mračnog tijela zasjenka, a i bačena sjena.

Kad bi predmeti potpuno upili sve zrake od svjetlosti što na nji padaju, onda ne bismo bili u stanju vidjeti ni jedan predmet, pa da je i još toliko sjajno osvjetljen, pošto od njega ne bi dospjele nikoje zrake do našega oka. Ali kako se svjetlost od svakog predmeta odbija to dopiye, i u naše oko, te osvijetli i one česti tijela, što nijesu okrenute vidjelu i što su u zasjenci tako, da postanu vidljive. Ova sekundarna osvjeta zove se odraz ili refleks.

Od kolikog je značaja refleks, svakom je jasno, kad pomisli da svjetlost izravna osvjetljava samo jedan dio od tijela, dok odraz obasjava cio predmet, po tome ublažuje sve sjene, i unosi veliku promjenu megju njih.

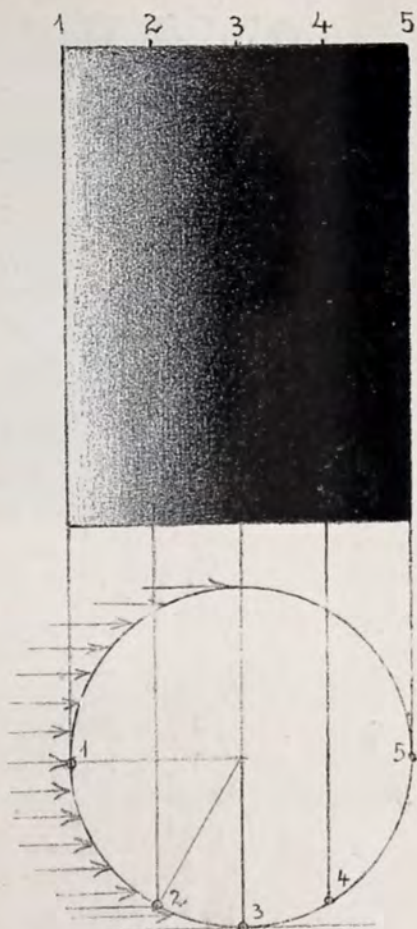
Bez refleksa bi n. pr. površina od valjka (117. slika) samo do pola izgledala osvjetljena i bila bi vidna, dok bi druga polovina (ovdje desna) bila sasvijem crna, dakle se ne bi nikako vidjela. Ali ako uvažimo utjecaj od refleksa, onda će se sjena ublažiti, crtež će doći mehak, a slika različitija. Pa pošto refleks osvjetljuje i zasjenu, (t. j. sjenku, što je baca mračno tijelo) a nejednako, (najmanje one površine, što su okrenute spram svjetlosti), to će se i tu unijeti promjena i život, (118. slika.)

Osjenjene partije na tijelima i grupama od tijela, što su refleksom obasjane, zovu se i jasno-tamnima. S različitih promjena, što nastaju odraženim zrakama, dojam jasne tame postaje vanredno čaroban.

Neuglačane površine više se cijene nego sjajne, jer prve rasipaju svjetlost, što na njih pada, na sve strane, te imaju dakle miran dojam, dosta sličan dojamu od kadife, dok sjajne površine odražuju svjetlost samo u jednom pravcu te dotičan predmet bude preosvijetljen, »sve dreči«, kako se veli. No od prejake sjajne svjetlosti zabliješte oči, pa je tvorni umjetnici iz uzroka toga čisto preziru. Ima na žalost ljudi, da poneki lik sasvijem upropaste time, što ga u svojoj prostoti premažu sjajnim lakom. Puno je svijeta što upravo jagmi za proizvodima, što se blistaju, pa i kad namještaj kupuju, vazda će radije uzeti politirane nego blijede, mat stvari. U kratko kao ono mala djeca mašaju se samo za predmete, što se blistaju!

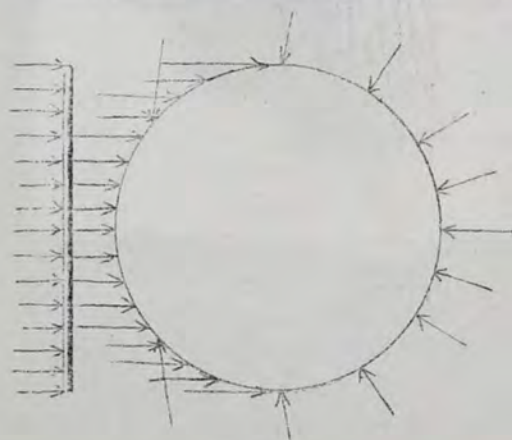
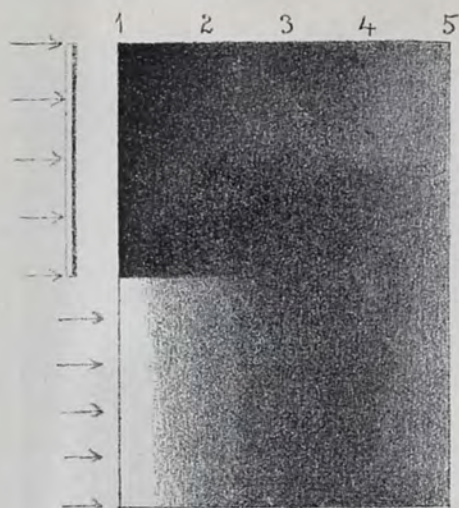
Sjajnim je predmetima samo onda i ondje mjesta, gdje se njima oživljavaju goleme površine, što su mat, spored kojih malo sjaja upravo iščezava, gledajući na veličinu površine; n. pr. uske trake na bogato profiliranim okvirima, sjajna puceta na blijedo-sjajnom (mat) namještaju itd.

Priroda je čovječje lice takogjer oživila sjajnim ukrasom, a to očima, koje ipak, pošto su okrugle, samo u jednoj tački reflektiraju svjetlost. Već i samom tom osobinom očiju priroda je nekud naglasila vrijednost njihovu. Oči su jedine tačke na našem tijelu, što su oživljene odraženom, punom svjetlošću. Ova štednja sa podobama, što bliješte, neka tvornim zanatlijama i najširim sloje-

117. slika.

vima društva posluži za primjer i ugled, jer na znatno-velikoj površini čitavog tijelâ jedino što su još nokti na prstima sjajni, blijedo-sjajni, ali takogjer okrugli i prema tome uvijek samo na usku traku što svjetlost umjereno reflektiraju. Bilo je, a biće izuzetno i sad još, da poneki nose ščešljanu, uglagjenu kosu, koja se mašču

118. slika.

namazana sve sjaji. Ko do sad nije umio da rastumači sebi, za što mu je neugodno bilo vidjeti tako ščešljanu kosu, zar će ovim razlaganjem pogoditi pravi razlog; osim toga se pri širokoj, sjajnoj površini na kosi mala iskra od očiju potpuno gubi: oko u gledaoca čisto nehotično omakne s oka dotične osobe na zalizanu mu kosu, što se tako neugodno sjaji i blista!

Iz dovde rečenoga slijedi, da su pojave svjetla za razumijevanje raznih oblika često puta neminovno potrebne, i da uljepšavanju i oživljavanju njihovom neobično puno doprinose.

7. Boja.

Pri svoj savršenosti oblika, koju smo i kakvu smo je dovde upoznali, svijet bi za čovječji rod ipak bio malo gostoljubiv, kad bi u njemu nedostojala

boja. Istina, da je s veoma pojmljivih razloga teško utvrditi, kakav bi bio dojam prirode, da je nešto bez boje, ali puno se ne će pogriješiti u poregjenju, ako se reče, da bi dosta sličan bio onome čustvu, što ga u nami pobugjuje potpuna, tako zvana mrtva, grobna tišina.

Već i nedovoljno osvjetljenje, kad sunce ne sja, udušuje veleljepnost boja u toj mjeri, da nas se priroda nekud tužno doimlje.

Ali ako želimo, da boje potpuno iščeznu, valja nam promatrati neki kraj samo kroz žuto staklo, što, kako je poznato, ne propušta nikako crvene, modre, ljubičaste a od česti ni zelene zrake, uslijed čega se podobe predmetâ samo kroz sjenu vide. Koje tako što kušao, biće da se ustravio, kako jedno i žalosno izgledaju posmatrani predmeti oko njega. Najbujniji krajevi prometnu se tim načinom u mrtvu pustinju. Pa i kad snijeg pokrije zemlju, imamo zgodu, da oćutimo i procijenimo utjecaj bezbojne prirode.

Kad se prirodom prospe jednaka, jedinstvena boja, onda opažamo u njoj neke osobite pojave. Na svjetlosti od mjeseca sve se vidi kroz neku modrikastu sjenu, koja naročito u ranu zoru, kad se dan od noći dijeli, jako odudara spored sunčeva svjetla. U jutarnjoj rumeni čitavi predjeli prelijavaju se žarkom crveni (alpska crven). A po danu sunčeve zrake pozlaćuju sve oblike, do kojih dopire, dok se po zalasku sunca rasprostire siva koprena nad prirodom.

Jednaka boja, čini da se razaznaju česti, što pripadaju jedna drugoj, a nejednaka luči strane česti jednu od druge. Srećno probranim bojama može se karakteristično obilježiti veselost i tuga, mladost i starost, nestalnost i pribranost, raskoš i oskudica, naobraženost i surovost, nevinost i pokvarenost.

Kao što se poneki nedostaci na podobi mogu pokriti šatiranjem, tako i boja pomaže, da se neke i neke pogrješke previde; zaustavljajući se na šarenilu boje, oko preleti preko pogrješnih mjesta. Za to je ženski svijet i neženja, kad narupi starost sa brazdama po licu, sjedinom na kosi i drugim nemilim svojim tragovima, bio od pamtivijeka za tijem, da raznim sredstvima nekud obnovi rumenilo obraza i boju lica, i da oboji kosu.

Boji je u prirodi, kao i predidućim činiocima lijepe podobe, prije svega namijenjeno da oživljava oblike; jer poneke su životinje samo jednobojne, druge su naprotiv tako okićene šarenilom, da ih uslijed toga gonioći još iz daleka, a i nehotice mogu ugledati. U drugu je ruku opet puno i takvih životinja, da ih boja potpuno zaklanja od pogleda njihovih gonilaca. U ovom slučaju boja im je dakle za obranu.*)

Uzorna je boja na čovječjem tijelu. To je neka vrsta boje

*) Kad sam se god. 1865. bavio u Londonu, jednom ću otići i u Kristalnu Palaću u Sydentam. Šetajući parkom, ugledam nekoliko ljudi, gdje stoje na jednoj ćuprijici nad potokom i nešto posmatraju u vodi. Pristupim bliže i naprezao sam se, da dokućim šta to oni tako ljubopitljivo gledaju, ali nijesam mogao opaziti ništa osobito. Istom nakon poduže vremena jedva otkrijem, da se na dnu sasvijem plitkog potoka grije mlad krokodil, kome je boja i neravna površina tijela tako sličila dnu potoka, da se nije opažala gotovo nikakva razlika. Mora postojati važan razlog, s koga priroda na jednoj strani korisnom bojom brani životinju od pogleda raznih gonilaca, a na drugoj strani opet druge životinje time zavodi tako, da ove ništa ne sluteći same padaju u čeljust svojih neprijatelja. Gdje je tu sad hvaljena teorija o boji, što štiti životinje od svojih neprijatelja?

kao kajmak sa raznim šatiranjem, imajući svojstvo, da ostale boje na čovječjem tijelu skladno udružuje. Uz jasnu mast kože priroda, kako je u I. dijelu već napomenuto, odabira plavu kosu, plave oči i nježno rumenkaste obraze, a uz mrku mast kože crnu kosu i crne oči, koraljne usne i jako rumenilo obraza. Umjetnici, kada je po srijedi više boja, uzimaju vazda kao temeljnu boju t. zv. kajmak boju za to, što se ova podudara s ostalim bojama.

Mi, Evropejci, obično smo mišljenja, kao da je naša jasna mast tijela najkrasnija, što pak nije pravilno, jer ako poblíže promotrimo mast kože u istočnog ženskinja, naći ćemo, da je naša boja kože, isporedivši je sa onom zasićenom istočnjačkom bojom, bolećivo blijeda, koja nas puno podsjeća na boju loze, što raste u mračnom zakutku, kuda jedva dopire sunčano svjetlo. Razlika u masti kože na našim ljepoticama i na istočnom ženskinju dosta je slična razlici, što postoji megju bijelom bojom na mramoru i onom žućkastom tonu na zrnu od bisera.

O bojama u carsvtu životinjstva već je raspravljano, pa ćemo radi dopune ukazati samo na raskošan ukras ptica, kukaca, lepirova, reptilija i sisavaca; ovo isto vrijedi i za biljno carstvo, a poglavito za ornamentiku na bilju i za rudno carstvo.

Ako i jeste svaki prirodni oblik na pobaška lijepo obojen, opet postaje još krasniji tijem, što su boje u njegovoj okolini, gledajući na živahnost im, u neku ruku srodne. Papagaji blistavo sjajne masti, koji u svojoj postojbini tako dobro pristaju uz tamošnju bogatu razkošnost boja, u umjerenj klimi narušavaju harmoniju; a opet naše najšerenije ptice izgubile bi se potpuno u tropškim šumama. Njihova boja izgledali bi sasma oskudna u izmjenjenim odnošajima.

U svakidašnjem se životu obično drži, kao da su boje u prirodi sasma čiste, što pak nikako ne stoji. Jer ne gledajući na dugine boje, veoma je teško naći čistu crvenu, žutu ili mavi boju, da u sebi ne sadrži znatnu primjesu od drugih boja. O tome se najlakše osvjedočiti, ako se neki predjel tri puta fotografira svaki put kroz drukče a drukče obojeno staklo, i to tako, da jedno staklo zadržava žute, drugo pak crvene a treće modre trake; jer pri tome će se naći, da nema gotovo ni kakav predmet, što ne bi imao sve tri boje u sebi. Na ovi način se mogu dobiti sa tri fotografske ploče sve moguće smjese od boja.*)

Zelene masti obično imaju u sebi crvenu šaru, a mrki i sivi tonovi imaju u sebi sve boje.

*) Ovaj je pokušaj izveo s potpunim uspjehom fotograf Albert u Minhenu, koji je takogjer sudjelovao u genijalnom pronalasku štampanja pomoću fotografiranja.

Da se obazremo sad na harmoniju boja. — Pod njome nam valja razumjeti miran, zajednički utjecaj svijeh šara; jer nije tako neobično, da boje na slici pobugjuju i nemir, da nam vrijegjaju oko, pače da ih nikako ni podnijeti ne možemo, po prilici tako, kao što nam uho muči muku, kad neko gudi na rgjavom inštrumentu.

Sunčana svjetlost utječe na oko bijelom šarom, premda se sastoji od obojenih zraka, kako nam se prikazuje na bojama od dúge. U prvom redu tu su tri osnovne boje, što se zovu i primarne boje: crvena, žuta i modra, a onda i smjese od po dvije osnovne boje:

narančasta (složena od crvene i žute),
zelena (» » modre » žute),
i ljubičasta (» » modre » crvene),

što se zovu sekundarnim bojama ili bojama drugog stepena.

Po tome što širina pojedinih boja, što ih imamo na dugi, nije jednaka, slijedi da osnovne masti u sunčanom svjetlu nijesu pojednako zastupljene: na modru boju otpada najveća, a na žutu najmanja površina. Prema tome je i širina sekundarnih boja nejednaka, ljubičaste je najveća, narančaste najmanja. No ta se nejednakost izjednači time, što su žute zrake najživlje i što se njihov utjecaj rasprostire i na okolicu, a dojam je modrih zraka opet najmirniji, nekud sasvijem stišan.

Ako se obojene zrake spoje u istom odnosu u kome ih imamo u dugi, nastaje i opet bijela svjetlost; ali ako se po tom odnosu smiješaju tvarne boje ili pigmenti, što se prodaju u trgovini, onda nastaje više ili manje otvoreno-siva boja, već kako su jasniji ili tamniji pigmenti, kojima smo se poslužili.*)

Uvijek se potvrđuje da šaren uzorak samo tako može imati dojam mirnoće ili harmonije, kad se polja pojedinih boja dovoljno ističu, da se mogu od jednom sagledati, i kad su boje po prilici u istom odnosu zastupljene kao u sunčevoj svjetlosti. Po ovome dakle neka je površina žute boje najmanja, plave boje najveća, a veličina crvene neka je u srednju ruku spram obe prve.

Ali je rijetko kad moguće, veličinu obojenih površina priudeliti napomenutoj razmjeri; s togar se uzima od one boje, na koju otpada prevelik prostor, blegji ton.

Ako su boje tako zastupljene, da im je dojam na temelju malo čas navedene razmjere miran, onda se veli da harmoniraju ili da se dopunjuju.

*) Poznat je fizikalnan eksperiment, po kome se krug boja oko središta tako naglo vrti, da se boje smiješaju, te se vide kao siv kotur.

No u praktičnom se životu rijetko kad traži potpuna harmonija, šta više želi se da poneka boja prevladjuje n. pr. kad se boje sobe, izbira namještaj itd. Sobe za spavanje i u kojima radimo obično se omaste bojom, što se ne blista, plavom (modra) ili zelenom, a za raskošno namještene dvorane bira se crvena i zlatna, ili bijela i zlatna boja.

Do harmonije se i tako dolazi, da se uz neku sekundarnu boju uzima ona primarna boja, koje nema u njoj, dakle uz ljubičastu uzima se žuta, uz zelenu crvena, a uz narančastu modra boja. I ovdje se može, kad razmjera u pojedinim površinama nije podesna, ispomoći time, da se proberu manje zasićene boje ili neka takva mast (pigment), koja izmiruje opreke. Postoji naime čitav niz crvene, žute i modre masti; ako treba da se odabere crvena šara uz neku zelenu, u kojoj je malo žute boje, onda se uzme otvoreno crvena boja, koja prelazi gotovo u žuto, n. pr. cinober ili saturnovo rumenilo.

Miješanjem svih triju primarnih boja tako, da jedna prevladjuje, dobiju se tercijalne boje ili boje trećega stepena, naime:

limunasto-žuta, (citrin,) kad je previše žute boje,
smegje-crvena (višnjikasta,) kad prevladjuje crvena, i
maslinasto-zelena, (oliv,) kad je previše modre boje.

Pošto su tercijalne boje zasićene svima osnovnim bojama, to ne utječu nikad živo, a zovu se prema tome još i prelomljenim bojama*).

Da se nekoj tercijalnoj boji pronagje boja, što je s njome u skladu, potrebno je uzeti samo onu, što je u dotičnoj tercijalnoj boji manje zastupljena. Limunasto-žutoj odgovarala bi prema tome ljubičasta ili česti od nje, modra i crvena; uz maslinasto-zelenu išla bi narančasta ili crvena i žuta boja. A svojstva pojedinih pigmentata mogla bi i ovdje poslužiti na to, da se boje, o kojima je riječ, izjednače.

Pošto osnovne boje utječu najživlje, blažije pak sekundarne i najbližije tercijalne, to nam prve služe za bojenje najmanje, druge za veće i zadnje za najveće površine, ako se t. j. ne će da okrnji dojam ni jedne šare. Ali čim je dopušteno, da se primarne masti upotrebe u blijedom tonu, taki se mogu bojiti njima i veće površine, a da ipak ne utječu neugodno.

Kad bi se pak boje jedna spored druge probrale i drukče, nego što je ovdje izloženo, nastao bi na mah nesklad, koji bi se,

*) Neku boju prelomiti znači, oduzeti joj oštrinu primjesom koje druge šare.

ako drukče ne ide, i opet mogao od česti, i samo tako otkloniti, ako bi zgodno probrali pigmente, kao što i priroda tim putem nastoji da izjednači opreke u bojama. Pepeljasto-siva*), crna i bijela mast kao i boje metalnog sjaja (zlatne, srebrne i brončane šare,) u skladu su sa svakom bojom. Po tome se možemo i s ovima poslužiti uz one, što se dopunjuju, ili se može zamijeniti i bijela srebrnom, a žuta zlatnom bojom.

Vazda je dobro, ako se pojedine zasićene šare (a to će reći one sa najjačim sjajem,) odvoje jedna od druge uskom trakom bijele, crne ili metalne masti, baš ako su i u skladu jedna s drugom. Crna, debela kontura oživljava svaku, a poglavito crvenu i žutu šaru. Iz uzroka toga se i upleće crna boja na kariratim tkaninama sred crvene boje, kako bi ova još više udarala u oči.

Zlatni ornamenti neka su vazda odvojeni crnim orisom od obojene osnove; a obojeni ornamenti na bijeloj ili crnoj osnovi mogu biti i bez konture.**)

Različite šare, poredane jedna uz drugu, imaju izgled, kao da bi nam nekoje bile bliže, a druge nekud udaljenije od nas. Tako žuta boja stupa unaprijed, modra uzmiče nazad, a crvena se drži sredine. Na ovu se pojavu valja obrazrijeti pri bojenju, kad se bode takove površine, što su izbočene i uvučene unutra. Ako se n. pr. na crno tiskanom predjelu nekoje partije pozadi premažu rijetkom modrom bojom, na mah će se činiti, da su nekud udaljenije, uzmaknu dakle nazad. Imače je poznato i to, da mrki tonovi neke boje odstupaju spored svjetlijih tonova iste boje. I ovu okolnost valja imati na umu, tako n. pr. pri bojenju fasade. Na žalost nije rijetko vidjeti, da su ornamenti na odskok ili žbuka na prozorima, kao okvir, prebojeni tmastom, a zidovi svijetlom bojom, te se tijekom narušava dobar dojam.

Žuta i žuto-crvena mast, obične boje na plamenu, imaju tako zvane tople, modrikaste smjese pak hladne tonove. Prema tome da li u nekoj složenoj boji prevladuje žuto-crvena ili modra šara, biće i složena boja topla ili hladna, pa će se prema tome i zvati toplom ili hladnom.

Bijela i žuta boja imaju svojstvo da povećavaju i da utječu na daleko, prostiru se, tako da kažemo, i na svoju okolinu. O

*) Na sivim se bojama opaža u većine, da imaju u sebi ponešto od modre, crvene ili smegje masti. Za takove ne vrijedi ovo pravilo.

**) Po Owen Jones-u.

bijeloj je boji poznato to, a o žutoj se možemo lako uvjeriti na ovaj način:

Oboji se 5^{mm} široka traka crnom masti, s obe njene strane načine se po 2^{mm} široke trake svijetlo-žute šare, iza toga neka slijede s obe strane i opet crne ali od 2^{mm} širine, do njih po 2^{mm} široke bijele trake i konačno 4^{mm} široke crne trake. S izvjesne daljine izgledaće ogragjena bijela traka, da je žuta. Tako daleko utječe ta boja!

Providne ili lazur-boje, što se nadopunjuju, uništavaju se od česti, kad ih povlačimo jednu po drugoj, tvoreći blijedo-siv ton; na taj se način suviše zasićena crvena boja može učiniti da bude svjetlija, kad se prevuče providnom bojom; može se dakle djelimično neutralizirati.

Kako vodene boje, kad jedna drugu ne pokriva, tako i providne masne boje (lazurne boje), kad se povlače jedna po drugoj, imaju neobično zanimljive tonove, do kojih običnim miješanjem ne možemo nikad doći. Na tome se osniva divotan dojam bojenja jedno po drugom, kojim su se služili poglavito u srednjem vijeku vrsni slikari. Prema tome se dolazi do drugih rezultata, ako se boje miješaju, a do drugih ako se prenose jedne na drugu. Neke se vodene boje ne smiju miješati već ni poradi toga, što ne podnose tako što, pošto tvore pramenast talog pri tome.

Miješanjem boja (izuzevši bijelu i crnu) nastaju različiti tonovi; primjesom bijele šare kojoj bilo masnoj (uljanjoj) boji dobija se jasniji, blegiji ton iliti visina tona, a primjesom crne postaje neki ton sve tmastiji, zagasitiji, što se zove dubljina tona. Ali primiješana bijela ili crna mast mora biti potpuno čista, ne smije se prelijevati ni u koju drugu boju.

No akvarel ili vodene boje ne podnose nikakvu primjesu od bijele boje, pošto bi se tijekom potpuno izmijenile; mjesto toga valja ih prenositi na hartiju proregjene, pa onda čine sa bjelinom hartije, što probija kroz takove šare, jasne tonove.

U Evropi se do skora općenito mislilo, kao da smo mi najbolji vještaci u bojenju; ali svjetske izložbe, u kojima je znatno učestvovao i Istok, dokazale su nesumnjivo, da nam, što se bojenja tiče, orijentalni narodi mogu biti još učiteljima.

Boja zasijeca duboko u svakidašnji život, s togar su joj vazda poklanjali veliku pažnju.

Još od prastarih vremena bilo je nešto obično, da su narodi probirali poneke boje i pretpostavljali ih drugima, služeći se njima, kad bi se javno prikazivali, kao obilježjem: tako na svojim zgra-

dama, odijelu, u ratu na zastavama, da se može razaznati, na kojoj se strani bore prijatelji, a na kojoj neprijatelji, i tako što. Ne samo kraljevske nego i vlasteoske kuće imale su svoje vlastite boje; ovo isto vrijedi i za zemlje i gradove; a pri raznim crkvenim obredima boje su vazda imale simbolički značaj.

Seoski svijet uživa u živahnim bojama, kojima se kiti narodna nošnja. Ali u koliko se i po selima sve više širi tako zvana kultura, u toliko se sve više gubi i ta nošnja. Mjesto narodne nošnje imamo modu, koja po nekoliko puta mijenja preko godine ne samo oblik nego i boju na odijelu. Živahna šara zbilja lijepo i pristaje za mlagji svijet; stariji pak oprezno probira manje živahne boje.

Sa nazivima za boje u našim prilikama stali smo vrlo oskudno; nedovoljni su nam. Ako se n. pr. zahtijeva, da se stanovita mjesta na ornamentu oboje crveno, onda je tako što sasma neodregjeno rečeno, pošto se ne zna, kojom da se od štokakvih deset različitih crvenih šara poslužimo. Bojadžije imaju zacijelo više od nekih petnaest crvenih boja, što su sve drukče i drukče jedna od druge. Od naših predaka imamo imena za boje, nazvane po općenito poznatim prirodninama, kojima su ih za uvijek odregjeno nagovijestili; jer priroda ne mijenja svoje boje nikad.

U ornamentici je boja znatan činilac, jer oživljava svaku podobu, razdvaja česti i puno doprinaša karakteristici oblika. Najkrasniji mavrijski ornamenat gubi puno od svoje vrijednosti kad se izostavi boja; jer ako i stoji, da i sama korektna kontura nagovješćuje slog nekog ornamenta, ipak se karakter njegov jasno ističe tek tako, ako se primijeni i ona boja, što podoba dotičnom slogu! Ako proučavamo ornamente raznih naroda, onda nam već i boja otkriva poneke okolnosti, u kojima dotičan narod živi, njegovu darovitost, njegovu ćud, podneblje i i. d.

Znanost i likarstvo tumače na razne načine harmoniju boja, šta više čudnov. o se razilaze i u tome, koji su harmonijski parovi boja. Zadatak ovog praktičnog djelca ne može biti, da raspravlja o tim razlikama, a ne bi imalo ni kakve praktične vrijednosti; s togar smo se ovdje i pridržavali samo onih temeljnih pravila, koja su shvatljiva, i kojima se u praktičnoj primjeni vazda postizava dobar uspjeh! Baš kad bi znanstvena temeljna pravila u ovome pravcu (u primjeni na čiste zrake od boja) i bila sasvijem pravilna, u primjeni na boje od mastila (pigmenti) ne će valjati potpuno nikad. Ali ako je neko ipak rad pozvati se na nepri-stranog suca, na najviši autoritet u harmoniji boja, najpriličnije

će biti, obratiti se na samu prirodu. Proučavajući pak boje na oblicima u prirodi, nema sumnje da će praktičari dobiti za pravo. Tako smo se u ovoj stvari i mi pridržavali pouke, što nam je sama priroda pruža.

8. Ornamenat.

Svaki se predmet savršenog oblika sastoji redovno od tri dijela:

1. Od štruktore ili skele, naime: od konštruktivnih česti, koji mu tvore osnovu, kostur da kažemo. Na umjetnoj su gragjevini te česti temeljni zidovi, stupovi i njihovi postamenti, grede, rogovi na krovu i. t. sl. na životinjskom tijelu kostur, na drvetu, džbunju i nekojem porašću debela, granje, peteljke itd.

2. Od česti kojima je svako tijelo omegjeno, kojim bilo načinom, kao što su na zgradi zidovi, na namještaju česti kojima se namještaj ispunja. i t. d.

3. Na prirodnim i umjetnim oblicima se često puta nalaze još i dijelovi, kojima su ukrašeni, a to su ornamenta. U ovome će se odjelku raspravljati samo o ornamentima.

Pod ornamentom se pak razumije svaki dodatak inače potpunoj podobi, kojim se njen dojam uzdiže i oživljava.

Obično se misli, kao da je ornamenat tipski biljeg plemenitijih ili umjetnih oblika, ali je takvo mišljenje sasvim pogrešno, jer ima puno i takvih savršenih podoba, na kojima nema nikako ureda (ornamenta); tako n. pr. monumentalne zgrade, koje se odlikuju svim faktorima lijepog oblika, premda ih ne oživljava nikakav ornamenat (oblici raznih posuda, čovječje tijelo itd.).

Ornamenat, koji se pridružio solidnom obliku, može se zgodno isporučiti osmjehom na licu zdravog čovjeka. Kao što i najljepše lice pobugjuje u nama ozbiljna čustva, kad ga nikad ne oživljava osmjeh, (tako zvano »strogo lice«,) isto je tako i dojam predmeta manje privlačan, kad je bez ikakva ukrasa, pa ma se inače i odlikovao svima ostalim činiocima ljepote. U ovome smislu mogao bi se ornamenat uzeti za osmjeh na obliku.

Svaki predmet, koji treba da je ukrašen, mora biti prije svega dobro konštruiran i solidno izragjen; na nesolidnu rabotu pristaje

ukras kao na bolesniku usiljen osmjeh. Ko bi htio ornamentom da sakrije nesolidnost predmeta, taj bi po prilici isto toliko postigao, koliko i trgovac, kad rgjavu robu zamota u svilu. (Spolja gladac, iznutra jarac.) Toga radi je prije svega potrebno da oblik uspije, a iza toga istom dolazi i ornamenat na red.

Ornamenat treba da se pridružuje osnovnom obliku na prirodan način, treba da se razvija neusiljeno iz njega, da po njemu bude jasniji i da se nagje samo ondje, gdje mu je mjesta, gdje bi osjetili, da na obliku nešto ne dostaje bez njega. (Završetak na vrhu od kule, zabat na zgradi, sredina na šišetu, veliki, prazni duvarovi i t. d.)

Kao što se nizovi od rečenica ne iskazuju u jedan mah, a da se između pojedinih rečenica ne zastane, tako valja i ornamente, pošto svak ima svoju posebnu svrhu, odvojiti jedan od drugog praznim mjestima, na kojima oko kao otpočine. Predmet, koji je pretrpan ornamentima toliko, da praznih mjesta nikako nema na njemu, sličan je mnogobrojnim stepenicama na kojima se moraš neprekidno penjati, jer na savijucima nije ostalo dovoljno prostora, da se možeš zaustaviti i odmoriti. Ukras je u tome slučaju sličan biljkama povijušama, koje zamotaju sve, do čega god dopru, te su samo na teret podobi, koju bi valjalo da uljepšaju.

Svaki ornamenat ima biti udešen spram posebnosti i svrhe onog dijela, kome služi na ukras. Prema tome da li je neka čest odregjena na to, da se njome podupre što, ili da na sebi održi što, da lebdi, da ide u visinu, da visi, da obuhvata što, da spaja ili da se raširuje na sve strane, mora se priudeliti i ornamentalan oblik, koji smo probrali, da ukrasimo dotičnu čest.

Ornamenat se mora prilagoditi i tome, kakvog je svojstva neko gradivo i načinu, kako se najpo-desnije preragjuje. Njegov se oblik vazda ima mijenjati prema tome, da li se ornamenat pravi od metala lijevanjem, kovanjem, iskucavanjem, graviranjem, izjedanjem, ili od kamena, drveta, ilovače, sadre, porcelana, slonove kosti (fildiša) i drugog gradiva, a drukče će biti po podobi, ako se ornamenat slika, pali, umeće ili tka.

Razni su izvori za podobe, što služe za ukras. U glavnome su ovi:

1. Geometrijske tvorine, od kojih je postao geometrijski ornamenat.
2. Biljni oblici, što služe za biljne ornamente.

3. Čovječji i životinjski likovi, po kojima su takvi ukrasi nazvani »figuralni ornamenti«.

4. Spajanjem navedenih oblika nastaje mješoviti ornament.

5. Posebnu grupu čine kaligrafijski ornamenti od osobito zanimljivih crta, kao i sama slova (u arapskoj umjetnosti) monogrami, itd.

O tome, kako se u ornamentalne svrhe, preragjuje ovo razno gradivo, raspravljaće se u posebnoj knjizi.

Prema načinu, kako se ornamenti izragjuju, razlikujemo:

1. Ornamente u ravnini, naime takove, koji se crtaju, pišu, slikaju, štampaju, umeću, tkaju, itd. 2. Ornamente no odskok, naime ravne, poluravne i jako izbočene; ovi se liju, presuju, kuju, iskucavaju, izrezuju, tešu itd. 3. Izdubljene ornamente, što nastaju tako, da se graviraju, sijeku, bruse, izjedaju itd.

Karakter ornamenta u ravnini zahtijeva, danas se poglavito doimlje svojom konturom i jednakom bojom (bez sjenčanja). Boja se često puta zamjenjuje i kojom drugom gragjom, koja se umeće, iz razloga toga, što se u ovom slučaju mora očuvati neokrnjen dojam glatke ravnine. (Vidi o ovome i u pogriješkama protivu jedinstva, što su izložene u 9. odjeljku.)

Najčešće se primjenjuju ornamenti, da se ožive velike površine, koje bi inače imale dojam praznine. Ovim ornamentima pokrivaju se zidovi na stanovima, strane na predmetima (punjenja) itd., a zovu se dekorativni ornamenti.

Ravnine se zaokviruju rubnim ornamentima; kad se ovi sastaju u uglovima, upotrebljuje se uglovni ornament. Sredina površine naznačuje se i oživljava glavnim (centralnim) ornamentom.*)

Na okomitim duvarovima ornamenti pravilno slijede pravac od ozdo na više, koji je nagoviješten kako geometrijskim okvirivanjem, tako i biljnim motivima. Na duvarovima se smiju upotrebiti samo maleni centralni ornamenti tako, da se umetnu ovdje i ondje, kao promjene radi. Svaki takav duvar ima svoj pervaz (»coklu«)

*) Čim unigješ u neki lokal, koji je pravilan, (kvadratičan, osmouglast, okrugao), pa pogledaš gore na šiše, na kome nije označeno središte, oko ga traži ondje i rehotice. Ako ga ima, ma bilo i tačkom označeno, oko se odmah umiri!

a gore je omegjen tako, da čini prelaz k sišetu. Tu nema nikakve sredine, kao što je nema ni na čovječjem tijelu, na nogama, ruci, stopu itd.

Po podovima se ne može takogjer označiti sredina kakvim ornamentom, pošto bi se u tome slučaju morali svi predmeti grupirati oko te sredine, što biva samo u lokalima, koji su na podobu kruga, u kojima se održavaju kakve svečanosti ili u kojima se služi služba božja. Prema tome mora biti ornamentat na podu vazda bez odregjenog pravca (parketi, na kojima se ponavljaju jednostavni geometrijski motivi, opeke za pogjenje, runo, mozaici, i t. d.); naravno da ne smije biti ni izbočen, pače ne smije biti tako ni šatiran ili konštruiran, da izgleda kao da nije ravan; jer ukras, koji bi se činio, da je na odskok, vrijegja čustvo, pošto bi prosto nemogućno bilo stupiti na pod, koji bi bio neravan. Pa ipak bude i te ruke pogrješaka. (Vidi 9. odjeljak.)

Rubni ornamenti ili nemaju nikakav pravac, ili se viju naokolo (trake od cvijeća, nekoji meanderi*) ili polaze od sredine k uglovima ili i obratno (kao na okvirima). Na četverouglastom okviru imaju ornament, kojima se ukrašavaju, obično svoj početak na uglu pa se spuštaju prema sredini, premda bi obratni pravac bio više na mjestu, jer na kraju neke konstruktivne česti rijetko se kad stavlja početak ornamentu.

Tako se često puta griješi, kad valja odrediti, gdje da se otpočne s nekim ornamentom, koji ima odregjeni pravac, kao na pr. ornamentat od loze i t. sl. Na okrugloj ili kvadratičnoj površini razvijaaće se glavni ornamentat iz sredine, na nozi od stola pak ne smije drukče biti, već da se na svaki način spušta od ploče na stolu pa naniže. Ukratko rečeno, ornamentat valja vazda da je sastavljen tako, da polazi od glavnog dijela, a pravac da mu je spored toga, kako se ukrašena čest svršava!

Svaka grupa od ornamentata utječe na dva načina; ukrašavajući neku čest predmeta, nagovješćuje ujedno i zadatak te česti. Tako listovi, što ukrašavaju glavu od stupa, tijekom što su im vrhovi savijeni na niže, pokazuju, da je ukrašena čest jako opterećena. Gotska kula ima ozgor krstušak, koji je postavljen na kraju jedne grane; ovim završetkom je, koji podsjeća na vršak od drveta, nagoviješćen gornji završetak na podobi od kule. Palmeta,

*) Na meanderima se, koji imaju obično ozgor i ozdo istu podobu, ali u obratnoj grupiranosti, opaža do duše, kad su u vodoravnom položaju, u gornjoj česti jedan pravac a u donjoj protivan; ali oko proti samo vijuge na gornjoj česti meandra.

što se često nalazi viš zabata na grčkim hramovima ima za zadaću, da se os zabata u uzduhu nekud izgubi, dovrši. U istu svrhu stavljaju se na zgrade vaze i t. d.

Amo spadaju i ornamenti, što vezuju pojedine česti na predmetu, tako na pr. trake, povijuše, što se savijaju oko okruglih česti na gragjevinama. Takvi se ukrasi zovu konstruktivni ornamenti.

U pojedinim slučajevima vigjaju se znakovi, ornamenti ili likovi, kojima se ima simbolički da naznači, čemu je namijenjen čitav predmet, većinom zgrada kakva. Krstovi kao ukras na crkvama znače kršćansku bogomolju, polumjesec je oznaka za muhamedanske džamije, a zvijezda od dva ukrštena istostranična trougla jeste obilježje za izraelski hram, glava od maka (makovica) označuje grobnicu, pčele se stavljaju na stedioničke zgrade, kotva nas upućuje na društvo za osiguravanje, mač dolazi na sudsku zgradu, inštrumenti znanosti na školu, znaci obrta na radionicu, itd. Takvi se ukrasi zovu simbolički ornamenti, a i embleme.

Svaki ornamenat valja da pristaje uz slog, po kome je predmet izradjen. U ovome pogledu razlikujemo primitivne ornamente od ornamenata nekog sloga. Primitivni oživljavaju oblike, na kojima nema nikakvog umjetničkog sloga, kao što su proizvodi, što služe za svakidašnju upotrebu, na kojima se ornamenat udešava spram gradiva.

U glavnome se pod primitivnim ornamentima razumiju ipak svi ukrasi necivilozovanih naroda, koji su obično pravilne podobe, jer se sastoje od geometrijskih motiva, naime od tačaka, talasastih oblika, špirala i t. sl. Ovi se ornamenti lijevaju, izrezuju, pâlê, pletu, graviraju ili po kalupu izragjuju (na prastarim oblicima od ilovače, koji su tako nastali, da su pletene oblike od posuda oblagali ilovačom, pa pošto se osušilo, palili su ih u vatri). Ovamo spadaju i tetoviranja, što se sastoje od tačaka, koje su nabocane i pržene na koži čovječjoj.

Ornamenti, što se stavljaju na umjetnički slog, jesu slijedeći:

a) Ornamenti staroga vijeka, naime asirski i perzijski, indijski i egipaski, grčki i rimski. K ovima se pridružuje japanski i kineski ornamenat, premda kineski ornamenti nijesu baš takovi, kakvi bi imali biti prema našim pojmovima o slogu; ali tehnička im je izrada ipak tako uzorna, da je nikoji drugi narod nije dostigao. Japanskom se načinu ukrašavanja u novije vrijeme u evropskoj ornamentici veoma marljivo podražava, ali rijetko kad s povoljuim uspjehom i češće baš ondje, gdje je tome maniru najmanje mjesta. (Tako zvani »secesionizam«.)

b) Staro-kršćanski ornamenti, i to: rimsko-kršćanski, vizantijski i staroslavenski, što su ponikli na temelju vizantijskih ornamenata (u Rusiji još i do današnjeg dana u upotrebi),

c) Srednje-vjekovni ornamenti, naime: arapski i mavrijski, romanski i gotski.

d) Ornamenti novijega vremena: renesanski, barok-, rokoko-, cofovski (kurjučki) i najnoviji malo čas raspravljeni moderni ornamenat u užem smislu.

Radi toga da je preglednije, što se o ornamentu dovde reklo, prikupićemo još ovdje glavne vrste ornamenata u jednom redu, kao što slijedi:

A) Po načinu kako se izragjuju razlikuju se: ravni, ispupčeni (na odskok) i izdubljeni ornamenti.

B) Prema tome kakvo se gradivo od oblika upotrebilo: geometrijski, kaligrafijski, biljni, figuralni i mješoviti ornamenti.

C) Po mjestu, što se ornamentom oživljava, razlikuju se: centralni, rubni i uglovni ornamenti.

D) Prema smislu svom: dekorativni, konštruktivni i simbolički.

E) Po slogu: primitivni, starinski, staro-kršćanski, srednje-vjekovni i ornamenti novijega vremena.

9. Jedinstvo.

Pogje li za rukom, da se neki oblik tako opremi, da se svi već navedeni činioци izmegju sebe slažu i podudaraју, i da odražavaju ideju, koja mu je podlogom, onda je u dojmu njegovom jedinstvenost ili harmonija.

Kao što se u svakoj rečenici svi članovi moraju potčiniti i prilagoditi subjektu, tako se i u svakoj složenoj podobi nagje po jedna glavna čest, koja prikazuje osnovnu zamisao i kojoj se moraju sve ostale potčiniti, koliko god ih je.

Jedinstvo u cjelini daje se isporediti s kakvom zadrugom, kojoj svikoliki članovi veličinom svojom, rastom, sličnošću crta na licu i bojom, pojednakom obdarenošću, navikama i jednodušnošću odaju srodnost sa starješinom svojim.

Harmonijski dojam neke jedinstvene cjeline dosta je sličan i zvuku na dobro uogogjenom muzičkom inštrumentu sa više žica; čim zazvuči jedna žica, taki je prati čitav kor srodnih žica, što se slažu sa tonom prve žice. U drugu se ruku opet može dojam faktora, što se ne podudaraju, isporučiti sa neskladnošću, što po- tiče od rgjavo kombiniranih tonova ili rgjavo udešenog inštru- menta. Prema tome će svaki muzičar, prije nego što počne svirati, morati da ugodi inštrumenat; jednoimene tonove dotjeraće naime na jednaku visinu, u koju se svrhu i naznačuje osnovni glas. Premda svaki inštrumenat ima svoje posebne zvuke, valja ga ipak udesiti

119. slika.

na zajednički osnovni ton, jer inače bi u muzici nastala takva disonanca, da bi se razbjeglo i veliko i malo, pa ma inače muzičari kako dobro svirali.

Nije drukče ni sa čini- ocima lijepog oblika. Jedin- stvo u podobi zahtijeva, da je bogata raščlanjenost udru- žena sa velikom raznolikoš- ću u razmjeri i grupiranosti, bogato razvijenom konturom, šarenilom i mnogobrojnim efektom svjetlosti. A vrije- gjalo bi nas, da se pleme- nito upodobljene česti iz- mjenjuju sa surovim, boga- ta raščlanjenost sa jednolikim dijelovima, živost oblika da prati oskudnost ornamenata.

Ali dakako da je teško udovoljiti svima ovim, navedenim zahtje- vima. Dok neskladan ton vrijegja i neuvježbano uho, a zakrpe od dru- ge šare, nego što je boja na robu, udaraju u oko i ludoj djeci, za razumijevanje podobe ište se velika vježba, pa da se uoče i teži pre- kršaji protivu jedinstva. Šta više bilo je dana, da nijesu ni sami arhitekti i graditelji niti umjeli niti imali volje, da zadovolje jedin- stvu u umjetnom slogu, kao što je lako osvjedočiti se po mnogim dogragjivanjima i pregragjivanju monumentalnih zgrada.

No jedinstvo po svojim zahtjevima ide još dalje, zahtijeva- jući da i u svakom pojedinom činiocu bude harmonije. O ovome uslovu mi smo radi i nešto više raspresti.

Jedinstvo u raščlanjenosti imamo naročito na porašću, u poregaju granâ i listova.

Na ponekoj vrsti biljaka izbija vazda po jedan list, a na to stabljika bude duža, iza toga slijedi opet samo jedan list itd. Da nazovemo ovu vrstu raščlanjenosti jednočlanom.

Kod imele se, što se hrani po šumama, stabljika vazda dijeli na dvije česti, svaka čest i opet na dvoje itd. Slično se raščlanjuje i drugo porašće n. pr. poljska ločika, vrkuta, svinjac, helda itd. Ali ova se dvočlanost opaža i na složenim listovima, kojima ne dostaje srednja čest; po ovome se pravilu ravnaju i pojedine grane, koje se takogjer po par razvijaju. Za primjer neka nam posluži neka vrsta bagrena (119. slika), koju ćemo pak isporučiti sa jednom drugom, što ima i srednje listove kao i srednje grane. (Slika 120.) Obe su te grančice s jedinstvenim oblikom.

Na mnogim četinarima vigja se tročlanost, a to na njihovim granama. Na većim granama razvijaju se po tri o-granka, što se cijepaju i opet u tri grančice itd. I tako bi se dalo navesti i raščlanjanje na četir, pet i više članova.

Jedinstvo u raznolikosti opaža se na podobama i raščlanjenosti granâ. Premda svaka grana ima drukči oblik i drukči položaj, ipak na jednoj istoj biljci očuvan je jedan i isti karakter tako, da se još iz daleka razlikuje lipa od rasta, smreke itd. Kako koja biljka raste, o tome se bave crtači, što slikaju predjele.

Šare su u mramoru nastale otuda, što su se pomiješale raznobojne česti zemljine kore. Pošto je čitava masa izložena bila istim promjenama, obrazovanje tih šara ravna se na istom mramoru po istom pravilu, koje mora proučavati bojadžija i mazalo, prije nego se dadu na posao. Ovo isto vrijedi i za žile u drvetu itd.

Vrlo zanimljivo jedinstvo u raznolikosti nalazimo u svakoj pravilnoj perspektivičnoj slici kakvog tehničkog predmeta, n. pr. od neke gragjevine, monumenta, mašine, namještaja itd. Na

120. slika.

takvoj slici paralelne crte imaju istina sve drugi i drugi položaj, ali se ipak u zajedničkoj tački gube. Kao god što dobro konstruirana perspektivna slika privlači svakog, koji se u te stvari razumije, tako mu je ona odvratna, ako je pogrešno načinjena, ako t. j. crte na slici i jesu u različitom položaju, ali nam prikazuju samu sliku nepravilno konstruiranu tako, kao da bi pojedine česti originala bile loše spojene. Pače i u sličaju da bi perspektiva bila valjano izvedena, kad bi dakle jedinstvu bilo i zadovoljeno, dojam ne bi bio povoljan, kad bi se posmatrač preblizu primakao predmetu tako, da bi slika od horizontalnih linija previše nagnuta bila, pa bi tijekom povodom perspektivna slika preveć nemiran dojam imala. Prema tome i sama raznolikost ima svoje granice!

Jedinstvo u raznolikosti sastoji i u tome, da živost perspektivnih slika harmonira sa živošću boje i osvjetlenjem (sjenčanje). Poznato je da pravci paralelnih crta na perspektivnoj slici u toliko manje diferiraju, u koliko je predmet više udaljen od posmatrača. Ako se neka zgrada n. pr. dvor ili tvrgjava nalazi u sredini nekog predjela, to nam dolazi svaka boja, svjetlost i sjena nekud pridušena, umjerena. Na dobroj slici mora biti živost orisa, boja i sjena jedinstvena, harmonijska!

Jedinstvo u razmjeri može se proučavati na svakom izrekanom lišću, kao što je bilo ranije kod klenova lista nagoviješćeno. Još je složenija razmjera na akantovom listu, koji je poglavito zgodan na to, da se njime kiti glava na stupovima. Ovaj se vrlo složen list sastoji od bogato raščlanjenih česti, koje su razmjerne veličine jedna prema drugoj.

Drugu vrstu razmjere imamo na člancima čovječje ruke; ista je sprovedena na svima prstima jedinstveno.

Jedinstvo u razmjeri zahtijeva da na vitkom tijelu budu bez izuzetka vitki udovi (hrt, vite kule, složene od vitkih česti) i obratno.

Jedinstvo u grupiranosti ide ruku pod ruku sa jedinstvom u raščlanjenosti, koje smo se dotakli još na početku ovog odsjeka, kod biljnih podoba. Gòre i čitavi planinski lanci imaju jedinstvo gledajući na sklop njihov tako, da stručnjak još iz daleka razaznaje, koje im je osnovno kamenje; tako je isto i sa oblacima, drvećem, granjem i uopće sa grupama od porašća.

Gledejući na grupiranost monumentalnih gragjevina ovome se faktoru ljepote udovoljava time, što se takve gragjevine redovno raščlanjuju na tri ili više česti, od kojih se srednji dio razlikuje od ostalih i megju njima ističe ne samo svojim temeljom nego i što se tiče visine svoje. Češće se na taj dio postavlja kube ili

kula, da se tako označi glavnom česti, kojoj su sve ostale podregjene. Na slikovitim, umjetnim gragjevinama, letnjikovcima, zamcima, dvorovima i t. sl. stavljaju se takogjer kule, kubeta i drugo tako što, da se podregjenost ostalih česti naznači.

Promisao je s praktičnih razloga (ishrana potomstva, obrana od neprijatelja itd.) kao i s drugih obzira (samcu je rijetko kad toplo oko srca) stvorila osnovno biće čovjeka od muža i žene; grupa od dvije pojednake česti nije nikad ugledna, a ipak se javljaju obe česti obično zajedno. Da se udovolji i zahtjevima estetičkog čustva, muž je po pravilu viša osoba, te se tako uspostavlja jedinstvo u pojavi obe ličnosti, muža i žene.

Najlakše se jedinstvo uspostavlja, kad je oblik od tri elementa, pa se jedan od njih ističe veličinom, a druga dva su pojednaka; simetrička se grupa nameće sama sobom. Ovaj je slučaj najčešći u prirodi i u umjetnosti.

Radi jedinstva u dojmu preporučuje se, da se na tabli za firmu, koja se sastoji od dva ili tri reda, jedan red ispiše većim slovima i da bude duži, kako bi mu se ostali redovi podredili i svi u skupu harmonijski utjecali.

Što se tiče plemenitosti na podobi, jedinstvo se podržava, ako su crte, što čine neku cjelinu, slične. Ovdje je dovoljno ukazati na sastav palmete i na igru crta na čovječjem tijelu, što je već raspravljeno u 5 odjelku, u kome se dokazalo i jedinstvo na podobama. Od porašća uzećemo jedino list od pelargonije poblize na oko. Oris na listu izdijeljen je plemenito upodobljenim zupcima u 7—11 grupa. To isto vidjamo i na listovima od šljeza, coleuse i na mnogim drugima. Plemenitost crta na čovječjem tijelu upoznali smo i procijenili u 5. odjeljku pod značajnim naslovom »suprotan položaj«.

Jedinstvo u pojavama osvjetljenja stoji u svezi sa jedinim izvorom svjetla i sa jedinstvom na podobi osvjetljenog predmeta. Pri šatiranju ima se pripaziti na to, da ne nastanu mnoga jako osvijetljena mjesta i mjesta sa potpunom sjenom, pošto se time raspada slika na više komada. Svako pojedino prejasno mjesto, što dovodi oko u zabunu, čisto kao da ga priziva k sebi, te ono bludi od jednog mjesta do drugog, i ne može nikako da se primiri. Za to i jeste tako ugodan dojam od onih slika, nad kojima se prostire polusjena, i na kojima se samo mjestimice nalazi i po koja punija sjena i po koje svjetlije mjesto.*)

*) Figure od voska po gdjekad su baš umjetno izragjene, pa nas se ipak neugodno doimlju. Neugodan dojam potiče u ovom slučaju od nemirne svjetlosti; vosak se sjaji, te time nastaje puno tamne svjetlosti i sjene, što na mah odaje, da je ono, što se hoće da predoči, kao da je živo, samo mrtav lik. Život, što dolazi od boje i smrt od voska, što se sjaji, remete je linstvo u pojavi!

Pod jedinstvom u boji ima se za pravo razumjeti ono što je već rečeno o harmoniji boja; kadšto se jedinstvo postizava i tako, da se n. pr. uzme od jednake boje cijelo odijelo i obuća, štit od kiše ili od sunca, rukavice itd.

Jedinstvo u ukrasu sastoji se u tome, da se za razne ornamente na jednom te istom predmetu, naime za centralne, rubne i uglovne ornamente, proberu jednaki ili slični motivi, da se ornament bogato ili jednostavno izradi, a to je da se podredi osnovnom obliku.*)

Osobitu vrstu jedinstva čini pravilnost. To je najsavršenije jedinstvo u podobi, ako su oblici izragjeni na temelju jednog te istog pravila o postajanju oblika. Od geometrijskih oblika ovamo spadaju pravocrtni likovi; pravilan tro-četvero-peterokut i višekutnik, od tijela sa ravnim površinama kocka, oktoedar, dodekaedar i mnogi drugi, od krivocrtnih likova i tijela sa neravnim površinama kružnica, elipsa, ovalna i talasasta crta, špirale, lopta, razni elipsoidi, uspravni valjak i čunj sa pravilnim osnovnim površinama, pizmatičke podobe i sve ostale, što dolaze na umjetnim gragjevinama.

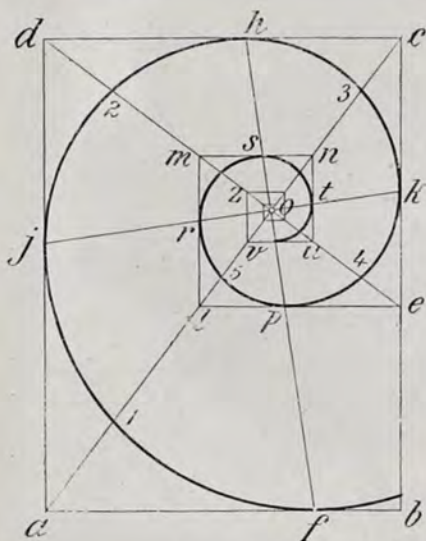
Pravilnost je sama po sebi važan činilac lijepog oblika, što se vidi po tome, da predmet već i poradi same pravilnosti svoje

može biti puno nekome mio. Pravilno kamenje i kristale rado prikuplja i čuva staro i mlado.

Pa i ljepota crte najčešće dolazi sa svoje pravilnosti, i kad pravilnost crte ne bi bila obično udružena sa raznolikošću i grupiranošću, valjalo bi u ovom poglavlju prozboriti o njojzi.

Konstruktija kružnice, elipse, ovalne crte i arhimedove špirale jeste poznata stvar; manje je razumljivo, kako se konstruira tako zvana logaritmička špirala, kojoj su vijuge nejednako udaljene

*) I sama čovječja podoba ima se prilagoditi jedinstvu sloga. U gotskim se crkvama naime rado upotrebljava figuralni ukras, a pošto se ovaj slog sastoji mahom od konstruktivnih dijelova, dosta sličnih kosturu, te pošto i svi njegovi oblici moraju biti po mogućnosti vitki, valjalo je radi jedinstva, da i sve čovječje i životinjske podobe, kojima se oživljavaju, budu mršave, tako da na njima ne vidiš drugo do kosti i samo nešto muskulature.

121. slika.

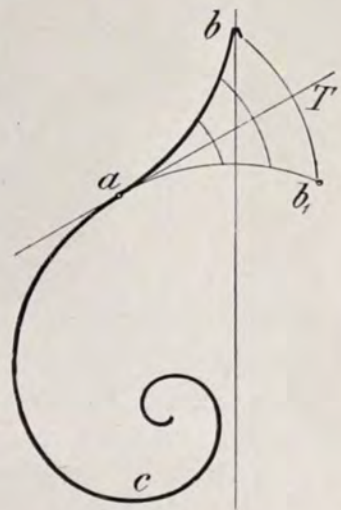
jedna od druge. Pošto je ona u ornamentici od glavnog značaja, navešćemo ovdje, kako se pravi.*)

Ako se u pravokutnik $abcd$ (121. slika) ima načiniti logaritmička špirala, onda se povuče diagonalna ac , a iz tačke d spusti se na nju okomica de . Sad se raspolove svi pravi kuti oko središta o , a crte, što smo ih tako dobili, produže so do dotičnih stranica u pravokutniku, te tako pronagjemo tačke f, j, h, k . najzad se kroz e, l, m, n itd. povuku usporednice sa stranicama pravokutnika. Time se dobiju mnoge tačke za špiralu, jer f, j, h, k, p itd. jesu njene dodirne tačke sa isprelomljenom crtom $fj h k p r$, kojoj uglovi u, v, z itd. jesu središta od kružničnih četvrti fj, jh, hk , od kojih se može složiti špirala. Te četvrti od kružnice imaju naime svojstvo, da raspolovnice jk i fh sijeku u tačkama 1, 2, 3, 4 itd, koje takogjer pripadaju špirali. Prema tome je svaka vijuga odregjena sa osam tačkaka. Ali za crtanje slobodnom rukom bila bi već dovoljna i prelomljena crta $adcelm$.

Po ovoj konštrukciji slijedi, da se u svaki pravokutnik može nacrtati špirala; ako je pravokutnik uzak, onda nastaju podobe, što puno podsjećaju na grane od drveta.

Pravilnost je od velikog značaja i u ornamentici. Gotovo sve konture na listovima sa ravnim rubom sastoje od pravilnih krivih crta, i za većinu od njih moglo bi se pronaći pravilo po kojima postaju, pače i za one, za koje bi se na prvi mah činilo, da je upravo nemogućno. Takovi su prije svega listovi, što su omeđeni valovitom crtom, koja se sastoji od nejednakih lukova, kao oni na podobu srca. Takvi se orisi mogu prometnuti u špiralu tako, da se onaj dio, što je izmeđju zakretne tačke a (122. slika) i vrha b premetne na drugu stranu tangente J , što je povučena na zakretnu tačku a ; time nastaje luk abj , što tvori jedan dio špirale ac .

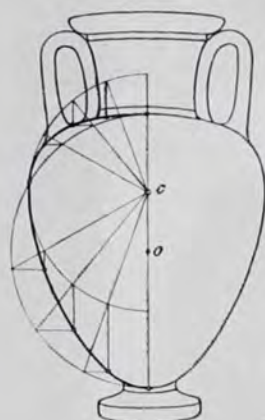
Čim se desi da nam se neka podoba, slična srcu, ne svigja, možemo biti uvjereni, da luk ab ne pripada špirali ac , ma što je s njome pravilno spojen. Prema tome će valjati čitavu crtu cab

122. slika.

*) Ovu je konštrukciju pisac pronašao objavio u god. 1880.

načiniti po istom pravilu. Ovo isto vrijedi i za duguljaste oblike od listova, što su talasasto presavijeni tako, da izgledaju kao slovo S. I tu će biti moguće doći do špiralnih linija, ako se povuče tangenta na zakretnu tačku, pa se premetne jedan dio na protivnu stranu od tangente.

123. slika.

Nekoje su plemenite podobe po svome sastavu tako vanredne, da bi čovjek rekao, e nijesu drukče postale, već po nekom osobito finom čustvu za krasne oblike. Kao primjer neka nam posluži u ovome oblik grčke vaze u 123. slici. Pisac je riješio i tajnu od te podobe. Dobija se tako, da se konstruira ovalan lik na osnovu dvije nejednako velike, ekscentrične kružnice.

Jasno je, da pri tome novi oblici nastaju tako, da se uzmu kružnice razne veličine, a njihova središta više ili manje razmaknu. Prema ovome se dakle svaka grčka vaza jajastog oblika dobija prosto konstrukcijom.*)

Moglo bi se istina prigovoriti, da će umjetnik umjeti i od sebe da načini takve crte, ma im i ne znao pravilo kako postaju, pošto njegovom rukom upravlja urogjeno mu čustvo. Ali teško je vjerovati, da će moći takvu jednu složenu podobu izvesti u potpunoj cjelini svojoj, a da nigdje ni mrvičak ne pogriješi, pošto ga samo čustvo na puno nekom mjestu može, a i hoće da iznevjeri.

Protivu jedinstva u podobi često se puta griješi u praktičnom životu; i kako se na pogrešnim proizvodima najlakše dolazi do pouke, navešćemo ovdje nekoje najčešće i najobičnije prekršaje protivu jedinstva u podobi.

Na tkaninama se veoma često vigjaju ukrasi, koji su šatirani tako, da izgledaju kao da su ispupčeni. Megjutim glatka roba, koja se savija, praveći nabore, ne podnosi nikako takve ornamente, pošto izbočene ornamente nije moguće zajedno s robom savijati, a da se na pregibu ne prekrhaju ili ne odlupe od robe. Prema tome je dojam šatiranih oblika sasvijen neugodan na mjestu, gdje su pregibi. Takve su podobe dakle neprirodne.

*) Poneke grčke vaze imaju ozgor na jajastoj podobi veoma strm, gotovo oštar pregib, koji mučno da potiče od strane crtača; pregib donosi sobom sama konstrukcija. Ta osobitost podobe služi za dokaz, da je piščevo mišljenje pravilno o tome, kako su postale nekoje od onije podobe grčkih vaza.

Ne rijetko se dešava, da se na robu prikazuju i štokakvi čovječji likovi; ali jasno je, da pri različitoj upotrebi robe od tih podoba moraju nastati nakazne, isprčene slike.

Potrebno je stogar, da se tkanine ukrašavaju samo takvim ornamentima, kojima se ne narušava dojam cjeline. Veoma su prikladne u tu svrhu usporedne trake i karirani uzorci, koji se lako izragjuju na jednostavnom stanu. Za gipku robu ne pristaje prema tomu ukočen ornament, baš ako se i sastoji samo od vlakanaca.*) Razumije se po sebi da ovo ne vrijedi za iste ornamente, ako su na robu, koja se, razapeta na okvir, nikad ne pregiba.

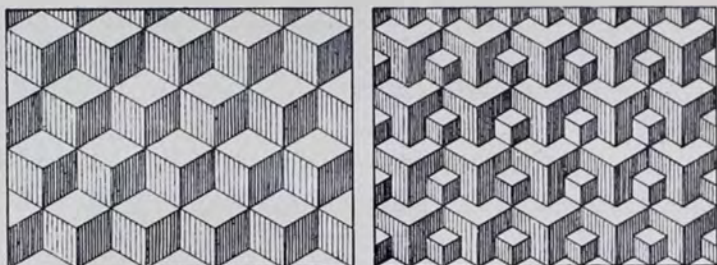
Bude pa se hartija u štamparijama po gdjekad baš ružno opremi. Na uglovima od tiskanica vigjaju se burme, pače na bocama nalazio sam etikete, na kojima je slika od čiode ili čavla tako prikazana, kao da je hartija pričvršćena njome za bocu. Mučno da bi kome palo na um, da pričvršćuje hartiju burmom ili čiodom za drvo ili staklo; toga radi ne mogu poslužiti ni kao ukras.

Protivu jedinstva griješi se često puta bez nevolje pri štampanju, kad se za jedan te isti naslov uzmu slova različitog sloga. U ovome je pogledu glavni naslov knjige po obliku puno pravilniji, nego u 59. slici.

Na ćilimima vigjaju se ne rijetko čitavi krajevi zajedno sa gorama, drvljem, cvijećem i travom; uz to se vide i lavovi, tigrovi, konji, psi, lovci itd. sve živim bojama prikazano, da obmana bude što potpunija, da se čini kao da su pravi, živi predmeti. Na to, da bi se preko drveta, stijenja i drugih neravnih mjesta moralo posrnuti, kao i na to, da bi se jedva ko našao da stolicu s jednom nogom stavi lavu na glavu, na to je komponist sasvijem zaboravio. Tankoćutan čovjek ne bi gazio ni po živom cvijeću. Takve su kompozicije na ćilimima za pod upravo besmislica; takim se proizvodima i inače surovi ukus svjetine zavodi, i postaje još divlji. Istočnjaci se služe samo takvim motivima, na kojima je označeno oblikom i bojom, da je tu slika od mrtve biljke, koja ne narušava dojam ravnine; u tu svrhu pokrivaju oni cijelu površinu ornamentima.

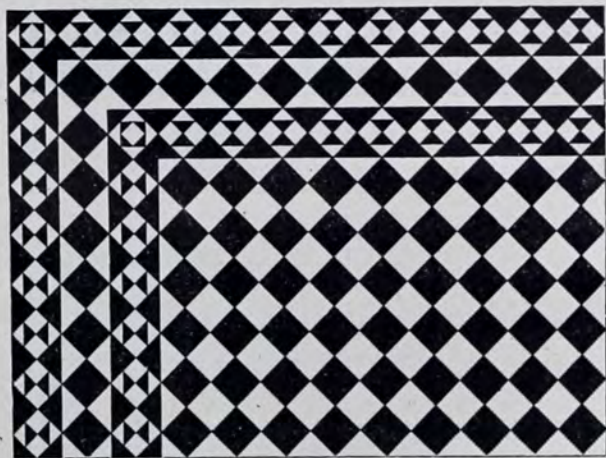
*) Pošto ne mogu već više ništa razumnije što da pronagju, čime bi fabrike za bojenje svoju robu lakše proturili (pogriješnim ornamentima zavedena je masa kupaca) došao je red i na ukrase, koje bi držali čisto za nemoguće. Tako je pisac nedavno vidio haljinu, sa ornamentima, kojima se podražavalo žilicama u mekom drvetu!!!

Ploče od gline za pogjenje podova i hodnika ne rijetko se tako boje, da izgleda, kao da bi pod bio popogjen kockama, koje su postavljene na vrh. Da nikom ne pada na um hodati po takvom

124. i 125. slika

podu, sobom se kaže. Prema tome je nesmisao služiti se slikama od onoga, što je nemogućno. Sličnih pogrješaka ima u Pompeji, gdje su našli slike od plastičnih nedohodnjaka. Od priložene tri slike (124., 125. i 126. slika) prikazuju nam prve dve nemiran

126. slika.

dojam poda, što je obložen perspektivničnim slikama od kocki, a posljednja, u kojoj je površina popogjena kvadratičnim pločama, ima miran dojam ravnine.

Gdjekad se nagje slična pogrješka i na biljnim ornamentima, što oživljavaju neku površinu. Cio je ornament pravilno izragjen, ravnina nije nigdje narušena, listovi su rašireni u ravnini, samo

cvjetovi što su peršpektivično i tako prikazani, da se čini kao da su izvan ravnine. Time se narušava jedinstvo.

Monumenti i spomenice (kolajne) ukrašavaju se plastičnim likovima, koji se malo nešto izdižu iz površine; isto je tako i na novcima. Dok se glava predstavlja tako, kako se vidi sa strane, dojam je tih pljoštih slika veoma ugodan; ali čim je glava prikazana u položaju od tri četvrtine, naime peršpektivično, i tako, da se vidi osim pokraćenog lica još i jedna strana od glave, onda nas se slika vazda neugodno doimlje.

Srednji vijek i novo doba uživa u oblicima od posuda, na kojima je nakit izbočen. Ako i jeste na posudama u prvom redu najvrijednije vlastita im kontura, koja se pak plastičkim prikaziva-

127. slika.

njem nagrgjuje, bilo bi mudro da se vještaci, što prave te posude, zadovolje obojenim i graviranim nakitom. Grci su svoje najbolje proizvode opremali isključivo crtarijama, na kojima su likovi ili ornamenti obično zadržali boju pečene ilovače, a osnovu bi crno obojili, ili bi stavljali i crne ili crvene ornamente na površinu od ilovače. Površina se nije narušavala čak ni šatiranjem.

Pri ukrašavanju punjenjem, kad se ornamenti umeću, nastaju takogjer slike, koji bi prikazane peršpektivično, imale da izgledaju, kao da bi dotične česti bile ispupčene, dok su druge sasama pravilno predočene kao slike u ravnini; prvim se punjenjem narušava ne samo ravnina, nego i jedinstvo. S razloga toga i jesu ornamentiste renesanse pokazali puno umjetničkog takta u tome, što su n. pr. vaze sa brazdama tako prikazivali, da bi brazde jednako razmaknuli jednu od druge, ma što su okrugle. Takovim bi prikazivanjem postala slika pljosnata i dovela u sklad sa ravninom.

Od priložena dva snimka (127. i 128.) u prvoj je slici prikazano kako valja, a u drugoj loše.*)

Jedinstvo zahtijeva da se umjetni proizvodi ukrase jedino oblicima, koji su također umjetno prigotovljeni, koji su idealizirani. Prema tome ne priliči da se neka gragjevina ukrasi nekom takovom biljnom podobom, kakva se u prirodi nalazi. Za ukočene zidove, što će stoljećima da postoje, podoba i ukočen, mrtav, idealiziran oblik! Ovo se ipak ne tiče nakita, kojim

128. slika.

zidari kite, rogove na zgradi, koja se dovršuje, jer je odregjen samo za jedan dan. Tiče se naime napojnice, koju zidari hoće da izmame od poduzimača ili kućegazde! U drugu ruku idealizirana podoba od biljke ne bi mogla poslužiti za nakit na kosu. Na živo biće pristaje i živo cvijeće ili patvoreno živo cvijeće; čak i najljepšu palmetu ne bi mogli nikako upotrebiti za ukras na ženske šešire.

Na grčkim kipovima obično nema zenicâ, a u novije doba pokazuju se udubinom, kao s togar da se u poprsje unese više života. U ovom slučaju način kako su Grci prikazivali oko, dokazuje da su imali razvijen smisao za jedinstvo; jer od mrtvog, bijelog mramora tek nijesu mogli zahtijevati, da ukočene oči oživi. Smrt i život ne idu zajedno na jednu sliku. Naprotiv nekima u novom vijeku nije dovoljno, što kipove premazuju raznim šarenilom, što im oči, obrve, usta obraze i haljine boje prejasnom mašću, i još štošta, nego se sve još mora i da sjaji!

Istim načinom se nagrguju i figure od sadre, kad se oboje sjajnom bijelom bojom, a onda premažu i lakom. Ali pošto

*) U nekoj Pregledalici pisac je naišao šta više i na konstrukciju perspektivne slike od takve jedne važe, kako bi crtač dobio sliku u kojoj se prikazuje plastika.

sjajne površine odrazuju svjetlost kao ogledalo, i pošto na njih mimo to pada duboka sjena od okolice, to se prevlakom, što se daje prati, (a za tim je naivnima i stalo,) pokvare. Takve figure, što se sjaje, pravo su strašilo za ljude, koji razimiju što je lijepo.

Nepravilni kineski parkovi prvo su se u Engleskoj odomaćili, s togar se taj slog i zove engleskim. Takvim se parkom podražavaju u malom lijepi krajevi, te uslijed toga i zahtijeva najveću raznolikost, a pravilne lehe na podobu kružnice i ovalne smiju se naći samo izuzetno po srijedi pojedinih odjeljaka, po prilici tako, kao što pravilni cvjetovi oživljavaju nepravilne grupe od biljaka. Da u takove parke ne pristaje pravilno podrezano džbunje i drvlje, sobom se kaže. Ne smiju se ni od drveta praviti pravilne grupe, jer bi se time narušilo jedinstvo. Po ovome je jasno, sa šta umjetni baštovani nikad ne sastavljaju u pravilnu grupu tri, četir i pet drveta na zelenoj ledini, nego ih vazda tako smjeste, kao da su se našli tu po nekom pukom slučaju, kao u šumi. Dva drveta nikad se i ne postavljaju jedno uz drugo, jer bi se time naznačila prava crta, dok tri ili četir ograničavaju površinu, dakle podobu, što je slična čestima od kojih se park sastoji, a koje su složene od površina.

Na francuski način pravilno podrezana smreka i drugo džbunje pristaje samo uz pravilne lehe, a pravilne lehe i opet samo uz pravilno ozidane dvorove, dok je u engleskom parku na mjestu nepravilno grupiran dvorac, premda se i ta nepravilnost, ako će da bude zanimljiva mora ravnati prema strogim pravilima, što ih mi istina ne poznajemo, ali ih valjani umjetnici čustvuju. Englezi su srećne ruke u tome žanru.

Protivu jedinstva se griješilo u novije vrijeme u gradovima pri zidanju novih zgrada i prezidivanju starih. Prije se uopće nije znalo za to, da valja čuvati obilježje nekog grada, a sada opet smetaju u tome stari, prosti gragjani i njihovi većinom neotesani, nevrijedni sinovi, nikogovići, što nemaju smisla ni za šta, što je plemenito i lijepo, već provode život, da utuku imanje, što im je ostalo iza otaca. Pri svakoj rekonstrukciji u smislu nekog sloga moraju se voditi borbe s njima na život i smrt. Tim se načinom uništila jedinstvena slika tolikih gradova. Praktičnim gradskim očevima manjka naime smisao za plemenitost oblikâ i za spomenike tvornog djelovanja; a njima je nepoznato i to, da

nemaju nikakva prava na to, da precima svojim tvore nasilje time, što im poništaju njihove tečevine i tvorevine!

I time se često puta griješi protivu jedinstva, što se različito gradivo premazuje tako, kako ne podoba njegovim svojstvima. Oblici od drveta ne smiju izgledati, kao da su od mramora; isto tako se ne smije oblicima od kamena ropski podražavati u podobama, što su načinjene od metala, pošto različitim svojstvima gradiva priliče i različiti oblici, kao što se o tome već raspravljalo na ranijem nekom mjestu u ovoj knjizi.

Na namještaju od devetnaestog stoleća vigjaju se češće dijelovi, kojima se podražava grčkim gragjevinskim oblicima. Kad se uzme na um, da je sklop zgrade takav, da se osniva na utjecaju teže, što djeluje jedino u uspravnom pravcu, i da nepokretne, mirne, monumentalne podobe nijesu zgodne za pokretno, nježno pokućanstvo, svakom će biti jasno, za što na stolicu sa naslonom ili na ogledalo, što visi koso o duvaru, ne smiju doći ukrasi na podobu zabata, kojih ima na grčkim hramovima. Takvi oblici nijesu niti prema zadatku, niti su pak prema gradivu sobnog namještaja, jer ko bi se našao da samo i pokuša, da se nasloni na naslon od stolice, koji je takvog oblika, da se čini, kao da je koso ozidan na sjedištu.

Dalo bi se još puno pogrješaka navesti protivu jedinstva u podobi, ali biće i ovoliko dovoljno, da se pokaže, kako se mora dobro gledati pri svakom obliku, da li mu se svojstva slažu, da li su jedinstvena; jer svakojako je dojam sirotinjski, ali harmonijski opremljene podobe daleko ugodniji, nego kad pri bogatoj opremi ne dostaje jedinstva! Do ovog je jedinstva stalo, što se neke osobe svigjaju u društvu, koje se razumijeva u onome, što je za pravo lijepo. Nekojim osobama pristaje puno bolje haljina, kad je što jednostavnija, ako je samo inače savršenog oblika, nego kad je bogato ukrašena i šarena, jer prva dobro pristaje uz njihovu čitavu pojavu, više je u skladu sa ličnošću njihovom, doprinosi jedinstvu u podobi njihovoj. Žive naravi sa jedrim rumenilom na licu i snažnim, razvijenim tijelom mogu već prije udarati na se odijelo od otvorene i razne boje, bogat nakit i ures, jer ga traži u ovom slučaju i samo jedinstvo.*)

*) Odurni su nekoji bogatuni, što se hoće da razmeću zlatom i dragim kamenjem. Mašto su se pred ogledalom najmarljivije trudili da prisvoje prijatno držanje, ipak viri iz svakog njihovog pokreta, iz svakog nabora na haljini im protivno od duševne i tjelesne ljupkosti. U ovome slučaju nakiti najsavršenije po dobe ne će da harmoniraju sa sastavom tijela i držanjem njegovim, pa kraj! To je zloupotreba sa skupocjenim gradivom, sa plemenitom podobom, — narušavanje jedinstva na zdepastom tijelu.

Ne rijetko narušavaju harmoniju u pojavi svojoj oni, što stàre, ili što su već ostarjeli, kad se liče, kako je od pamtivijeka u upotrebi, a sastoji se u tome, da se uvelost lica hoće da prikrije umjetnim bojenjem. Što je koža na licu više mrka, to se deblje mora namazati bjelilom, pa da dogje kao sjajno, tako da poneko lice dosta liči obojenom kipu, te čisto da ga je nekud strašno pogledati. Smrt je na površini živog bića isto tako neprikladna, kao i živahna boja na liku od voska.

Kad se još takva precvala i uvela podoba namaže rumenilom, koje je obično i prežarko, pa turi na se odijelo, koje bi, što se tiče kroja i šare, priličilo prije mladosti, mučno se gledaocu poradi disharmonije izmedju stare podobe i atributa mladosti, etiričnoga, uzdržati od smeja, jer je takva jedna pojava upravo protivnost od jedinstva.

I još se sa jednom disharmonijom susretamo vrlo često, a to na selu, gdje stanovništvo počinje napuščati narodnu nošnju, koja je većinom prekrasno podobala njihovom stasu, podneblju, zanimanju i njihovom umjetničkom ukusu, a prihvaća ili je i sasma prihvatilo pomodno odijelo, koje je prilagogeno svemu prije, nego navedenim prilikama. Kao što ženskinju u gradu rijetko kad pristaje narodna nošnja, tako narušava i gradsko odijelo harmonijsku pojavu ljepotice sa sela! Pri tome se još najviše mora žaliti i na tu okolnost, da se ovom promjenom zavodi ukus seoskog svijeta, i da umjetni rad njegov prestaje, kad dogje do toga, da se odbaci narodni vez, koji je većim dijelom savršenog oblika. Ali prekmjerna pohlepa za gizdom, potkopava i blagostanje širih slojeva u narodu tako, da na opremu domaćeg ognjišta uslijed toga ne prestaje baš ništa.

Sa nošnjom je nestalo i ranijeg solidnog, po nekom slogu izragjenog, kućnjeg namještaja od tvrdog drveta, načinivši mjesta modernom bez ikakvog sloga slupanom namjestaju od mekog drveta, koji je istom premazan i obično sasvijem nesolidno načinjen. Pregjašnje primamljive kolibe, sanduci za nakit, mogli bismo ih nazvati, sa bogatim svojim uresom, koji dolazi od arhitekture u drvetu, uzmakle su ispred neukrašenih, golih, savremenih seoskih zgrada, što više nijesu u skladu sa inače dobro njegovanim baštama uz njih. Grupa drveta ne slaže se nikako sa golom zgradom na podobu kutije!

U najnovije vrijeme arhitekti su pregli da rekonštruiraju starinske lijepe seoske gragjevine, kojih je nestalo, pa da tijekom očuvaju

njihovu podobu za budućnost. Na žalost je za ovu plemenitu, zanimljivu narodnu arhitekturu u ljudi još premalo smisla i čustva!

Umjetničko jedinstvo ili slog.

U prethodnim odjeljcima ovog djela iznešena su razna svojstva, kojima se ima prilagoditi svaki oblik, pa da zadovolji posmatranjem prirodnih oblika razvijenom čustvu za ljepotu, da bude lijep. U ukupnosti svojoj čine ta svojstva teoriju o obliku, što ćemo je nazvati naukom o prirodnom ili osnovnom slogu.

Doduše ovaj je odsjek takogjer s naslovom o »slogu«, ali ovdje on ima i neko drugo, specijalno značenje.

Dovde navedena svojstva idu naime uza svaki i prirodni i umjetni predmet, i u oblicima umjetnog predmeta ne smije se grijesiti protivu njih, dok suštinu sloga, kako se ovdje shvaća, tvore još neka posebna svojstva, koja podobaju samo umjetničkim oblicima. Slogova takvih ima, kako je poznato, mnogo, veoma mnogo; za razliku od prirodnih slogova zovu ih umjetničkim slogom, i pošto su se razvili poglavito na monumentalnim gragjevinama, pa se tu naročito i primjenjuju i uzimaju na oko, zovu ih gragjevinskim slogovima.

Prema ovome se umjetni slogovi mogu uzeti za posebne slučajeve jedinstva, za viši stupanj jedinstva.

SADRŽAJ.

I. DIO.

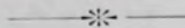
O uzoritosti prirodnih oblika.

	Strana.
Uvod	1
O suštini oblika uopće.	5
O prikladnosti prirodnih oblika	10
O trajnosti " "	12
O ljepoti " "	15
O postanju lijepih oblika	17

II. DIO.

O bitnim činiocima lijepog oblika.

Uvod	36
1. Raščlanjenost	39
2. Raznolikost	49
3. Razmjera	57
4. Grupiranost	67
a) Monumentalna grupa	69
b) Pokretne grupe	72
c) Simetričke grupe	72
d) Ravnoteža kao osnova grupiranosti	73
e) Centričke grupe	75
f) Pravilne grupe	76
g) Oblici, što vise	76
h) Rasterećene podobe	79
i) Ritmičke grupe	82
j) Tehničke i slikovite grupe.	83
Utjecaj pravaca u jednakom i različitom položaju.	92
5. O plemenitosti oblika, naročito o ljepoti crta	94
Suprotan položaj sličnih kontura	98
6. Pojave svjetlosti	108
Kako postaje različito osvjetljenje i osjenjavanje.	110
7. Boja	112
8. Ornament	120
9. Jedinstvo	125
Umjetničko jedinstvo ili slog	140

1918

1918

1918

